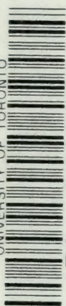

65 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 65

ЛАЖНИ ЦАР ШЋЕПАН МАЛИ

Историческо Збитије Осамнаестога Вијека

ОД

ПЕТРА ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША

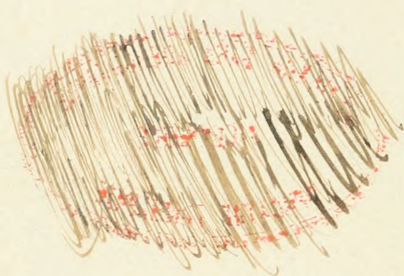

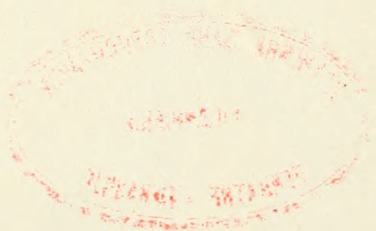

65 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 65

ЛАЖНИ ЦАР ШЋЕПАН МАЛИ

ИСТОРИЧЕСКО ЗБИТИЈЕ ОСАМНАЕСТОГА ВИЈЕКА

од

ПЕТРА ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША

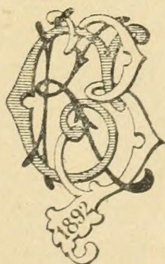

БЕОГРАД — ЗАГРЕБ
ШТАМПАРИЈА МИЛА МАРАВИЋА
1902.

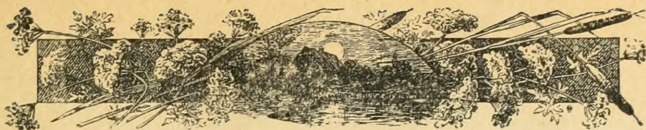

ПЕТАР II ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ.

I

Доситеј је умро 1811. г. а Вук је 1813. год. написао свој први књижевни рад. У једној од тих година, по свој прилици у првој, родио се у Црној Гори, у племену Његушима, Раде Петровић, познији Петар II, последњи по реду владика црногорски а први по таленту песник српски. Та три највећа књижевника новијега доба стоје по времену у значајном односу: један умире, други почиње свој књижевни рад, трећи се тек рађа. И сва три дају књижевне радове прве врсте, дела која ће остати класични споменици српске књижевности.

*

Из података о Његошевом детињству не може се конструисати ни најовлашнија слика из које би се опажао велики песник. И не само да је података мало, него су и незнатни, општи, те не бацају ни мало светлости на дух, темпераменат и наклоности песникове. Зна се да је прво детињство провео у родном месту, и да је потом, после

десете своје године, прешао на Цетиње, стрицу владици Петру I. Ту је добио прву наставу, онакву каква се тада могла наћи на Цетињу, у двору владичину. Кад се осетило да то није довољно, стриц га пошље у Боку, у манастир Савину, где је провео три године, слушајући наставу у калуђера Јосифа Троповића. Тада добије владика писмо из Русије да му се синовац Ђорђе, намењени наследник владичанског достојанства „са његова владања, не похвалног, неприљежности у наукама и с непостојаног карактера учинио недостојнијем највишега призрења, и да се одриче да вас с временом замијени у Црној Гори“. Владика је покушао један дипломатски корак код тадашњег руског конзула у Дубровнику Гагића да Ђорђа замени Радом, у кога је опазио велики дар, али у томе није успео. Тај неуспех одмах је накнађен једним срећним удесом. У Црну Гору дошао је 1827. год. знаменити српски песник Сима Милутиновић, и владика одреди Симу за наставника Радова.

Правац васпитавања Радова под инструкцијом Симином најбоље се види из једне анегдоте, која је довољно позната из ранијих расправа о Његошу и о Сими. То није било систематско, правилно васпитавање, ни регуларна, методичка настава. За такав инструкторски рад Сима није био погодан ни спремом ни темпераментом. Сима је био несталне, необуздане природе, која се тешко привикава постојаном систематском раду. У њега је осећање било јаче од размишљања, а недостајало му је дисциплиноване воље, те му се

енергија за рад појачавала у извесним тренуцима до огромних размера, да се после кратког времена спусти сасвим испод потребне интензивности. Ни његова научна спрема није била довољно поуздана, као што му ни школовање није било ни у пола довршено. За срећу по његова васпитника недостатак педагошке и научне спреме замењен је обилато песничким даром Симиним. Изгледа као да је за Његоша и Сима био један од оних удара који „нађу искру у камену“ и без којих би та искра „у кам очајала“.

Симин наставнички рад трајао је до смрти владике Петра I, 1830. год. По смрти стричевој Раде је проглашен за духовног поглавара Црне Горе и добио је чин калуђерски. Почетком 1831. год. у цркви манастира Успенскога произведен је за архимандрита; 6. августа 1833. г. у Казанском Сабору у Русији произведен је за епископа, а 1844. год. у септембру добио је од руског Св. Синода чин митрополитски.

1850. год. Његош је почео побољевати од суве болести, и покушао је да својој бољци нађе лека у топлом климату италијанском — у Неапољу. Тамо га је нашао Љуба Ненадовић и дао симпатично написане податке о тим последњим данима владичиним. Но политичке прилике нису му дале ни лечити се ни „умријети с миром“, те је морао оставити Неапољ и отићи у Беч. Одатле је хтео у Русију, али му одговорише да би тај пут био опасан по његово здравље. Затим се настани у Хицингу близу Шенбруна, али не остаде

ни ту дуго, већ се врати у Црну Гору. 19. октобра 1851. владика промени светом, а 1855. год. његово тело би пренесено на Ловћен, који је он опевао с већим одушевљењем но и Бранко своје Карловце.

II

Важно је знати политичко стање Црне Горе за владе Његошеве, јер је оно један од најбитнијих елемената који су имали утицаја на правац Његошеве поезије. И не само то, већ је највећи део Његошевих песама, и што је главно, најлепше од њих, ресултат политичке судбе песникове, као што ће се то на свом месту јаче обележити.

Још у почетку владе Његошеве јавио се јачи покрет у најближем суседству Црне Горе. У Босни се подигла буна под Хусеином Градашчевићем а с друге стране одметнуо се од султана скадарски везир Мустафа паша Бушатлија. Владика Петар видео је у тим међусобним турским нападима згодне моменте за напредовање Црне Горе. Он је одржавао везе и с једним и с другим одметником, не ангажујући се сувише. Да би и сам што добио, ударао је два пута на Подгорицу, али без успеха. Турски устанци пропадоше, најпре Хусеинов, па онда и Бушатлијин. Победилац Хусеинов Рашид паша претио је да казни владику за симпатије према устаницима и да покори Црну Гору. Од тога корака стрепила је и сама руска дипломатија, и чинила је што је могла да отклони опасност од Црне Горе. Ко зна како би прошло

и то посредовање, да није букнуо немир на другој страни, у Мисиру, где се прогласио независним Мехмед Алија. То задржа прелаз турске војске преко црногорских граница и све се сврши на омањим пограничним нападима.

Године 1833. владика је отишао у Петроград, и тамо је најсрдачније био примљен. Поред посвећења у чин епископски владика је успео да у Русији утврди политичке везе с многим ваљаним руским државницима и да добије и новчане помоћи за Црну Гору.

Стање на граници Црне Горе било је и даље непоуздано. По угушењу босанске буне, нови херцеговачки везир, Али паша Ризванбеговић-Сточевић, био је непогодан сусед владичин. С друге стране скадарски везир, Хафис паша, покушавао је да приволи владику да призна султаново суверенство, и чинио му је доста непријатности на граници. Владика се држи јуначки и одговара достојанствено на разметљива писма везирова. У исто време он извештава руску дипломатију о свему свом раду, покушавајући да оправда себе, ако би дошло до крвавих сукоба.

Од 1835. године на обе границе почињу омање борбе међу Турцима и Црногорцима. У то доба пада и освојење Жабљака и одметање Грахова, погибија Црногорска у граховској битки и освета Турцима убиством Смаил Аге Ченгића. Босански и херцеговачки везири непрекидно су покушавали да сузбију тежње владичине за утврђивањем јаче везе међу Црном Гором и пограничним српским елементом, и то је било извор

чешћим сукобима с Црном Гором. Ипак, у свим тим сукобима Црногорци су показивали велику храброст, и добивали су сјајне победе, и ако су бројно били слабији. Најзад се дошло до споразума, најпре са босанским везиром, па после и са херцеговачким. С овим последњим владика је утврдио и неку врсту пријатељства, али ни оно није било у стању да сасвим спречи пограничне сударе. Такав један судар десио се 1847. године и опеван је у лепој владичиној песми *Чардак Алексића.*

За време размирица са херцеговачким везиром на арбанашкој граници није могло никако бити мира. У две три прилике дошло је до јаче борбе, и у тим приликама Црногорци су показали врло много храбрости и издржљивости. Арбанасе је сваки напад стао многих жртава, и редовно су излазили из борбе потучени и добро десетковани.

Тада је везир скадарски приступио једној тактици која је створила много горких часова владици Петру. Он је покушао да подмити гранична племена и да их тиме не само одбије од везе са Црном Гором, но да их створи непријатељима свога народа. То је чињено систематски и с планом, и имало је за Црну Гору немилих последица. Владика је морао одлучно радити да то сузбије, и он је тако и радио. Могао је у томе раду и претерати, али се и та претераност може правдати његовим душевним расположењем. Владику је подмићивање силно узбудило, доводећи га скоро до очаја. Кад се узме у обзир и његов бол за Врањином и Лесендром које му је био отео

скадарски везир, онда се може појмити да је стање на граници арбанашкој било за владику од особите важности. То сведочи и његова преписка не само с руском дипломатијом него и са самим Осман-пашом, везиром скадарским. Његова акција у том правцу паралисала је опасне покушаје Осман-пашине, и подмићивање није могло уродити, на крају крајева, никаквим родом.

Рад владичин у односу према Турцима може се свести на једну основну идеју: утврђивање што јачих веза међу неослобођеним племенима и Црном Гором. Свуд где је требало придобити симпатије околних српских племена владика је био готов заложити се потпуно да се те симпатије одрже. Он је штитио ускоке, бранио поједина племена, призивао и одликовао њихове поглаваре и будио у њима љубав према чврстој заједници с независном Црном Гором. За ту сврху владика није жалио жртава, и такав рад допринео је да је између Црне Горе и неослобођених јој племена доиста и стојала чврста заједница интереса и братска симпатија.

*

Нису само Турци и Арбанаси били непријатељи Црне Горе; и Аустрија је задавала много бриге владици Петру. Највише је распре било због одређивања границе између Црне Горе и аустријске покрајине Боке. Једна аустријска стражара, подигнута на земљишту које су Црногорци сматрали за своје, дала је први повод сукобу. Из малих несугласица порасло је право непријатељство; из једног убиства породила се читава битка.

На Паштровској Гори Црногорци су одржали сјајну победу, али је овој победи дипломатија одузела сваки практичан ресултат. Нешто заузимањем Русије, која је тада с Аустријом била у нарочитим односима, а нешто са попустљивости владичине, Црногорци су се одрекли Паштровске Горе и задовољили се дотадањим стањем, и ако је ово стање вређало осећања српског народа у Црној Гори, интересе православне цркве, и најзад материјалне интересе појединих пограничних становника. Ствар постављања границе упућена је правцем неповољним по Црну Гору. Аустрија је добила све што је раније било под млетачком влашћу; приватна добра Црногорска у границама аустријским морала су бити продата, а што је најтеже, владика је морао продати Аустрији два црногорска манастира, две задужбине црногорских владика (Данила и Саве): Стањевиће и Маине. Црногорци нису одобравали овакву попустљивост, и владика је и у најближој околини својој имао оштрих критичара и непомирљивих противника ове помирљиве политике. То је и учинило да с формалним одређивањем границе није наступило и стварно примирење. Напротив, сукоби су се поновили с великом одлучношћу, и владика је једва успео да поврати мир и отклони нове сударе.

*

Однопај Црне Горе с Русијом за владе Петра II није био увек пријатељски. У Русији су гледали на рад владичин кроз консулске извештаје: Кад су консули били добро расположени и добро

обавештени, тада је и руска дипломатија помагала, колико је могла и како је умела, политичку акцију владичину. Владика је, међутим, непрекидно веровао у руско братско осећање, сматрао Русију за покровитељку и извештавао њену владу о свим својим пословима и предузећима. Рад Русији није увек ишао у корист Црногораца поглавито због политичког положаја њеног према другим државама. Где је био у питању њен државни интерес, Русија није могла напустити тај интерес зарад својих симпатија за Црну Гору. Ипак, једна је ствар била извесна. За владе Петра II могло је бити момената у којима се Русија није могла ни ангажовати за Црну Гору, ни одобрити поједине поступке владичине. Било је и таквих прилика, да владика црногорски није могао бити примљен у Русији. Али кад год је био примљен, примали су га с великом усрдношћу, а кад су га, са извесних разлога, одбивали, ипак Црној Гори није била ускраћивана новчана помоћ. То је за ову неплодну и кршевиту земљу било од огромне важности, нарочито у неродним годинама. Владика је добро разумевао држање Русије, и желео је да стално сачува њено пријатељство, па ма морала Црна Гора у извесним приликама претрпети и какве штете. Њему се и та штета чинила мања, кад је био уверен да њоме искупљује симпатије руског двора за судбину Црне Горе.

*

Владика Петар II. покушао је да са Србијом има јаче везе у политичкој акцији. У почетку

његове владе, за време устанака у Босни и Арбанији, он је стајао у преписци с кнезом Милошем. Обојица су симпатично гледали на побуну Бушатлијину, али су се коначно разилазили у мишљењу о босанском устанку. Владика је желео успеха Хусеин-паши, док је Милош био на страни султановој. То је проузроковало запетост у односима ова два српска владара, и они су се тек доцније измирили у Бечу. С кнезом Карађорђевићем стајао је владика такође у преписци, нарочито значајне 1848. год. Владика је тада развио живу радњу, и желео је да сав српски и хрватски народ буде у чврстој вези и заједничкој акцији. Његов знаменити проглас Србима у Боки, којим их је одвраћао од Млетака, и његова преписка с баном Јелачићем и тадашњом српском владом задахнути су идејом о јединству народном. Владика се уздао да ће 1848. година донети Српству ведрије дане, али се јако разочарао, кад је видео да је српска снага истрошена за другога.

Његош, дакле, није мислио само о проширењу независности црногорске на што више племена, ни једино о учвршћивању веза међу тим племенима. Његова патриотска мисао прелазила је те географске границе и тежила је да обухвати цело Српство, постајући тиме потпуна национална идеја. На жалост, у тим његовим тежњама било је више витешке поезије по политичке увиђавности, те су тако и идеје његове остале без икакве реализације.

III

У унутрашњем уређењу земље владика је ударио новим правцем. Световна власт владичанска није увек била довољно јака, и ако им је свештенички ауторитет био неоспоран. Земља је била раздељена у племена, а племенске старешине биле су у слабој зависности од владике. То је био као неки збир малих, независних државица, које су често крваво свршавале своје обрачуне. Заповедати се ту није могло; више је требало обавештавати, призивати, скоро мољакати. Владика Петар I одржавао је поредак својим личним ауторитетом; Петар II хтео га је учврстити специјалним уређењима. И он је почео реформе, и вршио их је с необичном одлучношћу. Он је, у првом реду, укинуо гувернадурство, које је унеколико личило на двојственост власти у Црној Гори. Пошто су најпре били посредници између Млетака и Црне Горе, гувернадури су пожелели добити највишу грађанску власт у држави. И кад је, за Његошеве владе, тадашњи гувернадур Вук Радоњић покушао да ангажује једну страну силу за ту сврху, владика је једним енергичним кораком осујетио тај покушај, укинуо то звање а његова представника дао суду. Осуђен на смрт, затим помилован и деградиран, последњи гувернадур поново се упустио у сумњиве политичке покушаје. Тада је с целом породицом протеран, а неки су чланови његове породице и главом платили.

Укидање гувернадурства било је као нека увертира у даљи реформаторски рад владичин. Он је затим установио сенат од 16 чланова и гвардију од 164 члана. Чланови гвардије били су распоређени по нахијама да извршују наредбе сенатске и расправљају ситније ствари. Све што је било од веће важности остављено је сенату, који је радио у споразуму с владиком. Једино владика као свештено лице није гласао кад је решавано о смртној казни.

За трошкове новог уређења и друге државне потребе тражило се новчаних средстава. Владика је приступио остварењу једног плана који је раније занимао и његова стрица, владику Петра I. Он је увео у Црној Гори порезу, поделивши све куће у три класе, од којих је прва плаћала 9 цванцика, друга 6, а трећа 3. Та је мера узбудила племена, те је у двема нахијама (ријечкој и црмничкој) било и побуне. Владика је оружаном силом приморао те нахије на вршење уведених обавеза, али се ипак прикупљање порезе није вршило ни брзо ни лако. Томе није сметао само отпор појединих нахија, него највише неродне године. У тим приликама увек се апеловало на руску помоћ, и она је доиста и пристизала, кад више кад мање.

Владику није интересовало само политичко уређење земље, већ и њен културни напредак. Он је 1833. основао прву основну школу у Црној Гори, а 1834. установио је и штампарију, у којој су, поред њихових радова (Лијек јарости турске и Пустињак цетињски), штампана и друга добра

књижевна дела (Милутиновићева Дијка црногорска, Вукове Срп. народ. пословице, Милаковићев алманах и др.). Штампарија је укинута 1852. год. а слова су преливена у пушчану танад.

IV

У животу владике Петра II има доста трагичности. То је долазило понајпре са његова карактера, затим од његова интелекта и најпосле од прилика у којима се развијала његова политичка акција. Људма који имају више активности но осећајности поједини неуспеси нити јако узбуђују осећања, нити слабе енергију потребну за даљи рад. Напротив, препреке само стварају концентрисање њихове снаге, јачају њихову издржљивост и изазивају одлучну тежњу за нове покушаје. Њихов је циљ непосредан и близак: они га имају непрекидно пред очима; никаква страна мисао, никакво супротно осећање не улазе у њихову свест да раствоје пажњу концентрисану на тачно одређен и остварљив циљ. Његош није био таква природа; енергији једнога јунака он је додао осећања једнога песника и размишљања једнога философа. Тај осећајни и интелектуални елеменат ослабио је јачину активности, распространио тежње, удаљио циљеве од стварне могућности и уздигао их у групу неостварљивих идеала и узвишених снова. Мали успеси, ситни добици тада су просто ишчезавали пред огромношћу циљева и њиховом удаљеношћу од реалног живота. А кад су, уместо ма каквих добитака, долазили осетни губици, то је уносило боно расположење

у осетљиву душу владичину. Трагичност једнога човека поглавито и лежи у несагласности између његових идеала и стварног живота; у немогућности да реализе тежње које чине битну садржину његове свести. С владиком је био баш такав случај. Он је био силно обузет мишљу о јединству целога Српства, а пред собом је видео још неуједињена племена црногорска; сањао је о ослобођењу Босне и Херцеговине, а дошао је у положај да се одрече светих православних задужбина и да их даје у руке туђину; покушавао је да у паша турских пробуди национална осећања српска, а дочекао је да му се одмећу и прелазе Турцима и сами сердари и перјаници. Па онда, упирући своје погледе у велику и братску Русију отварао је своје срце пред њом, а доживео је да она од њега захтева капитулацију пред побеђенима.

Његови поступци могли су у моментима бити и пренагљени, чак и сурови, али ни за најбоље своје поступке није увек добивао одобравања. Њега су окривљавали Турци, Аустријанци, руска дипломатија, црногорски одметници, поједини сердари, па чак и најближа породица. За сваки неуспех осуда јавног мњења била је и брза и оштра; чак и оно што се могло сматрати као добит стављало се у сумњу. Владика је то осећао, његово једно писмо исказује најбоље у каквим је околностима живео. „Кад Црногорци“, пише владика Гагићу, „као што вазда бива, стану поступати самовољно, тада говоре: владика је човјек слаб, зато би требовао да с њима влада човјек строжи

и способнији; а кад се преступници казне, говоре: владика управља жестоко, тирански. Кад нас Турци оставе на миру и ми мало одахнемо, тада говоре: нијесу то већ пређашњи Црногорци; њиховом јуначком духу много је шкодило владање садашњег владике; — када Црногорци не сједе с миром, него се свете и бију с Турцима, тада говоре: свему је узрок слављубије садашњега немирнога и крвожеднога владике."[1])

Тако стање створило је у души владичиној извесно песимистичко расположење, коме је он дао израза у неким својим писмима, а поглавито у Горском Вијенцу. Тај песимизам прелазио је покаткад и у очајање, и у таким моментима владика је помишљао да остави Црну Гору и да бежи далеко од ње, у Русију или чак у Америку....

V

Свој књижевни рад Његош је почео још у младићским годинама, а почео га је имитацијом народној поезији. Из тог првог периода најлепша му је песма „Бој Руса с Турцима 1828. год.", која је врло брзо постала популарна у свој Црној Гори, па су је доцније знали и у другим српским крајевима.

Од 1834. године Његошеви радови већ су се почели штампати. Прво је штампан „Пустињак цетињски", збирка од десет песама, написаних у 1833. год. Исте године штампан је „Лијек јарости турске", а 1835. год. написана је „Слободијада",

[1]) Томановић, Dr. Л.: Петар II Петровић Његош, као владалац, стр. 195, 196. Осим Томановићеве књиге за овај историјски одељак послужила су и дела Лаврова, Медаковића и Ровинског која говоре о владавини Петра II Петровића Његоша.

епски спев у 10 песама, испеван осмерцем, стихом којим се Његош у опште врло мало служио. Она је била одређена за посвету руском престолонаследнику и послата је у Русију. Штампана је тек 1854. године. Од 1834. па све до 1845. год. штампане су у појединим алманасима, листовима и календарима мање песме владичине, међу којима је најлепша песма „Мисао“. 1845. год. изишао је спев „Луча Микрокозма“ израђен под утицајем знаменитога спева Милтонова „Изгубљени рај“ а посвећен учитељу Његошеву Сими Милутиновићу. Те исте године издао је Његош „Огледало српско“, збирку народних песама. 1847. година значајна је не само за целокупну српску књижевност већ и специјално за Његоша. Те године штампан је најлепши спев његов „Горски Вијенац“, а написан је и „Шћепан Мали“, који је штампан 1851. год. Од 1847. године штампане су мање песме владичине, и две повеће епске песме: „Кула Ђуришића“ и „Чардак Алексића“ (1850), написане тако у духу народном, да потпуно личе на народне епске песме.

Изузев „Лучу Микрокозму“ писану по инспирацији Милтоновој; један одломак из Илијаде; и песме „Химну ноћи“ која је превод из Ламартина и „Црногорац свемогућем Богу“ која је имитација једне Державинове оде, у Његоша ће се наћи још само где где по каква реминисценција из његове песничке лектире. Те туђе песме ни мало не умањавају песничку вредност Његошеву, и ми их се у овим редовима о Његошу нећемо чак ни дотаћи. Његош има толико свога сопственога

песничкога блага, да ће још за дуго литерарна историја и критика моћи да говоре о њему, па да се ипак не исцрпе све што би се о овоме великом песничком таленту могло рећи.

VI

По свом спољашњем облику већи део Његошевих песама спада у епску поезију. Два повећа спева, Горски Вијенац и Шћепан Мали добила су спољашње обележје драмских дела, а један незнатан део његових песама могао би се уврстити у лирику. С епским песмама Његошевим можемо одмах бити готови. Оне или су проста имитација народним јуначким песмама (Чардак Алексића, Кула Ђуришића, Бој Руса с Турцима 1828. год., Ударац на Мартиниће и др.) кад боља кад слабија, али имаду неке заједности с народном поезијом, или одступају од ње у извесним особинама (Слободијада). Његошева снага није у епу, и његове епске песме заостају иза народних и својим склопом и богаством језика и лепотом реченичном и живошћу слика и изобиљем фигура, па и снагом уображења. Оне немају ни оне топлине која нас у народним песмама онако пријатно загрева, ни оне лакоће у исказу, која долази као ресултат рада неколиких генерација. На њима се опажају извесне нескладности, које су народне песме изгубиле пролазећи кроз духовну глачаоницу неколиких поколења. По својој лепоти оне су још најближе црногорским песмама новијега времена, али су слабије од класичних песама

*

најстаријег и средњег времена. Кад је Његош имитовао народној поезији, његове имитације немају ни живости ни пластичности народне поезије; блеђе су, сувље, опорије. Кад се удаљавао од народне поезије (као у „Слободијади“), то је чинио на своју штету; такве песме стоје далеко испод народних. По епским песмама Његош не би био не само први и најбољи песник српски, него једва да би и могао ући у круг првих песника наше новије књижевности. Оно што тим песмама недостаје, а што чини битни елеменат епске поезије, то је јако конструктивно уображење. Оно је у овим песмама сиромашно, слабо, те не достиже да уздигне песме до потребне висине. Његош набраја чињенице, и набраја их сухо, наметарски, с више историјске тачности но песничке топлине. Томе су можда криви и сами догађаји: Његош је певао догађаје савремене или доста блиске савремености. Јунаци тих догађаја, и ако заслужни сваког поштовања, још нису добили оне сјајне атрибуте моћи и снаге који се придају представницима давне прошлости. Њихова блискост чини их малима, као што су и сенке мање кад се јављају при пуном сјају сунчане светлости. Дела таквих јунака нису још постала митична и тајанствена, а без те тајанствености витешки еп губи много од своје лепоте. Ипак, Његош је могао дати одличан историјски еп, али је њему недостајала способност епске конструкције. Он није располагао вештином да какав знатан догађај опева у већем епском спеву, распоређујући правилно личности и догађаје:

подређујући незнатније појаве главном догађају и споредне личности главном јунаку. У том погледу Његош не само да није могао дати оно што је дао Гундулић, него чак ни оно што смо добили од Суботића, и ако је његова песничка снага несумњиво већа од Гундулићеве, а већ да га и не упоређујемо са Суботићем. У осталом, Његош има у том погледу одабрано друштво: ни Бранко, ни Змај, ни Јакшић, ни Војислав нису показивали у епској поезији никакав већи дар. То им ипак ништа није сметало да у литерарном јавном мнењу скоро једнодушно добију место одмах иза Његоша, а с њим заједно да буду на челу српских песника.

*

„Горски Вијенац“ и „Шћепан Мали“ најбољи су спевови Његошеви. „Вијенац“ има првенство, и примљен је у читалачком и литерарном свету као дело класичне лепоте. Он је издаван до сада дванаест пута; познат је и високој интелигенцији и једва писменом грађанину; мио је и старцу и младићу; „по три паса“ одушевљавају се њиме у исто доба. Његове стихове рецитују у парламентарним дебатама, цитирају у научној полемици, у политичкој препирци, па чак и у личним сукобима. То, само у мањем обиму, важи и за „Шћепана Малог“, и ако његова слава у неколико пада у засенак пред славом „Горскога Вијенца“.

Са чега долази та огромна популарност „Горскога Вијенца“? Који су то елементи његови који му стекоше одушевљене похвале и посвећених

и непосвећених, и учених и простих? Зашто је „Горски Вијенац“ најбоље и најлепше дело Његошево, оно које га је учинило највећим српским песником?

Извесно, огромна важност „Горскога Вијенца“ не долази са његова *предмета*. Истрага потурица доиста је важан догађај, али у историји Црне Горе има и других витешких догађаја који сведоче о великом јунаштву црногорском. Целокупна оригинална поезија Његошева, изузев неколико омањих песама, има тај заједнички карактер што прославља ратничка дела црногорска. Тиме се Његош издваја од свих осталих српских песника, чак и од Симе с којим је по томе најближи. Управо оно што је Сима био за херојске догађаје из историје целога Српства, Његош је био за победе црногорске над Турцима. Његова поезија и није друго до славопој јунаштву црногорскоме; цело његово песничко стварање почива на томе основу. То ипак није доказ о локализовању патриотизма у Његоша. Његове симпатије не везују се само за државу, оне обухватају целу нацију српску. Само у погледу на *догађаје* Његош се ограничавао и у простору и у времену; за његова национална *осећања* није било тих граница. У „Горском Вијенцу“ и „Шћепану Малом“ Његош помиње и слави српске јунаке, Обилића понајвише. У предговору „Горском Вијенцу“ и једној омањој песми, он уздиже високо вођу првог српског устанка Карађорђа. А у посвети „Луче Микрокозме“ Сими Милутиновићу Његош га одлучно

позива да прослави велике српске јунаке из других српских крајева.

Ја од тебе јоште много иштем:
Да поставиш у пламтеће врсте
Пред очима Србства и Славјанства
Обилића, Ђорђа и Душана,
И јошт кога србскога хероја....
— — — — — — — — — — — —

Предмет „Горскога Вијенца“ сам собом није оно што „Горски Вијенац“ уздиже изнад осталих дела Његошевих. Напротив, може се узети као утврђено да је у „Горском Вијенцу“ песник највише одступао од самог догађаја и да баш у тим одступањима има највећих песничких лепота. У другим спевовима, где нема тога скретања, нема ни приближне лепоте „Горскога Вијенца“; у „Шћепану Маломе“ где је то скретање слабије и лепоте је мање.

*

Ни драмски облик не чини главну вредност „Горскога Вијенца“. У драмском погледу овај је спев убого сироче, и једва да може стати и уз најнеразвијенији облик модерне драме. „Горски Вијенац“ је заостао чак и иза примитивног облика што га је грчка драма имала, а међутим не може имати то хронолошко оправдање, што га има неразвијена техника грчке драме. По мишљењу свих оцењивача „Горског Вијенца“ који су додиривали ту тачку, у њему нема онога што је свакој модерној драми најбитније — нема *радње*. У „Горском Вијенцу“ све се прича, а готово се ништа не догађа. Личности излазе пред нас с готовим

монолозима, и као да се утркују ко ће кога премашити било духовитим досеткама, било витешким беседама или мудрим рефлексијама. Њихови говори једва и да се везују увек за претходни догађај, а још мање служе као психолошки мотив познијим. Кроз спев се не осећа никакво јаче кретање, никакви интересантни сукоби разних карактера и темперамената, никакви заплети ни интриге: сва је радња мртва и укочена; силни су и снажни само говори, и што су даље од главног догађаја, то снага њихова све више расте.

Ни личности „Горскога Вијенца“ немају драмске одређености. Већина од њих имају чисто епску физиономију; једва да владика и игуман имају по нешто што се епски не би могло обележити. При читању добрих драма у памћењу читаочеву не остају само речи, но и личности које их изговарају. У „Горском Вијенцу“ то се може утврдити само за говоре владичине и игуманове; за остале говоре то тврђење не би било поуздано. С распоредом појединих призора ствар је така иста: и после више читања у памћењу се тешко утврђује ред којим призори иду један за другим. Чак и етнографски елеменат који је добио онако велику пажњу песникову, не зауставља много погледе читаочеве, нити се импрегнира јаче у његову свест. Живот и обичаји црногорски, онако тачно и живо изнесени, могли су придобити много веће интересовање у ком другом делу; у „Горском Вијенцу“ и то је остало у засенку. Све је

то потамнио један нарочит елеменат, онај који је најбитнији и најлепши у спеву, и који је начинио „Горски Вијенац“ најбољим поетским производом наше књижевности . . .

VII

Тај елеменат то су *осећања* и *идеје* песникове. Горски Вијенац је најперсоналније дело Његошево. Док у осталим песничким производима Његош не иде даље од објективног излагања чињеница, у „Горском Вијенцу“ тај објективни елеменат губи се у осећајном и мисаоном елементу. Његош је, можда, хтео дати податке о животу и обичајима Црногораца; а вероватно да је био рад прославити и истрагу потурица. Али у току рада, у његову духу извршила се јака промена: слаба моћ епске композиције и драмске конструкције још је јаче ослабљена необичном снагом лирског осећања. Цео „Горски Вијенац“ преливен је јаким осећањем и зачињен дубоким рефлексијама. Истрага потурица и живот црногорски послужили су само као подстицај, као основ од кога се пошло; по својој важности у спеву они су на другом месту. Сликање црногорског живота као елеменат сроднији лиризму сачувано је боље; истрага потурица са свога епског карактера јаче је страдала од ове навале емоција и философског размишљања. Његош је један посебан догађај употребио, можда и несвесно, да у његово излагање унесе све што је у својој души имао најдрагоценије и у свом уму

најинтелектуалније. Излажући акцију владике Данила он је имао пред очима свој положај; речи које ставља у уста другим личностима обележје су његова душевног стања.

„Горски Вијенац“ почиње једним тужним, скоро очајним монологом владике Данила. Песимистичко расположење изражено у том монологу не одговара карактеру историјског Данила; оно потпуно припада Његошу, и јако хармонира с расположењем израженим на другом ком месту Његошевих списа:

А ја што ћу, али са киме ћу?
мало руках, малена и снага;
једна сламка међу вихорове,
сирак тужни без игђе никога!
Моје племе сном мртвијем спава,
суза моја нема родитеља,
нада мном је небо затворено,
не прима ми плача ни молитве.
У ад ми се свијет претворио,
а сви људи паклени духови.
Црни дане а црна судбино,
о кукавно Српство угашено, — — —

(Горски Вијенац.)

Судба ти је и моја позната,
Мислим, нејма подобне на земљи:
До вратах сам изника̀ Тартара,
Ад на мене са проклетством риче,
Сва му гледам гадна позоришта:
Ал на судбу викати не смијем —
Надежда ми вољом творца блиста!

(Посвета Луче Микрокозме.)

— — „*Ја сам инокосан, ја сам сирак* — — — Камо господа и цвијет нашег народа? да своје отачаство и своју славу заједно потражимо“ — — — —

— — „Ја тако судим по себи; за то што мене вазда прогони противан вјетар, а прибјежишта за мене, могу рећи, нема до гроба. . . *О судбино, судбино! За што си тако са мном сурова?* Ја сам твој великомученик. — — — —

— — — „Право оружја свето је и најзаконитије за свакога, само не за нас. О, несрећна Црна Горо! гола сирота она не припада човјечанском роду, него је или пала с неба, или искочила из пакла, ушљед чега свак је се туђи: нашим подвизима за слободу, за Славјанство и за Христјанство — *нема благодарне симпатије; наша крв, наша страдања и мучења не заслужише човјечанског саучешћа.*“

(Из писама Петра II)[1])

Та се сличност и на другим местима опажа. Владика Данило и игуман Стеван говоре о потурчењацима у истом тону у коме Његош пише о њиховим потомцима једноме од тих потомака:

Виђи посла цара опакога,
кога ђаво о свачему учи:
„Црну Гору покорит' не могу,
ма никако, да је сасвим моја;
с њима треба овако радити“:
па им поче демонски месија
лажне вјере пружат' посластице.
— — — — — — — — — — —
Али хула на свештени живот,
који га је мл'јеком одхранио,
то ми прса у тартар претвара
— — — — — — — — — — —
Да, нијесу ни криви толико;
премами их невјера на вјеру,
улови их у мрежу ђавољу
— — — — — — — — — —
Ох, да ми је очима виђети
Црна Гора изгуб да намири! — — —
Душа би ми тада мирна била
— — — — — — — — — — —

[1]) Томановић, стр. 195. и 196.

Племе ви се све одрекло себе
те црноме работа мамону. —
(Горски Вијенац.)

Бог сами знаде када ће се они своје славе споменути и до када ће се ова моја браћа од своје рођене браће туђити и називати се азијатима и *до када ће за туђу корист работати,* не сјећајући се себе ни својега — — — —

Ја бих радије но ишта на свијету виђети слогу међу браћом у којима једна крв кипи, и коју је једно млијеко одојило и једна колијевка одњихала — — — —
(Из писама Петра II.)[1]

Сличности таке има и у писмима владике Данила и везира подгоричког са писмима која су измењали владика Петар II и скадарски везир Рифат-Хасан паша. Основна је мисао иста: и тамо и овде везири прете, а владике неустрашиво одговарају и бране свој образ.

И сама оштрина и суровост заклетве у „Горском Вијенцу“ може се тумачити раздраженошћу у коју је Његоша доводило подмићивање Црногораца и њихово шуровање са скадарским везиром. То је било најјаче развијено крајем 1846. и почетком 1847. год., у времену у коме је, без сумње, и писан „Горски Вијенац“. Те је године владика стрељао једнога сенатора, чија су браћа осумњичена издајством, а стрељао га је и поред заузимања свога брата од стрица Ђорђа. Крајем те године писано је и оно писмо Гагићу, које има онако велику сличност с монологом владике Данила.

⁂

[1]) Томановић, стр. 153.

Његош је свима важнијим личностима „Горскога Вијенца“ дао по нешто свога осећања и свога духа, али је његова личност најбоље изражена у владици Данилу, Вуку Мићуновићу и игуману Стефану. Оно што они осећају, осећао је Његош целог свога века; онако како они говоре у „Горском Вијенцу“ могао је говорити само Његош; оне узвишене идеје и сјајне реченице није исказао ниједан Србин „од Косова, а ни пријед њега“.

Најглавнији мотиви Његошева певања то су победе црногорске над Турцима; најснажније осећање његово то је *патриотско осећање*. Оно је наткрилило сва друга песничка осећања, „кâно лабуд птица б'јела, б'јеле птице голубове“, како вели песник. Ниједан од наших најбољих песника није сажео сву своју осећајност у патриотско осећање. Било их је који су се у својој поезији сећали нације мало; други су јој дали много; Његош јој је дао готово све. И што је најглавније, ово је осећање у Његоша снажно, истинито, дубоко. У његову изражавању нема ни мало лажног тона, ни трага од извештачености, ничега театралног, празног, помодног. Његош није патриот ни по имитацији духу времена, ни из каквих пролазних прохтева; он је то по неодољивости, он је то целим бићем својим. Његова судба чврсто је везана за судбу његова народа; слава народна и његова је слава; а пропашћу Српства нестало би и његове егзистенције. Своја *лична осећања*, која су у моралном погледу нижа од патриотских, Његош је уздизао и спојио с овима:

своја *социјална, хумана осећања*, која су виша, Његош је спустио и скопчао с патриотским. Он има своја лична задовољства, али над свима њима стоји његово уживање у слободи свога народа: он жели срећу и слободу свима потиштенима, али их једва види ван Српства и Хришћанства. Чак и религиозно осећање у „Горском Вијенцу“ подређено је патриотском: Бог се ту не прославља, него га моле за помоћ. У Његошевим песмама нема биготизма; ту се не одриче живот и не бацају земаљска блага као жртва Господу, него се творац света призива да се потруди за срећу Српства:

Боже драги који све управљаш,
— — — — — — — — — — —
Проведри ми више Горе Црне,
уклон' од ње муње и громове
и смућени облак градоносни!

— — — А ко изда онога те почне,
свака му се сатвар скаменила!
Бог велики и његова сила
у њиву му сјеме скаменио
у жене му ђецу скаменио . . .

И не само да људи живе за овај свет, и да се радују успесима које постиже њихов народ, но тако исто осећање обузима чак и душе предака:

Боже драги, свијетла празника!
како су се душе прађедовске
над Цетињем данас узвијале!
— — — — — — — — — — —
Чуј, народе, сви скините капе,
хоћу спомен да чиним душама

витезовах нашега народа:
данас ће им најмилије бити,
од Косова нигда као данас.

Борба за народ и његову слободу света је; проливена крв не може вређати Бога, и ако је његов син прокламовао идеју да љубимо и непријатеље своје. У народа који се брани од туђинских нападаја, и избавља земљу од некрсти, и сам поглавар, и ако владика, мора бити више носилац национално-религиозне идеје, но свештеник храма Господњег. И владика Петар II доиста је то и био, и својим животом и својим политичким радом и својом песмом.

*

Патриотско осећање у „Горском Вијенцу" није свуда једнога *тона*. Има, управо, три тона у којима се оно јавља: *песимистички*, у беседама владике Данила; тон *витешког одушевљења* у речима Вука Мићуновића и тон *философско-патриотске одлучности*, у монолозима игумана Стефана. Та три тона одговарају трима диспозицијама Његошева духа, које долазе од извесног тројства његове личности. Његош је био поглавар једнога народа, затим јунак црногорски, најзад један сјајан мислилац. Кад у њему преовлада поглавар, положај његова народа ствара у њему сасвим другојаче расположење, но што би тај исти положај створио у једноме обичноме јунаку:

Слушај, Вуче и остала браћо!
ништа ми се немојте чудити
што ме црне растезају мисли,

Што ми прса кипе са ужасом;
ко на брдо ак' и мало стоји,
више види но онај под брдом.
Ја повише нешто од вас видим,
то је срећа дала ал' несрећа.

То иде право из срца Његошева, то је потпуно обележје његовог владалачког осећања. Како се то красно да видети из сцене мирења и уговарања у Доброти; из оне супротности у поступању Његошеву и Лазе Пророковића! Као јунаку Његошу је могло бити драго понашање Лазино; као поглавар, он је морао савлађивати и своја и туђа осећања, јер је тако тражила тадашња политика. Политичке прилике у којима је Његош живео стварале су му песимистичко расположење; у тешким тренуцима он је помишљао чак да се уклони из Црне Горе, те да скине са себе одговорност за судбу свога народа. Непријатељско насртање, маленост Црне Горе, недостатак пријатељских симпатија то је учинило његов положај тешким, опасним, готово очајним. Он не може да иде путем којим га зове његово јунаштво; он не сме као поглавица да учини оно на што га подстичу Црногорци; он је над њима и више види, и то ублажава, обуставља и умерава његову акцију. Тако је кад је реч о односима с Турцима, још више, кад је у питању сукоб с Аустријом.

Та несагласност међу Његошевим витешким тежњама и његовом владалачком дужношћу даје његову осећању онај тон који варира између туге и очаја. И што је најтеже, ни он сам не зна да ли је пут којим иде добар, да ли је то што он више види но други дала срећа или несрећа.

Кад би овако расположење Његошево било стално, то би за спев била велика штета. „Горски Вијенац“ би тада био очајна, мрачна песма пуна суза и уздаха. Срећом, и у свом животу и у својој поезији Његош је имао много мотива да их унесе у осећања туге, те да је одагна. Први је и најближи онај којим се сви честити људи теше у својим страдањима за уверења: *опште добро.* Тај је мотив, у свом конкретном облику, заједнички готово свим важнијим српским јунацима из „Горског Вијенца“, њега истиче и народ у песмама кола, а владика Данило завршује њиме један свој пола очајан пола гневан говор:

Нека буде борба непрестана,
нека буде што бити не може,
нек' ад прождре, покоси сатана!
на гробљу ће изнићи цвијеће
за далеко неко поколење.

Кад у Његоша преовлада јунак над поглаваром; кад витешка осећања надвладају стрепње владалачке, тада нестаје и песимистичког расположења. У осећање се уноси један нов мотив: *слава* после смрти. Овај нови мотив чини и сам живот мање драгоценим, олакшава трпљења, даје накнаде за жртве, уздиже циљ живота на идеалнију висину. То је ипак егоистичан мотив, али је овај егоизам вишега реда; то је, нека се допусти парадокс, један несебичан егоизам. Само личности велике по духу и карактеру могу претпоставити славу животу; мале и незнатне особе не мисле даље од дневних потреба и уживања. Несумњиво је да је најбоље жртвовати живот за

опште добро без помисли на славну успомену, али то су необичности, то је редак херoизам. У „Горском Вијенцу“, видели смо, има и тога, а Мићуновић представља овај други мотив; у њему Његош износи најсилније своја витешка осећања, очишћена од свега што је поглаварска дужност могла у њих унети.

Од свих личности Мићуновић најлепше говори о посмртној слави, о витешкој успомени. То је његов најглавнији разлог за борбу, а то даје његовом осећању енергичан, расположен тон, ничим непомућену ведрину:

Благо томе ко довијек живи,
имао се рашта и родити!
вјечна зубља вјечне помрчине
нит' догори нити свјетлост губи.
— — — — — — — — — — — —
Што су момци прсих ватренијех — —
— — Што су они? Жертве благородне
да прелазе с бојнијех пољанах
у весело царство поезије. — — —

Ни ови мотиви нису свагда довољни да ублаже боле; треба наћи друге, јаче, ближе схватању једног поглавара. Његош је мислилац и његова размишљања доводе га до утехе. Те утешне идеје Његош ставља у уста игуману Стефану, али се из сваког стиха опажа да је у те рефлексије Његош унео дивно сједињене елементе свога осећања и својих мисли. Ту се налазе и ранији мотиви (Покољење за пјесну створено! виле ће се грабит' у вјекове, да вам в'јенце достојне саплету... васкресења не бива без смрти... Чест рањена жеже храбра прса, у њима јој нема

боловања), нарочито онај који је сасвим општи: одбрана части, образа, поштења, али има и нових, јачих.

Са чега је Његош у извесним моментима песимистички расположен? Са борбе којој не види излаза, са неједнакости своје и непријатељске снаге, са непрекидних, вечних сукоба, са жртава које се, чини му се, узалуд приносе. Али кад у њему преовлада мислилац, шта му се тада указује? Он види свуд борбу: у људском друштву, у природи, у целој васиони. Све једно друго потискује и гони; нико није ни срећан ни задовољан, ни миран ни спокојан. Шта је према овој огромној борби у којој суделује и земља и небо, и дуси и ветрови, и народи и звери, шта је према њој борба црногорска? Један делић, једна незнатност, ради које се не треба жалостити. Њена историја један је тренут у времену, њена судба један је малени део опште судбине. Нашто се онда жалити на оно што мора бити, што се не може избећи? Све што постоји у свету природа снабдева оружјем и ставља га тако оружана у борбу, из које се не може уклонити. И кад је тако, онда треба јуначки издржати ту неодољиву силу околности, па кад се *мора* мрети, треба мрети славно. *(Славно мрите, кад мријет' морате!)*

Не треба се варати, и у овим игумановим монолозима има много песимизма. Само је он ублажен интелектуалним елементом и јако је проширен његов узрок. Његош је из песимистичког гледишта на свет извео нешто оптимизма за своју судбину. Зло је што се цео свет бори, али кад

је већ тако, не вреди жалити један малени делић тога света.

Него ипак, није баш та општа борба велико зло. Без ње не би било правог напретка; не би се развијале људске силе; не би се стварали никакви јачи покрети. То је последњи разлог да се одагна песимистичко расположење, круна свих других разлога. Ако није довољно то што се човек *мора* борити, што су то закони природе, извесно ће бити довољно, кад се уз то *мора* дода и једно *треба*, кад се докаже да борба није само неизбежна, него је и корисна:

Пас свакоји своје бреме носи;
нове нужде рађу нове силе.
Дјејствија напрежу духове,
стјешњенија сламају громове.
Удар нађе искру у камену,
без њега би у кам очајала.

*

Има још једно осећање које је Његош исказао и у „Горском Вијенцу" и у другим песмама својим. То је *естетичко осећање*, осећање лепоте у природи и њеним објектима, живим и мртвим. У том погледу Његош се највише приближује Бранку; најмилији су му тихи и мирни призори, обасјани сунчаном светлошћу; природа у свом ведром, веселом и свежем изгледу. Од тога Његош одступа само у јаким изражајима патриотског осећања, тамо где доиста и није места похвалама природних лепота. Међутим, од песника који су сликали природу Јакшић је волео

громадне слике и бес природин: кршевите кланце, олују, ветрове, високе јеле, орлове, јастребе . . . дивљину. Војислав је сликао тужну, спромашну природу и њене символе: опало лишће, снег, порушене дворце, кипарис, јенну . . . пустош. У Његоша има нежних слика као и у Бранка: сјајни зраци зорини, несташно заигравање поточића, пријатне песмице птичица, фрула пастирева, мио женски глас, славуј . . . веселост:

Даница је исток засмијала
чаровите разасула власи,
њежно краче цвијетним стопама
по плаветном и тихом простору;
Све се хоре шуме и дубраве
од радости и слатког појања;
Вид су сјајни узели потоци,
играјући немирно скакају
у њедрима кипућега поља — — —
(Љетње купање на Прчању.)

Играју се ла бијела јата
како јата дивних лабудовах
кад се небом ведријем играју
над образом свијетла језера — — —
(Горски Вијенац.)

Његош се задржава и на људској лепоти: и она је један део природне лепоте:

— — очи гòре живје од пламена
чело јој је љепше од мјесеца — —
— — — — — — — — — — — —
очи су јој двије звијезде
лице јој је јутро румено
— — — — — — — — —
— — е предиван бјеше, јад га нашâ!
кад се шћаше ојест' куд да иде,

па обуци оне пусте токе —
— — — — — — — — — —
красна лица, висок као копље.

Љепше ствари нема на свијету
него лице пуно веселости
особено кâ што је код тебе
са сребрном брадом до појаса
са сребрном косом до појаса.
(Г. Вијенац.)

И за силне, јаке појаве природне има Његош осећања. То се најбоље види из песме „*Полазак Помпеја*", затим из описа грмљавине у говору сердара Радоша *(Г. Вијенац)* и др. Само, тај елеменат слабији је у њега, и не чини онакав утисак, какав чине слични описи у Јакшића.

*

Ипак, није патриотско осећање једино што издиже Његоша изнад других песника. Тога осећања има и у других наших песника, и ако ни у једнога није тако истинито, тако снажно а опет тако лепо исказано. Оно што чини њега великим то су његове идеје, којима по дубини, по тачности и духовитости нема равних у нашој књижевности. Сима их има врло мало, а према Његошевим изгледају као ђачки школски одговори према говору каквог великог беседника. Змајеве су идеје простије, приступачније маси, то су текуће друштвене и политичке идеје које у даном моменту интересују разборитије умове. За сваку од тих идеја Змају треба цела једна песма, као што политичару треба један цео чланак („Шта је

туга“, „Лојалност“, „О слободној штампи“ итд.). Љуба Ненадовић има одабранијих мисли, али то су чисте рефлексије, без веће песничке лепоте, без јаче везе са осећањем песниковим — више практичне поуке но дубоке идеје. Оне нам казују известан поглед на спољни свет, али тај поглед ми можемо дискутовати, одбацити или примити, изменити, ублажити или ојачати. У Његоша није тако: његове идеје почивају на истинама које сви знамо, које сви осећамо, у које сви верујемо. Оне су хармонично спојене с осећањем, иду право к срцу, не даду се размарати с критичким духом. Од тих идеја које су свих нас, од тих емпиричких опажања, од пословица створених искуством, од закључака до којих се дошло здравим разумом, Његош иде поступно на све веће и веће генерализације. Његов дух напушта реална факта и не бави се око лаичких тумачења тих факата, већ се пење у област најапстрактнијих идеја и најгенералнијих закона, до којих се уздиже само дух једнога ђенија. И све то стоји у јакој вези са осећањем, све се то односи на један конкретан предмет — на судбу Црне Горе.

Његошева философија има обележје патриотске етике. Све се губи пред питањем националне самосталности; лични интерес пада пред општим; живот појединаца жртвује се срећи отаџбине. Али и над општим интересом има једна још важнија ствар: народна част. Кад је у питању „образ отачаства“ свака жртва постаје уживање, свака страшљивост доноси срам, свака издаја сматра се као страховит злочин. Овака

философија и доликује песнику онога народа који сматра за страшну клетву, кад се коме каже „мушке главе не копа̀ од пушке“ и у коме је одузимање оружја најљућа казна.

VII

„Лажни Цар Шћепан Мали“ најбоље је дело Његошево, после „Гор. Вијенца“. Оно је написано одмах после „Гор. Вијенца“, највише личи на њ својим обликом, најближе му је и својом садржином. Предмет су му догођаји за владе Шћепана Малога, који је од 1767. до 1773. год. владао Црном Гором, издајући се за Петра III, цара рускога. Његош је ту ствар извео у драмском облику, и овај је облик развио боље и драматисао јаче но у „Горском Вијенцу“. „Горски Вијенац“ с те стране није ни њега задовољавао, и он је покушао да у „Шћепану Малом“ усаврши драмску технику. Најпре, поделио је цео спев у пет чинова („дјејствија“) а чинове у појаве („јавленија“), затим, није уводио у спев никакав нов, стран елеменат; гледао је да дијалоге и монологе јаче веже са основном идејом; створио је мало сукоба међу личностима, и извео баш из тих сукоба нешто радње. Па онда, расположења појединих личности нису независна од ситуација; она се мењају ту, у спеву, утицајем околности и осталих личности: Шћепан је охол и бесан кад осећа заштиту Црногораца, а слаб и плашљив кад нађе опасност; Долгоруков се љути на одговоре црногорске којима бране Шћепана, и поублажава

се само после извесних разлога игумана Теодосија. И овај игуман, најодређенија личност у спеву, готов, потпун човек, старац који се лако не мења, пристаје у извесном моменту уз глас народа, попушта у својој строгости према Шћепану, мири се и љуби с њим, и ако у души не може да одобри поступке Шћепанове ни заслепљеност Црногораца. И сам народ мења своје расположење: један пут затвара Шћепана за љубав Долгорукову; други пут вређа Долгорукова у интересу Шћепанову. Сва та промењивост има нечега доиста драмског; то допушта да се промотре карактери и да се прикажу у јаснијој светлости. Драмска вредност и састоји се управо у томе: сукоб разних карактера, утицај једних личности на друге; акција личности као резултат узајамности међу њиховим карактером и средином у којој се крећу. Но Његошева драматичарска способност није отишла далеко; она је само релативно појачана. Он те драмске елементе само наговести, али их не развија, не користи се њима колико треба, не ствара од њих праву драму. То све долази са његова патриотизма: њему је милије прославити јунаштво црногорско, пустити се у патриотске рефлексије, исказати своја витешка осећања, но експлоатисати драмске мотиве. Њему се то чини од много веће важности, но логично извођење сукоба међу привржевицима Шћепановим и његовим противницима. Он оставља необрађене оне призоре који се међу Србима догађају, да се што јаче припреми за сукоб међу Црногорцима и Турцима, у коме може пустити

на вољу својим патриотским осећањима. Његошев је елеменат лирика; он је слаб епик, као што је и невешт драматичар. У „Шћепану Малом“ радња је слабо развијена; све што је важније дешава се ван спева; најглавније врлине Шћепанове, његова способност управљачка, његова активност у уређењу земље, његова моћ да улије у духове поштовање према поретку, све се то само помиње у спеву. Шћепан је изнесен само као слаботиња која се боји за своју главу, а то не расветљава, не тумачи ону велику љубав и оданост црногорску према њему. И остале личности, сем можда игумана Теодосија, нису у довољној мери драмски оцртане; њихов карактер више је епски обележен. Његош је хтео да остане веран историји, и ако драмском писцу то не треба, него му чешће јако смета. Да се историја измени није довољно само хтети, већ је требало и умети. Песник је морао у том случају да прецизно изради своје личности, да им тачно обележи карактере, да им одреди ранг у драми, истичући важније личности на видније место. И кад то буде, онда се мора пазити и на то да радња у драми буде психолошки мотивисана, да сцене излазе једна из друге, да епизодне сцене и споредне личности не засене главни догађај и главне особе. И све то не само треба да је складно, одмерено, правилно распоређено, него и да је живо, пуно радње.

У Његоша није тако: радња је укочена, личности половне. Његош је избацио из душе својих личности готово сва лична осећања, све егоистичне

тежње, све индивидуалне слабости и ту празнину попунио уношењем патриотског осећања. И он је то учинио не само са Србима, него донекле и с Турцима: и њих је начинио заточницима извесне идеје — религиозног фанатизма. Ако се личности у „Шћепану Малом“ деле на јаче и слабије, то бива по јачини њиховог патриотског осећања, по улози коју имају у борби с националним и верским противницима, по храбрости коју уносе у ту борбу. Ако се разилазе у своме раду, томе је опет узрок у разноликом схватању општих интереса. Игуман Теодосија то и изриком каже:

Зар се Шћепан препао од мене,
Да му царску круну не уграбим:
Ко шубару носити не може,
Њему круна ништа не требује.

И доиста, игуман је противник Шћепанов из патриотских разлога; он више зна и боље мисли но други Црногорци, и боји се зла, које може наступити доласком Шћепановим:

Но се чудим нашим првенцима,
Главом будућ једнога народа
Још народа свим злам изложена,
За каквом су отишли памећу.

Чак и у владике Саве, коме Шћепан одузима световну власт, нема личних побуда; и он се боји општег зла:

Али што се лажом претовари
И узвија народ на све стране,
То ми не да мира ни лијека,
То на добро изисти не може
Но на бруку и велику муку.

Његош је идеализовао Црногорце, и начинио од њих поспоце једног великог моралног принципа. Он им није хтео дати у том погледу земаљске страсти и људске слабости; није допустио да се њихова акција скреће ван борбе за слободу, да њихова мисао оде на питања личног благостања, да им се у душу поткраде сујета или да им патриотско осећање буде ослабљено љубављу према жени. У „Шћепану Малом“ Његош чак није допустио женској страни ни да привири у спев, док је у „Горском Вијенцу“ имао већ више нежности и каваљерства. Он је пустио да набуја патриотско осећање и да преплави целу душу, како би Црна Гора изгледала гнездо слободе, а Црногорци њени витези. И ради тога он није допустио да се покаже ништа што би ма и најмање подсећало на племенске сукобе и заваду братстава, на стару мржњу, непречишћене рачуне и неосвећену крв. Само кад је реч о интелектуалној висини, Његош је оставио да се види неуглачана простота црногорска и њихове наивне празноверице. Можда је он то учинио и намерно, да се јаче истакне витешки карактер црногорски. Јер, доиста, велика морална дела постају још већа кад долазе од људи одраслих у простоти и сиромаштву. Црна Гора постаје не велика, већ узвишена кад може да покаже такав контраст: незнатне умне силе и огромну моралну снагу.

Ипак има у „Шћепану Маломе“ један *по изгледу* драматичан елеменат. Ако из карактера Шћепанова не можемо да изведемо оданост црногорску и мржњу турску према њему, то можемо

извести из једног символа — из *царског имена*. Нити Црногорци воле Шћепана, нити га Турци мрзе ради његова карактера. Он је у спеву обележен као плашљивац, те нити може помоћи Црногорцима ни одмоћи Турцима. Оно чиме је он једнима драг а другима страшан то је његов назив царски и његово тобожње руско порекло. Са тога Шћепан и страда: украо је једно име, али га је платио својим животом.

Јасно је, да кад најглавнији елеменат спева није личност човекова но један знак и историјска важност тога знака, да ту не може бити праве драме. Напротив, то би била красна идеја за једну јаку епско-лирску песму: страх Турака од имена руског цара и појачана до крајних граница храброст Црногораца, из истог узрока. Његош је, међутим, из тога хтео начинити драму а дао је у ствари спев у коме је у главноме ово: с једне стране стоје Турци који упорно траже смрт Шћепанову, с друге Црногорци, који не презају ни од какве жртве само да не издаду Шћепана. И што је карактеристично, највећи противник Шћепанов, игуман Теодосије, представља пред Турцима ову тежњу Црногораца да сачувају свога цара. Његово нерасположење устукнуло је пред питањем о части и образу црногорском; он је у тим сценама носилац витешких одлика црногорских. Његош је, дакле, и у „Шћепану Малом“ главни интерес положио не у разраду индивидуалних карактера, већ у обележавање битних одлика црногорског витешког духа.

*

Управо не ни у то, већ у осећања и идеје патриотске. То је и у „Шћепану Малом“ најважнија ствар, као што је и у „Горском Вијенцу“. Оба су спева у том погледу јако слична; једино што у „Шћепану Малом“ нема песимистичког расположења. Ово расположење Његош је потпунце унео у „Горски Вијенац“; тамо је казао све што му је мутило ведрину осећања и загорчавало дане живота. За „Шћепана Малог“ Његош је задржао тон витешког одушевљења, у њега је унео и многа размишљања која су остала неунесена у „Горски Вијенац“. „Шћепан Мали“ изгледа као мала зграда склопљена поглавито из заостатка материјала неутрошена при већој грађевини. Његошева је снага још јака, али није више на кулминативној тачки; његов поетски дух још се добро држи, али се спушта са оне огромне висине на коју се попео у „Горском Вијенцу“. Прећи од „Горског Вијенца“ на „Шћепана Малог“ то је као прећи од раздраганости на веселост, од гнева на срдитост, од љубави на симпатију. Све је исте природе и у једном и у другом, само је у другом на слабијем ступњу, у мањем размеру, неинтензивније. У „Шћепану Малом“ Његош је ближи осталим песницима; у „Горском Вијенцу“ он им се не да ни сагледати.

Сличност између ова два спева опажа се поступно и у спољњем облику, и у самој садржини. Оба су спева у драмском облику; у оба поред именованих лица суделује и народ кроз песме кола̀; у оба у овим песмама кола̀ спомињу

се храбра дела црногорска. (У „Шћепану Малом“ кола се дотичу и јунака из доба владике Данила, који су опевани у „Горском Вијенцу“.) Па онда, песме кадија у „Шћепану Малом“ сасвим одговарају песмама турских свата у „Горском Вијенцу“:

Сулејмане, Орканови сине,
Красна дара којим нас обдари,
Кад нам даде кључа од Европе.
Шта још чуда шћаше порадити,
Да млад нама с хата не полеће,
Те у колу играш с хуријама.

(Шћепан Мали.)

Герзелезе, крило од сокола
те на хата у рају полеће
самовољно без никаква зора,
пред пророка да прије изађеш,
Хурије те дивне заробише,
те си нама тако закаснио.

(Гор. Вијенац.)

То је само један пример, а све песме кадија личе на песме турских свата.

Та се сличност простире и на многе друге стихове, а долази од тога што је и у „Горском Вијенцу“ и у „Шћепану Малом“ главни елеменат патриотско осећање:

— — — Који рају предаде Турцима
На амапет ка осталу стоку.

(Шћепан М.)

Пучина је стока једна грдна,

(Г. Вијен.)

Чиниһемо погодбу с оружјем,
Куд претегне нек ради што може.

(Шћеп. М.)

Крст и топуз нека се ударе,
коме прсне чело куку њему — — —
У крв ће нам вјере запливати,
биће бо̂ља која не потоне.

(Г. Вијен.)

Да зла ова листом утаманим,
Да неправде разрушим олтаре,
Да подигнем и окруним правду,
Да саберем стадо разагнато.

(Шћеп. М.)

Да уредбу видим како стоји;
да се вуци не преједу меса
— — — — — — — — — —
да потстрижем што је предугачко,
да одлијем ђе је препуњено.

(Г. Вијен.)

Наша земља су чим се дичила,
До слободом и до прибјежиштем?
Јербо нигђе спасенија нема
У свијету од тиранске ћуди,
До у наше горе стијешњене.
У њима се досад утјецало
И тиранству по носу давало.

(Шћеп. М.)

Што утече испод сабље турске,
што на вјеру праву не похули,
што се не хте у ланце везати,
то се збјежа у ове планине,
да гинемо и крв проливамо,
да јуначки аманет чувамо.

(Г. Вијен.)

Свак је рођен, да по једном умре;
Част и брука живе довијека.
Без муке је јунаковат' лако,
Ма под круном од олова тешко — —
Ко вјечито хоће да живује
Мученик је овога свијета.

(Шћеп. М.)

Благо томе ко довијек живи,
имао се рашта и родити — — —
У добру је лако добро бити,
на муци се познају јунаци.

(Гор. Вијен.)

Но удримо, док је од нас трага,
Душманина слободе јуначке.
Ко погине, погинут' ће славно;
Ко остане, остати ће славно;
А Богу је жртва најмилија
Поток крви кад провре тиранске.

(Шћеп. М.)

Удри за крст, за образ јуначки,
ко гођ паше свијетло оружје.
— — — — — — — — — —
Трцјебимо губу из торине;
нек пропоје пјесна од ужаса,
олтар прави на камен крвави.

(Гор. Вијен.)

Кукање је мати пјесне дивне.

(Шћеп. М.)

Плакање је пјесна са сузама.

(Гор. Вијен.)

Којијема закон допуштава
Свашто чинит' што им срце жуди.

(Шћеп. М.)

Закон му је што му срце жуди;
што не жуди, у коран не пише.
(Гор. Вијен.)

И демону сломисте рогове.
(Шћеп. Мали.)

Саломише демону рогове.
(Гор. Вијенац.)

Разлучи се крвава племена.
(Шћеп. М.)

Разлучи се земља на племена.
(Гор. Вијен.)

У нашој се земљи нигда није
Оваквога момчета дизало.
(Шћеп. М.)

У ове се горе нигда није
онаквога младета дизало.
(Гор. Вијен.)

Таких сличности има још; ово што цитирасмо довољно је да послужи као пример.

Још је већа сличност у мисаоном елементу: „Шћепан Мали“ као и „Гор. Вијенац“ пун је трезвених, дубоких идеја, духовитих израка, аксиоматичних истина, и све је то исказано кратко, изразито и с осећањем. Само, у „Гор. Вијенцу“ те су идеје више философске, док су у „Шћепану Малом“ с јачим дидактичким обележјем (Прић' омјери па ћеш искочити, ко посрне мудроват' му бране . . . Знавање је добро коме треба, зло велико оном ком не треба . . . Што ће мудрост кад јој време није . . . Клета завист душевна је куга итд.).

*

Патриотско осећање испунило је главну садржину „Шћепана Малог“; њиме је задахнута свака личност његова. Већ и сам почетак (Весели се праху Немањића , . .) није ништа друго до ода српском јунаштву. Такве су похвале и у песмама кола̂, такве у говорима Шћепана Малог (Поздрављам те, витешки народе! . . Помози Бог, јуначки народе . . .), такве у речима владике Саве (Сва јунаштва ваша од Косова, с којима се ове горе диче . . .). Најјаче се то осећање исказује у препирци Срба и Турака, као и у „Горском Вијенцу“:

Знади поклон овај од кога је:
Од онога, те се клањат' не зна!
Прађед ти га није чуо нигда,
Ни ће ти га чути праунуче:
На̂јсрећни си од свијех Тураках,
Ако знадеш ово разумјети. — — —
— — — — — — — — — — — —

Све су силе мртве и ништаве
За онога који право мисли,
Те част љуби више него главу. — —
— — — — — — — — — — — — —

Али нејма силе на свијету,
Кад је слога међу Црногорце.
Нејма силе, нит' је досад било,
Да покори ломну Гору Црну. — —

За јачину извесног осећања најбоље је мерило поднесена жртва; од свих жртава највећа је губитак живота. И ако смрт није никоме мила („смрт је грка старцу ка̂ ђетету“, вели игуман Теодосије), ипак се живот радо даје, да се част очува. У многих народа оваки су примери изу-

*

зетни, у Црној Гори они као да су били правило. Непрекидна опасност умањава драж живота и мири људе са смрћу чинећи је ближом, обичнијом. И игуман Теодосије има право кад каже за Црногорце:

Највише су с тога непобједни
Јер су собом рођени војници,
Јер се смрћу смију и ругају.

*

Религиозно осећање у „Шћепану Малом“ није добило много места. И патријарх и владика и игуман и прота и поп и архиђакон све су то више мање борци за националну идеју. Они се сећају Бога само у моментима кад су у невољи, или кад њиме прете Турцима. У „Шћепану Малом“ Бог се солидарише са православном вером и са српским народом; он ту није творац васељене, већ заштитник црногорски. И он се радује победама црногорским, и прима проливену крв, као што од других побожних народа прима мирис тамјана (А Богу је жртва најмилија, поток крви кад провре тиранске). У тешким часовима, кад се Црногорцима чини да их милост Божја не прати, ова егоистична побожност за час се претвара у срдбу, којом се готово прети Богу:

Опрости ми, Боже свемогући,
Ка̂ да ни ти главу не обрћеш,
Што се чини по земљи несрећној
Ка̂ да ти је то најмања миса̂,
Кад неправду сатријети нећеш?!

И то говори свештеник, служитељ Божјег олтара; он је тај који прекорава Бога за слабо суделовање у пословима црногорским. Да се добро разуме тај скоро фетишки поглед на Бога, ваља знати да је тај свештеник из земље у којој су свештеницима забрекле десне руке од сечења Турака, у којој архиђакони трчу коње као делије а игумани и владике благосиљају проливену крв. У такој земљи јунаштво постаје херојизам, страховит ратнички инстинкт племенити нагон а борба до истраге света дужност.

*

У „Шћепану Малом“ има као и у „Гор. Вијенцу“ ироничног и хумористичног елемента. Ипак, Његош у том погледу нема да покаже никакав већи дар. Сва његова духовитост упућена је позитивним правцем; за супротан смисао израза Његош није имао потребне наклоности. Његова поезија у том погледу јако личи на народну: иста простота у досетки, иста неуглађеност у хумору, иста слабост у иронији. Једва ако случајно испадне какво финије заједање, иначе је све остало примитивно, у духу простог народа:

У тебе су међер многа добра:
Ал' нијесам досада знавао
Да си таки богослов дубоки.
Ријетки су цари богослови,
А у тебе ето и то добро.

(Игуман Теодсије — Шћепану.)

На здравље ти! вјешто је искапи,
Као да си и пријe почиња.

(Игуман Теодосије — Књазу Долгорукову.)

То релативно сиромаштво сатиричког и хумористичког елемента може се у неколико психолошки протумачити. Његош је сав обузет патриотским осећањима; он је песник славе и јунаштва. Такав узвишени положај и велика дела којима је његова поезија посвећена нису допуштали да песник однегује свој дар у сатири и хумору. Од таквог песника доста је и кад је дао онолико хумористичног елемента колико га има у Драшкову причању, и онолико ироније колико је у „Оди Султану“.

⁂

Поезија Његошева само је местимице сликована, остало је све слободан стих. Она је пуна фигура, стварних и формалних, и све су оне одабране, лепе и паметно смишљене. Његова су упоређења и тачна и лепа, алегорије изразите и сасвим прилагодне, метафоре добро погођене, антитезе веома јаке. У његову слогу, нарочито у „Горском Вијенцу“ и „Шћепану Малом“, нема развучености; реченице су концизне, скоро елиптичне; једне идеје брзо наступају за другима; понеке једва наговештава; неке само додирне; негде их сувише јако збије, те се не могу лако одвојити. Отуда многима треба тумачења, и отуда та тумачења нису једнака а негде су сасвим нетачна. Тако казивање у духу је народних посло-

вица, само, код пословица мисли су обичније, те њихов елиптични облик не смета разумевању. Каткад је то скраћено казивање необично лепо (Свету лампу луд вјетар угаси . . . Суза моја нема родитеља . . . Т'јело стење под силом душевном, колеба се душа у тијелу, море стење под силом небесном, колебљу се у мору небеса итд.), али није увек без штете по јасност идеја.

Језик Његошев није чист; има ту осем провинцијализама још и туђих речи, словенских, турских, талијанских и др. Него, што би у других песника било погрешка у „Горском Вијенцу“ и „Шћепану Малом“ не чини никаква квара. Све те речи постају лепе кад их Његош употреби, добивају неку поетичност, пријатне су за ухо, музичне. Као што је Иго рекао да у светињацима које је владика Мириjел поклонио Жану Ваљжану лојанице постају воштанице, тако се може рећи да у овим Његошевим спевовима и опоре речи добивају извесну углађеност, а слаби изрази постају јаки. Његош гвоздени речи, или боље још, он их претвара у драго камење. Доиста, добро је он сам казао „а у руке Мандушића Вука биће свака пушка убојита“.

* *
*

У Његошеву певању осећа се јако утицај народне поезије, затим утицај Симин, па и Мушицкога. То је несумњиво доказано у појединим студијама о Његошу. Али ти утицаји ни мало не сметају поетској величини Његошевој. Оно

што је најглавније у његовој поезији : она снажна патриотска осећања и оне дубоке философске рефлексије није Његош могао узајмити ни у кога. У том погледу он је богатији од свију наших песника ; он има толико духа и осећања, да би га могао позајмити и другоме. О њему би се с правом могло казати онако како војвода Драго каже о игуману Теодосију : У свих наших песника има по оке памети, а толико има у самога Његоша.

31.—XII.—1901.

Јаша М. Продановић.

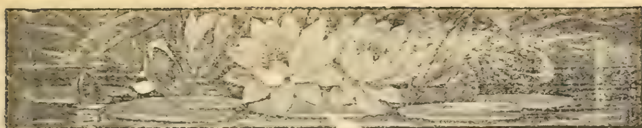

О ОВОМ И РАНИЈИМ ИЗДАЊИМА ШЋЕПАНА МАЛОГ.

Шћепан је Мали пре овога штампан још три пута.

I. Прво је издање трштанско-загребачко:

ЛАЖНИ ЦАР
ШЋЕПАН МАЛИ
ИСТОРИЧЕСКО ЗБИТИЈЕ ОСАМНАЈЕСТОГА ВИЈЕКА
ПЈЕСМОТВОРЈЕ
ЊЕГОВЕ СВИЈЕТЛОСТИ
ПЕТРА ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША
ВЛАДИКЕ И ГОСПОДАРА ЦРНЕГОРЕ

Издао 1851. године
АНДРИЈА СТОЈКОВИЋ У ТРСТУ.

ПЕЧАТЊА БРАЋЕ ЖУПАНА У ЗАГРЕБУ 1851.

Књига је ове исте величине, штампана истим оволиким словима, има текста на 184 стр. а од 185. до 205. стр. су Предуписници.

Стојковић је Шћепана Малог штампао новим, Вуковим, правописом по рукопису Његошеву, којега ми данас не познајемо, али знамо и осећамо да је био писан старијим, мешовитим, правописом, којему се трагови могу ухватити и у штампаном делу.

1.) Тако је Његош свакако писао знаком *і* не само *и* (обично пред другим самогласницима) него

и *ј* (ван група: *ја, ју, је),* те отуда у Стојковићеву издању поред: *бијо, цијо* (овде без *ј,* како се и онде гдекад нађе), *Божјој* и *Божијој* (поред *Божој*, *Бож'ој)*, *нејма* — и погрешно у стиху 1390: на пут прави, на *шерјат* царски (и овде случајно остало тако место *шеријат),* у ст. 1983: нека чете све *најми* своје (м. *наими),* у Предговору на стр. II. (овде 5.) *Јустињани* (м. *Јустинијани,* како је у ст. 788.).

2.) Још је већа пометња, кад *ј* и *и* дођу једно до другога: *ији, ји, иј* у Његоша *ӣ* или *ӥ,* те у Стојковића поред правилног ст. 2306: имâ сам ја у мојој *гвардији*, и овако: ст. 320: нашу љубав *Русији* посестрими, 2715: посестрими *Русији* те гојите; а 3001: и предани *Русиј'* посестрими, 719: те одговор *мудриј'* начините, 3281: цар *јевтиниј'* никад од Шћепана, 3354: *милиј'* му је него своја душа, 3956: *стариј'* не да лудост спомињати: док у ст. 985: *најсрећни* си од свију Турака, а тако и ван стихова у титулу (стр. 78. овде 89): *најсрећних, најславних,* и на свршетку II дјејствија (стр 82. овде 91.): *Шувајлина,* па у ст. 1595: него *слаби* мора поклекнути, 2162 и 2164: *воли* бих га сада загрлити (код себе имати), 3097: а сви би смо *воли* погинути. Све је то овде изједначено у *ӣ,* како се и чује. (Види још напомену уза ст. 2888).

3.) Његош *њ* и *љ* није писао тако него само *н* и *л* пред я, ѣ (є), *ю (коња, лето, љубав)* а пред *о* и *и* или сугласницима додавао им или безгласно ь или *і = ј (грдњи, црњи, даљи, жељи* према *жели* и др.), али је то збунило Стојковића, те је штампао и ст. 2702: по *брилант* ваљаде из круне (м. *брилијант,* т. ј. *і = и),* а ст. 276: те ја морем докле у *Сплјет* дођем, 286: добро, *Нјемче*, сутра ћемо виђет, као и у *лицима:* Лазо Богдановић *Нјегуш* а тако и у почетку II дјејствија. Свуда је ту морало бити ѣ. Али можда погрешка не потиче баш од Стојковића, него ће јој узроком бити то, што је прво издање штампано у Загребу, јер је и при

кориговању овога, такође у Загребу штампанога, издања налажено често *нј* м. *њ*. Таке ће природе свакако бити погрешка у ст. 1739: *нјеном* своду крај се наћ' не може.

4.) Његош је мора бити писао ѣ (је) кадгод и онде где се изговара *ије* (свѣт) поред *ие* или *іе*, те је Стојковић, који није баш добро познавао јужног говора (Види у натпису: *свијетлости)*, штампао ст. 2453: на свијету јошт ове *смијешине* (м. *смјешине)*.

5.) Његош је *х* писао правилно: *хоћу, хоћах, одмах(а), христјански* (у говору патријархову, владичину, књаза Долгорукога, па често и у говору Шћепанову и др., поред *ришћански* у говору простих Црногораца), па, према говору народну у Црној Гори, и у 2. падежу множине код именица: *пушаках* и др.; али се нађе и без *х*: *оће, одма* (где је сад додато *х*, јер су само 2—3 случаја) и *пушака, крајева* и др., готово колико и са *х*, те је остављено како је у I. издању. Тако је остављено и *ришћански* и, због слика, у ст. 2089. *лешина наслагати'*.

6.) Његош је *ђ* и *ћ* писао тако, зато је и овде остављено: *ћешкота* и *тјескота*, *ђетински* и *дјеца, виђет'* и *видјет'* (има и *видијети), ђакон* и *дјакон, овђе* и *овдје* (има и *овде),* јер се овакв случајеви, и да их је мање, не могу одбити на непажњу Стојковићеву или штампарије у Загребу, пошто је така разноликост позната у Његоша и из других му дела.

7.) Његош је обично писао: *относећи се, собственост, подпирао, подписата, подхватише, Обрезкова* и др., али и правилно: *отправити, распршати, здружити се* и др.: *повјестно, извјестно, вјестник, немилостно, шестдесет, безстидно, отсуда* и др., али и правилно: *бесудну, бесмертне* и т. д. па чак и *гиганске, љубопиство, свјетлос;* док међутим баш у додиру две речи обично: *з бреговима, з громовима,*

з друге стране (али и *с договором), з Бајом и с татарином, ис штапа, ис прста* (али *из тврдога), бес преваре* (али *без крви), от каква, от Скадра, от Травника, от турске* и др. Све је овде поправљено према данашњем правопису. Тако је овде извршена и гласовна промена зубних сугласника *з* и *с* пред непчанима, што у Његоша редовно није (ван: *мишљах*, само тако), те прештампано: *(нај)посље(дњи)* — *(нај)пошље(дњи), сљедује* — *шљедује, насљедствено* — *нашљедствено, стијесњени* — *стијешњени, изљегох* — *ижљегох, разљућен* — *ражљућен, безчислен* — *бешчислен, бесчовјечан* — *бешчовјечан, сљепоћа* — *шљепоћа, сљепијем* — *шљепијем,* а обратно *ш њим* — *с њим,* како и онде има.

8.) Његош је у многим туђим речима писао удвојене сугласнике: *Аллах, Мессија, Ракка, болла, алла, билла, аллилуја* и др., па и самогласнике: *Лааса.* Овде је то уклоњено.

9.) Растављено је штампано: *од (от) кад, од (от) куд, од ка(ко), до сад, по сад, да ну, три пут, у вијек, до вијек, рад' шта, по рад шта* (једном *порад' шта),* а правилно *зашто; са дно, по дно, са врх* и др.; *по добру* (м.: *подобру* чашу непијем), *по више* (м.: *повише* царство); правилно одваја *не* од глагола (али увек: *нећу),* али се често нађе и састављено *(нећеx, неда* и др.), па је растављено гдекад чак и у трпном придеву н. пр у ст. 290: *не кована* и *не објахана,* па и у ст. 1108: *не избројне;* будуће време пише овако: (850) *гостит' ће,* (304) *чинит' ћемо,* (2795) *срест' ћемо,* а одмах ту баш обратно (2785) *дићемо се* (м.: *диć' ћемо се).* Састављено је увек: *дали, јели, телиш* и др. (Овде растављено). Поуздано су омашке и по ономе: *почем* (м: *по чем* познаде цара у тога човека?), *одашта* (м: *ода шта* као, и онде, *без шта,* јер су без прилошког значења а с правилним слагањем: *шта* = 2. падеж); а биће тако и у ст. 2681: кад ни с једним онда *сами* собом (м: *сам и*), 595: нови царе,

био *нами* срећан (м: *нам и),* 1695: *Ето* каже ..... (м: *Е то* каже, што је ваша вјера наопака). — Једно опет погрешно растављање у ст. 2426: *И ликова* кулу Раша, навело је, како уредника другог, панчевачког, издања тако и уредника овога издања, да, знајући за разноликости у писању речи с великим писменима на почетку (в. т. 10.), окрену то на: *и Ликова* ... Тако је после овде и дошло тумачење у напомени а према Марка Миљанова *Примјерима чојства и јунаштва* бр. 27 (стр. 37, 40, 41, 43) — да је и Рашо *Попов(ић),* као и брат му Ново, а оставља но је и *син Ликов*. Међутим, пошто је све то већ одштампано, наиђе уредник на Јована *Иликовића*, Куча, у расправи проф. Ј. Н. Томића *Последње две године живота и рада харамбаше Баја Николића Пивљанина,* па нађе у *Споменику С. К. Академије* XI. на стр. 96. документ, који су кучки изасланици поднели у Котору провидуру 1693. г. о погодбама под којима ће се подложити Млецима и ударити на Турке. Изасланици су *Радоје, син војводе* (кучког) *Ивана Иликовића* и *Ново Попов, синовац истог војводе,* а међу погодбама једна је: *да ни дате динар̓е за саградит̓ кулу на Медунску кафу.* То је дакле *кула Иликова Раша.*

10.) Велика је неједнакост у писању великих писмена на почетку речи: осем у правим особеним именицама и присвојним придевима од имена лица, где је увек једнако, тако су наштампана и имена народа̂: *Срби, Руси* (правилно) али обично *турчин* (и у особеном имену: *турчин Перовић), турци* (често и *Турци),* па и придеви од њих: *Руски, Српски,* а ређе *Турски* поред обичнијега *турски;* увек *Бог, Божји,* ређе *Алах* (поред *алах);* увек *Цар Царски, Владика, Патријарх* или *Патрика. Сердар* и др. називи (у лицима сви: *Татарин, Поп, Влах)* и *Провидур* (и *провидур), Султан, Беглербег, Румели-Валиси, Везир, Паша* и др. нарочито у говору Турака, ма да често и с малим писменом на почетку; *Ма-*

настир (Маине), *Патријаршија* (пећска), порта *Отоманска* а одмах ту и *отоманска, Круна* поред *круна, Куран — куран, Мусаф* а *инџил* и др. Неједнакости су те, барем већина, могле потећи и од издавача и слагача, на пр. (12) по *косову* Српскијех јунака. Овде то писање није удешено према правилу Његошеву које се може ухватити, него је све удешено по данашњем.

11.) Каква је интерпункција у рукопису Његошеву не знамо, али у I. издању није најбоља. Запети је напр. дато сувише задатака, те је овде врло често замењивана другим знацима. У главном је сматрана само као обележје да треба неки знак ставити. Тако је исто врло честа употреба знака !, уза сваки најобичнији пети падеж, те је овде замењен запетом или чим је затребало.

12.) Не може се рећи да Његош није умео наградити правилна стиха десетерачког, али их неправилних, од 11 или 9 слогова, има више. Већ су готово сви раније наведени *(наша љубав Русији посестрими* и сл. и *по брил(ј)ант ваљаде из круне)* и показано како су поправљени; а још је у ст. 3152: *пут му дајте откуд(а) је дошао* и 1756: *овај часак меденог(а) одиха* изостављено слово у загради, а у ст. 3394: *да папагао али Шћепан цркне* наштампано овде *папагао;* али је ст. 896: *а камо ли шака горштаках* остављен тако, јер би *шачица* м. *шака*, као што је у панчевачким издањима, била и сувише слободна промена. — Неки се стихови тешко читају, и ако су по броју слогова правилни: 2350: *на цио глас пред свијем народом,* 3742: *они ће два очи обратити,* 3764. *на свети град који њега слави,* 3765: *султани су нам пропили вино,* који су тако и овде остављени, јер и не сметају толико; али је ст. 3540: *нужде молитве су сачиниле* поправљен у *молитве су нужде сачиниле* (тако и у панчев. изд.), јер онако више не би ни био стих, а можда је у штампању тек исквареи.

13.) Његош наводи нека имена из корана. Он се свакако служио за то руским преводом, отуда 4100: *Гарут* м. *Харут* и 4102 *Мерваг* м. *Мерва(х)*. Онако је и овде остављено.

14.) У Стојковићеву издању има доста штампарских погрешака. Неке је и он сам на стр. 184. поправио (и ту опет погрешно: на мјесто *кажеш* читај *кажем*, а треба баш обрнуто), и од њих му је најзнатнија уношење стиха 950: *поклонит' се румеливалису*, који је изостао цео. Много је погрешака остало неисправљених, а знатније (колико нису досад споменуте) ово су: на завршетку предговора: *а данас га* (ово дело) *на свијет дајем у Трсту на Спасовдан 1850.* — овде иза *дајем* стављена тачка, остало одвојено у засебан ред и ситнијим словима штампано; у ст. 882: у *цвијету* царства најјачега — у *свијету* (и у панч. изд.); ст. 1759: у *престолу* лавру Немањића — у *престону*; 2223: грдно ли се брађу *заводило* — *завадило* (и панч. изд.): 2311: *виђож*, према 2313: *виђех*, тако; 2483: *него ти је стало за другијем* — него *ми* је; 2491: *три војводе они тада* — *опи*; 2981: *разљућени сили песијанској* — *ражљућеној* (и у панч. издању); 3076: *и велика проклетства силати* — *сипати*: 3789: *чилим* — *килим*; 4099: *ђафир* — *кафир*; 4100: *Мурата* — *Марута*. Можда би и у ст. 3953: *ко је продан, он мора слушати* требало ставити *подан*, али ни онако није противно смислу. Стих 3477: *докле живи, све стариј' мнађега* окренут је према смислу, а по поправци пок. Св. Вуловића у *Годишњици Н. Чупића I*, овако: *докле живи, све старијег мнађи*.

II. Друго је издање панчевачко, књижарнице Браће Јовановића, у 5. и 7. св. њихове *Народне Библиотеке*. Ту су у главном извршене све потребне поправке у правопису, али се ишло и даље: све речи из црквеног или туђих језикâ, којих у Његошевим делима има изобиља, или су замењене српским или

бар дотеране према српском језику: втори — други, прочи — остали, бесчислен — безбројан, Есперијус — Есперије, Георги — Ђорђе, граф — гроф, књаз — кнез, дјејствије — дјејство, јавленије — јављеније, жертва — жртва, бесмертан — бесмртан, торжествено — тржаставно, Славјани — Славени, скорбом — скрби, споразумјенија — споразумљења, христјани — хришћани, невидим — невидован, (дихнуо) воздухом — (дахнуо) ваздухом, пјесна — пјесма, премјена — промјена, собратски — сабратски, преосвјаштенство — преосвештенство, величество — велича(н)ство и др. И друга карактерна особина Његошевих радова: писање многих речи према говору народном у Ц. Гори, отклоњена је у панчевачком издању тиме, што су те речи дотеране према књижевном језику. Тако је свуда код именица изостављено *х* у 2 п. множине; слово *ј* замењено иза уснених сугласникâ са *љ* (у *робје, љубавју*, а има и тако, ређе); група *мн* замењена са *мл* у *мнад; ст* са *шт* у *остар* и др. На Стојковићеве исправке штампарских омашака (на стр. 184) уредник се овог издања није ни у колико обзирао, те је и ту изостао цео стих 950, остало *Тога* (м. Гога), *гракнула* (м. тракнула), *Мустафа* (м. мусафа), *путови* (м. потови) и др. као и карактеристична на свршетку IV. чина у ситнијем тексту: *на Црногорце на њега* (м. као Црногорци на њега). Иначе је поправљено доста погрешака које Стојковић није навео; али се и ту отишло даље па кварило и добро, као н. пр. у ст. 2132: на *сносове* изгибоше Турци — дошло: *снопове*, у уводном тексту X. јављенија: *отвара* м: *отвора;* у 2809: *црни пакла* (и с том ` којом је у првом издању обележено â) м: *црни пакâ* и др. Без икакве невоље окренуто је *дјејствије прво, јавленије прво* у *прво дјејство, прво јављеније* и тако редом.

III. Браћа Јовановићи су и по други пут штампали Шћепана Малог у *Народној Библиотеци*

у св. 5. и 7. То се опажа, и ако издавачи то нигде не казују. Да је ново, од II различно, издање, види се (да не помињемо ситница̂) за другу половину (св. 7.) по друкчијем, нешто крупнијем, слогу који почиње од половине титула на стр. 67., као и по томе што је испуштен цео стих 2725: *православној великој царици;* а за прву половину (св. 5.) осем других ситнијих разлика по томе, што је у ст. 485: у рај ми се претвори *Расија,* и ст. 494: то се зачу у равну *Расију,* место подвучене речи наштампано *Русија, Русију,* и ако је ст. 497: од Расије паша Карамане, остао недирнут. Да пак ово, III, издање није прештампавано са I, него са II, види се најбоље по оним местима где се II не слаже са I, јер се ту увек слаже с овим. Таких је места доста, али ће се овде навести уочљивија. У дјејст. III јавл. X: вади шиш, около којега замотано једно повеље писмо, *одвије писмо* и даје га Шћепану — нема подвучене две речи; у ст. 3331: (да му чувам и да му надгледам) беспослице и његове *тице — жице;* у ст. 2809: *црњи пакла* и др. Осем тога има ово издање и доста самих својих омашака, те је дакле само покварено друго.

IV. Ово издање С. К. Задруге било би дакле четврто. Како је приређено показано је већ, кад се говорило о првом. Овде се још само морају навести омашке, којих је на жалост морало бити у журби којом је штампано. Осем неких ситнијих, које ће читаоци лако поправити и сами, треба овако поправити: на стр. 45 у последњем реду (у напомени) *1692;* у ст. 1390: *шеријат;* у ст. 1393 и 94: треба интерпункцију овако удесити: који држи свијет у рукама, како јајце ово што ја држим.; у ст. 1729: треба . место ,: на стр. 101. у 6. реду озго треба: *пјевају)* а у 7. р.: *освијести.*; у ст. 2056: *дочека̂;* у ст. 2290: *мнаду;* у напомени к ст. 2371 не треба: *умро* —; у ст. 2426: *Иликова* (в. тачку 9. у одељку овога предговора, па према њој поправи и напомену).

С. К. З.

ШЋЕПАН МАЛИ

ПОВЈЕСНО ЗБИТИЈЕ У ПЕТ ДЈЕЈСТВИЈАХ.

Не пита се ко се како крсти,
Но чија му крвца грије прси,
Чије л' га је задојило мл'јеко?

Ne pita se ko se kako krsti,
No čija mu krvca grije prsi,
Čije l' ga je zadojilo ml'jeko?

ПРЕДГОВОР.

Шћепан Мали био је лажа и скитница, али је знамениту епоху у Црној Гори и у околини учинио, именујући се рускијем царем. Његов живот још нико описао није, јербо се само у предањијама главна ствар садржава; а друге се ситнарије с дугијем временом губе. Докуменатах слабо се код нас налази, јербо по недостатку хартије често пута и листови светијех књига за фишеке су се употребљавали, с тога се и о Шћепану на Цетињу није нашло ништа, доови листић од игумна Мркојевића, којега овдје*) fac-simile постављам.

*) Fac-simile је на засебну листу између спољашњег и унутрашњег насловног листа, а ево му преписа:

1767 года јави се Степан Мали, којега поставише Церногорци царем, и царетвова у Церну Гору 7 лет на срамоту турацкому цару и свој Европи и Азији. И сего году посла турацки цар два насилна везира, урумелискаго и босанскаго, на Церну Гору со безчисленим војинством, и јеваше на Церну Гору и срамотно пођоше от ње с великијем стидом. И венецински дукс посла 27 тисјашт војинства

епоха — време: *предањије* — предање, причање народно: *докуменатах* — писмених споменика; *fac-simile* — потпуно веран снимак рукописа: *у Церну Гору* — у Црној Г.: *лет* — летà, годинà; *сего году* — те године: *со безчисленим* — с безбројним: *венецински дукс* — млетачки дужд; *тисјашт* — тисућà. хиљадâ.

Због важности догађајах и због чудноватости Шћепанове ја сам жељео штогод о њему написати, и доиста да случајем не пођох у Млетке у почетку 1847 године, не хтијах ништа вјернога о њему своме роду објелоданити.

Али у Млетке када дођох, потрудим се и којекако уљезем у огромну архиву бивше старе републике млетачке.

Господин Томазео усрдно прискочи и би ми на руку; чувара од архиве, старога маркиза Солари, готово слободном и веселом горском поезијом и пріповиједањем замађијам, те ми добри старац почне по мојој ћуди играти; пет шест ваљатнијех писарчићах три читаве недјеље по свима угловима од архиве копаше, и што год се могло наћ' о чудноватом Шћепану и о другијем стварима, односећи се Југославенства, све исписаше.

О Шћепану сам извјестија чиста сабрао из рапоратах Пасквала Цигоње, изванредног провидура которскога, која је достављао својој влади у Млетке. А провидур их је добивао од својијех ухода са свију крајева.

по мору на Церну Гору скупа з договором цара турскога. И они се срамотно вратише и стидно. Ово је свој Европи и цјеломy свјету извјестно. Ови исти, који ово пише, својијема је очима гледа и на рбат муку подносио. Писа Теодосија Мерковић својеручно и право, тако било здраво и весело. Амин.

архива — зграда, одаја, у којој се чувају државне хартије; *Томазео* — в. књ. 50 С. К. Задруге; *на руку* — на руци; *ваљат(ан)* — ваљан; *рапорат* — извештај службени; *провидур* — млетачки чиновник који управља којом покрајином; *извјестно* — познато; *на рбат* — на леђима.

Што се пак тиче порте отманске, каква је средства противу Шћепану употребљавала, то се види из рапоратах тадашњега посланика млетачкога при порти отманској, г. Јустинијани, и тадашњега вицеконсула у Скадру, г. Дуодо. Да све ситнарије овдје ставим, што су ова тројица писали, дуго би било; али између истијех неке морам споменути, да се увјере читатељи, да у дјелу овоме мојега сопственога ништа није, што није основано на причању народном и на рапортима више речене тројице.

Оно што народ прича, види се у историју Милутиновића, а оно што речена тројица пишу, оно се само у архиви могло наћи.

На примјер, код њих стоји: како је патријарх пећски с њега пострадао; како му је Симо Цетињанин са својом дружином барјаке руске направљао и на дар шиљао; како су му Дубровчани различите посластице, различита вина и богату портантину (носила) на дар послали; тамо је Цаја, папагао, сердар (граф) Бујовић; тамо је страдање Шћепаново код Арслановића у Херцеговини подобно Мазепину; тамо су калуђери, који у шишу

порта отманска — врховна управна власт турска (султан с великим везиром и државним саветом, диваном); *вицеконсул* — посланик нижег реда; *сопствен* — власни; *историја Милутиновића* — „Историја Церне-Горе од искона до новијега времена, списана Симеоном Милутиновићем Сарајлијом. У Београду, у књажеско-српској књигопечатњи. 1835.“; *подобан* — сличан; *Мазепа* — Иван Степановић (1645—1710), војј козачки, увреди једног племића пољског, те га овај гола и наузнак веза за коња његова, који га у највећем трку однесе дому.

(штапу) писма из Русије доносе; тамо су по имену сви главари турски, који се налазе у овоме дјелу; тамо је патријарх Есперијус са својом намјером; тамо је архимандрит барски Дебеља, Србин душом и тијелом; тамо је по други пут војска послата од порте године 1774, стотину тисућа војске под другим беглербегом румеливалисом, да удари на Црну Гору, но погибија Шћепанова све то развије и задовољи охолост турску. — Шта су јошт о овоме чудноватоме човјеку писали, именујући га негдје царем и негдје императором, човјек се мора управо чудити, кад види какву им је маглу био угнао у тикву.

Ја сам ово дјело јошт 1847 године написао, а данас га на свијет дајем.

У Трсту на Спасов дан 1850.

Сачинитељ.

беглербег румеливалиси — главни заповедник европској војсци турској.

ЛИЦА.

Василије Јовановић Бркић, патријарх српски.
Владика Сава.
Теодосија Мркојевић, игуман.
Јован Аврамовић Бјелица, прото.
Андрија Ђурашковић, поп.
Монах.
Шћепан Мали, лажни Петар трећи, цар русински.
Георги кнез **Долгоруков**, генерал и посланик царице русинске Екатарине вторе.
Вукале, сердар.
Нико Мартиновић, сердар.
Јово Петровић, сердар.
Граф Бујовић, сердар бококоторски.
Вуксан Милић, војвода.
Драго Вукотић, војвода.
Беглербег серашћер румеливалиси.
Осман-паша, везир босански.
Караман-паша дукађински.
Шувајлија-паша.
Мехмет-паша.
Кади-ашћер (врховни којнички судија).
Мула Хасан.
Иман Хусеин (свештеник турски).
Кадије.
Смајо, татарин.
Лазо Богдановић Његуш.
Бајо Гавриловић, четовођа цуцски.
Пејо Маџар, улак.
Стражар.
Војник.
Слијепац.
Папагао.
Пук.
Коло.

Беглербеги се у овом спису јављају два, први у јавленију другом, а други у јавленију петом.

ДЈЕЈСТВИЈЕ ПРВО.

ЈАВЛЕНИЈЕ ПРВО.

(На Цетињу.)

(1767 године у априлу доводе главари и многи народ Шћепана с Мирца на Цетиње. Јово Глуходољанин пред њим носи знаме руско. Перо Дрпа с прочима свира му у дипле: Бошко Томић и Марко Пјешивац пјевају из гласа.)

Сердар Вукале *(пред народом наслонивши се на мач).*

Весели се, праху Немањића,
Немањића и Гребљановића,
Јер ће ваше круне засијати,
Како јарко сунце на истоку;
Знамена се ваша развијати
Над велике ваше развалине;
Потећи ће крваве ријеке

дјејствије — радња, чин; *јавленије* — јављање, појава; *Мирац* — село у Његушима, на самој граници, изнад Грбља у Приморју; *знаме, знамена* — застава, барјак; *прочи* — други, остали; *дипле* — налик на гајде, само без прдаљке; 2. *Гребљановић* — Хребељановић, кнез Лазар; 6. *над велике ваше развалине* — над великим вашим р. Овако, 4 падеж м. 6-ог, кад значи *место,* као и обратно (в. ст. 79), имаће у овом делу врло често, а то је према говору у Ц. Гори.

Од нечисте крви агарјанске,
Опрат' Србу љагу са образа!
Отвор'те се, витешке гробнице,
Сама славо, само прибјежиште
По Косову српскијех јунаках!
Ево зоре на ваше брегове,
Да нам општу обасја светињу
И аманет наше народности!
Сад пропојте, високи Дечани
И лијепа лавро Студенице,
Свети спомен из вјечне читуле
За слободу падшим јунацима!
Здружите се, громи и потреси,
Земљи српској друго лице дајте,
Е нечистом ногом окаљата!

Теодосија Мркојевић.

Стан', сердаре, лаковјеран ли си!
Прић' омјери, па ћеш искочити;
Ко посрне, мудроват му бране —
Није шала, што се урадило!
Извео се народ из свијести,
Узвијали Турци и Млечићи,

---

8. агарјански — турски; *10.—12.* У Црној су Гори гробнице витешке, она је једина слава и једино прибежиште јунацима српским после Косова: *12. јунаках* — јунáка̀, према говору у Ц. Г.; *15. аманет* — заклад: *16. Дечани* — манастир у Ст. Србији, задужбина Стефана Уроша III. Дечанског, сазидан 1330—1335 г.; *17. Студеница* — манастир у Србији (округ руднички), задужбина Стефана Немање, саграђен од прилике 1191—1195.; *18. 19.* Као игуман Стефан у *Горском Вијенцу* ст. *2653.—2665.*; *19. падшим* — палим; *22. е (је)* — јер је: *28. узвијали (се)* — узбунили се.

Облаче се са свакоје стране,
Узјарила браћа православна
Около нас на четири стране —
Док поможеш, да се не одможе.
Веће жалим бруке него муке.
Цар се каже, но ако узлаже,
Та несрећа чему ће прилицат'?

Сердар Вукале.

„Чему ће прилицат'!“
Ако ишта очи помагају
И ако је игђе ишта било,
Чисто знади, оче игумане,
Цар је руски данас на Цетињу!

Теодосија Мркојевић.

„Цар — — — — — — — —“
О несрећо, да те Бог убије,
Свагда си се на нас товарила!
Што је чему подобно и бива.
По чем тако ти познаде чисто
Цара главом у тога човјека?

Сердар Вукале.

У разлог се мало, аманет ти!
Ја у врећи мачку не купујем!
Ево има по године данах,
Откако је дошâ у Мајине.

---

30. *узјарила (се)* — узрујала се; *33.* *веће* — већма; *35.* *несрећо* — м. несрећник; *47.* *аманет ти* — заклетва у Ц. Г.: аманет ти божји!; *50.* *дошâ* — дошао, према говору у Ц. Г.; *Мајине* — кнежина између Ц. Г. и Боке, онда под млетачком републиком.

Сва је земља њему поврвјела
Са поклоном и са колачима,
Доходе му дари небројени:
Котор му је послао барјаке
Са крсташем орлом русинскијем,
А Дубровник ситне посластице,
Посластице с цурком на товаре,
Розолију и ципарско вино,
Да се храни, чим се потхранио;
Наш патрика из Пећи питоме
Спремио му на поклон Брњаша,
Свога хата како горску вилу,
Златну купу Силнога Душана —
Ока злата оку прима вина,
Царска купа, да с њом цар напија.
Колико је нашега народа
Од Црнога до Сињега Мора,
Свак га зове царом и жељкује.
Ја сам њему пошљедњи пошао
И видио што је и како је.

Теодосија Мркојевић.

Великога чуда, те ми причаш,
И по томе држиш га за цара!
То је хука глупога народа,
Ја ти за то пјан поигра̂ не бих.

52. Да му се поклони и да му поднесе дарове; *57.* ***цукар*** — шећер; *58.* ***розолија*** — слатка ракија од вишања; ***ципарско вино*** — вино са острва *Ципра, Кипра* у Сред. Мору у углу између Мале Азије и Сирије; *60.* ***патрика из Пећи*** — патријарх пећски Василије Јовановић Бркић (види о њему напомену уз *јављеније шесто*); *67.* ***Сиње Море*** — Јадранско Море; *70.* *те* — који(а, е), што.

Сердар Вукале.

Разуми ме и дај ми казати:
Кад пођосмо у петак за њега,
У недељу окупи се пука
У Мајине тушта непрегледна;
Изведи га ондје пред народом,
Па изнађи око десетине,
Те су били у Петровом Граду
Са владиком нашим Василијом.
Сви макоше душом и напретком,
Да је Петар и да га познају.
Не остави ни на то од муке,
Већ ми бржe у манастир пошљи;
Донесоше лик Петра трећега,
Свој лик узе, па поче плакати.
Свак заплака, и невоља бјеше —
Виђи слику, а виђи прилику,
Како да си разрезâ јабуку,
Како што су двије капље воде!
Него немој, оче, лудовати,

77. ***пук*** — народ; *79.* ***изведи*** — изведосмо. Овако, заповедни начин у значењу пређашњега времена, имаће врло често у овој књизи (в. ст. *80*, *85*, *86* и т. д.). Тако се често прича у свему народу нашему, али највише у Ц. Гори, према чему је и овде; *81.* ***Петров Град*** — Петроград, Петербург; *82.* ***Василије*** (Петровић, Његуш) — владика црногорски, стриц Петра I. Петровића, Светог, посвећен 1751 год. и био је као помоћник владици Сави Петровићу, ишао је неколика пута у Русију, последњи пут год. 1765. Умро је у Петрограду 10 марта 1766; *84.* ***Петар*** (III) — цар руски, унук Петра I. Великог, почео владати на Божић 1761, удављен 29 јула 1762 год.; *86.* ***манастир*** — црногорски манастир *под Маине* саградио га владика Сава г. 1747.

Ни кобити срећу и поштење
Цијелога нашега народа.
Цар је, вјеруј — ал' како ти драго.

Теодосија Мркојевић.

Бij се, бруко, када имаш с киме!
Што му друго име не дадосте,
Но вежете неслик с неприликом —
Грдну главу на труп нејакашни!
Да ли на нас неће посрнути?
Би л', сердаре, гадно виђет' било
Труп ђетињски с дебељевом главом,
Главу бичју на труп од јунета?
Но отвори очи, те погледај
Што би могло до послијед бити. —

Сердар Вукале.

Хвала Богу, несрећна човјека!
На крај му се стат' не може нигда.
У њега су куке и завраке
И мудрије неке из дубине,
Што ни врагу на ум доћ' не може.
И он мисли у његовој глави,
Да ми ништа слано не једемо!
Ма буд' ли сам ја, игумне, слијеп,

94. кобити срећу и поштење — слутњом учинити да нестане среће и поштења: *96. ал(и)* — или: *99—101.* Царска је глава велика, и за њу је Црна Гора мален труп, те је неће одржати, већ ће она пасти и сатрти је; *103. дебељева глава* — глава крупна и пуна човека *109.—110.* Он ниједну ствар не прима одмах, него се за све закачи и добро га разгледа, о свему дубоко мудрује; *113.* Да ми немамо соли: да нисмо паметни, да ништа не знамо; *114. ма буд' ли* — али ако.

Кâ толики свијет ослијепи?
Хајде, оче, молим ти се с капом,
Ти с очима тако бистријема
Да се ужа једнога држимо
И за вођом једнијем идемо,
Јер су друге карте пропојале. —

ЈАВЛЕНИЈЕ ДРУГО.

(Владика Сава дође међу народом.)

Владика Сава.

Добро дошли, браћо Црногорци!
Свагда ми ве мило погледати,
Нагледат' се дивоте момаках,
Нагледат' се свијетла оружја.
Смије ви се небо, под којим сте,
Смије ви се мјесто, на кому сте,
А камо ли вас љубеће срце,
Па јошт срце вашега владике!
Ал' ме добро чујте и вјерујте:
Рад бих био за што стећ' не могу,
За овацах мојих три хиљаде,
За мојијех стотину воловах,
Да вас данас на сакупу није;
Јер се бојим бруке и грдила.

115. кâ — како; *116. молим ти се с капом* (у шакама) — гологлав; молим те најпонизније; *120. карта* — хартија, цео став значи: сад је настало друго време; *122. ве* — вас; *125. смије се* — радује се; *ви* — вам; *130.—133.* Дао бих толико, колико не могу стећи: дао бих его својих 3000 оваца и 100 волова; *133. сакуп* — скуп, збор.

Војвода Нико Мартиновић.

Рашта тако, драги господаре,
Изненада нас забуши листом?
Сакуп овај на зло не приличи,
Но на радост и на вјечну дику
Цијелога рода ришћанскога.
Наша земља су чим се дичила
До слободом и до прибјежиштем?
Јербо нигђе спасенија нема
У свијету од тиранске ћуди,
До у наше горе стијешњене.
У њима се досад утјецало
И тиранству по носу давало:
Рашта цару да је забрањено,
Па још нашем цару православном?
Ја се томе дочудит не могу!

Владика Сава.

То би била брука и грдило
И похула на јуначку дику,
Да икому уток забранимо.
Он је мога̂ утећ' као многи;
Али што се лажом претовари
И узвија народ на све стране:
То ми не да мира ни лијека,

---

136. забуши — збуни; *142. спасеније* — спасење, спас; *144.* и *145. до у наше горе стијешњене. У њима се досад утјецало* — до у нашим г. ст. У њих се д. у. Овако, 4 п. м. 7 и обратно, имаће у овом делу врло често, а то је према говору у Ц. Г. (Види и напом. уза ст. *6.*); *146. по носу давало* ударало по носу, тукло; *152. уток* — уточиште, склониште; *155. узвија* — узбуни; *156. ни лијека* — ни за лек, нимало.

То на добро изисти не може,
Но на бруку и велику муку.
Цар је име велико, војвода!
Цар без царства, куд ће већа брука!

ЈАВЛЕНИЈЕ ТРЕЋЕ.

(Изведоше међу народом Ника Ђурова, Марка Тановића, Вука Маркова и још њих десетак, који су с владиком Василијем ходили у П[етро]бургу и гледали Петра III-га, да их чисто распитају је ли он.)

Поп Андрија Ђурашковић.

Чујте добро, наша браћо драга,
Те сте скоро у Русију били
И гледали цара русинскога:
Кунимо вас од неба до земље,
Па у накрст земље и свијета!
Кажите нам бистро и лијепо,
Је ли ово главом цар русински?

Сви *(из гласа).*

Потежемо сви на нашу душу,
Да је ово главом царе Петре.
Када бјесмо оно у Русију,
Сви смо једном сакупно отишли
Код његова двора великога,
И он главом испред свога двора
Шеташе се тамо и овамо:
Сав у срми и у чистом злату,

168. потежемо — мичемо, узимамо, кунемо се; *173.—176.* То је био стражар пред двором.

Кра̏тку пушку на руке нȍса̂ше.
И цар Петар ак' ово не буде,
Цијелом се хватамо народу
У све наше главе и имуће:
Наше главе на огњу разнес'те,
А имуће народу у пиће!
А ето му облик под Маине,
Да л' нијесте њега износили
И виђели, очи вам испале!
Свеколико што је и како је?

Народ *(из једног гласа).*

Цар је, цар је, чисто смо виђели!
Но, главари цијела народа,
Хај'те к њему, те га доведите:
Жели народ гледат' га очима,
Поздравит' га и поклонит' му се.

ЈАВЛЕНИЈЕ ЧЕТВРТО.

(Оду главари у собу к Шћепану и воде га међу народом, велика фиска од радости, грмљаве пушака, чудо се роди; начине му сједницу насред поља, те сједне. Владика Сава подалеко од њега сједне, главари око њега дубе, а народ сав у гомили кругом стоји.)

Шћепан *(к народу).*

Поздрављам те, витешки народе,
Права дико рода славенскога,

176. носаше — м.ноша̀ше, према говору у Ц. Г.; *180. наше главе на огњу разнес'те* — убијте нас из пушака; *181.* У Црној Гори је била осуда да народ некоме поједе и попије имање, за казну; *182. облик* — слика, лик; *дубе* — стоје право.

Огледало борбе нечувене,
Пречишћена искро вјековима,
Мучениче и жертво слободе,
Прогнаниче за част од тиранах!
Што уради исток са западом,
Какве страшне учини промјене!
Какве силе сатрије вријеме!
Плијенише народи Римљане,
Утопи се Грчка у баснама.
Какве мишце Осман испрелама,
З'јевајући да свијет прогута!
Бола, куран утрије Славјане,
Братске крви просипју ријеке.
Ко би икад мога̂ вјеровати,
Да народац један без приправе
Мож' остати и противустати
Дивљој сили, свих залах састави,
Стамболскијех грубијех хаканах

197. Европа је више пута љуто страдала од Азије. Отуда дођоше Хуни у IV. веку, Авари (Обри) у VI., Угри у X., Татари у XIII., Турци у XIV.: *200.* Мисли се на сеобу народа, која је разрушила западно римско царство: *201.* Грчка — источно римско или византиско царство — и ако је надживело западно, толико је било заузето унутрашњим борбама око верских питања: о поштовању икона и др., и ослабљено, да се није могло одупрети напредовању Словена у Европи и Арављана, па Турака, у Азији, те је сужавано на Цариград и најближу му околину, па и пропаде: *202. Осман* — Турчин, турска сила, а тако се звао први султан турски (1299—1326 г.): *204.—205. Бола* (bulla), папство, *куран* мухамеданство, сатрше Словене дижући их једне на друге: *205. просипју* — просипљу; овако, *ј* м. *љ*, према говору у Ц. Г.: *209. састав* (жен. род) — скуп: *210. хакан* — владалац, цар.

*

И отровној сили вјеровања?
Поздрављам те, светињо славенска!
(Целива земљу пред собом.)
У тебе је моје спасеније,
А у мене твоја срећа сјајна:
Све ћу оне испунит' објете,
Које ти је мој велики предак*)
Торжествено за труд обрекао.
Неће нигда благородна жертва
Без обилног плода остануги.
Поздрављам те, јуначки уточе!
Нека будеш и царским утоком,
Ах, несрећна цара раскрунена!
(Плаче и сав народ плаче.)

Поп Андрија.

Господаре, цио народ жели,
Ако милост твоја изволава,
Да му кажеш твоја странствовања,
И рашта те с престола дигоше.

Шћепан.

Хоћаху ме оженит' латинком,
Да с њом мрсим петке и сриједе,
А ја не кћех никад ни довијек
Своју чисту вјеру погазити;

*) Петар Велики.

215. објет — обећање: *216. Петар Велики* — руски цар од 1682—1725 г., први је слао Црногорцима посланика с повељом својом, г. 1711, и позивао их у бој на Турке, па им обећавао награда: *217. торжествено* — свечано; *225. странствована* — путовања, лутања по свету.

Вољех царство земно изгубити,
Но небесно да изгубим царство.
Тада мени круну одузеше,
Хоћаху ми и главу узети;
Ја побјези ноћу без обзира.
Знам, за мене уточишта није:
Ко би смио примити ме неће,
Ко би хтио, примит' ме не смије.
Хајде, смисли, баш у Црну Гору,
Која ми је срцу понајближе —
Примиће ме, а примити смију —
Те ја дођи срећно у Цариград
У једнога добра ришћанина,
Све му кажи што је и како је.
Он ме кровом у кућу намјести,
Док телали на свакоју страну
Заурлаше по клету Стамболу:
„Цар је руски негђе у сакрову
„У нашему граду великоме.
„Ко га цару на поклон доведе,
„Дава султан благо небројено:
»Нек' га носи, докле се надости;
„Ко л' га скрије, али куд протури,
„Нове ће му муке ударити,
„Којих нема у канон Османов“.
Препаде се мој кукави газда,
Дркћећи ми почне говорити:
„Да се можеш мишом прометнути,
„Сакрио те не бих никојако
„Од вражјега носа и претреса;

245. Примио га под кров, у кућу; *252. надости* — буде му доста: *255. канон Османов* — закон Турчинов, турски.

„Да се можеш тицом прометнути,
„Не би тебе крила унијела,
„Колике су куке и окуке,
„Док би на пут прави излетио.“
Препадох се, да ћу погинути,
Јер су језни Турци на Москове.
Но кад мрче, газда ме позове,
Те ми скупа дућану његовом,
Те он са мном у врећу памука,
Замота ме и наредн красно,
Па сјутрадан пет стотинах врећах
Из Стамбола спреми пут Млетака,
Те на броду са мном у памуку.
Из Стамбола у врећу побјегох,
А из вреће у Млетке ижљегох,
Те ја морем, докле у Спљет дођем,
Све за Гору Црну пропитујем.
Кад видјеше жбири и увода
Што жељкујем и куд ми је срце,
Ишћерај ме у Херцеговину,
Те ја скитај тамо и онамо,
Докле дођи у Арслановића.
Не питају што сам, ни откуд сам,
Но питају кога сам заната.
„Јахач добар, друго не знам ништа.“
„Добро, Њемче, сјутра ћемо видјет’;
„Ако слажеш, главом ћеш платити!“
Сјутрадан ми коња изведоше,
Силна хата, ка̂ горскога дива,
Некована и необјахана,

262. унијела — однела, изнела; *266. језни* — кивни, љути; *273. на броду* — на брод (оде); *278. жбир* — пандур.

Те халата Арслановић-аге.
Скупило се педесет Тураках,
Да гледају ка̂ ћу погинути.
Ја појаши хата ка̂ сокола,
Понесе ме како вихор луди,
Куд сам шћеде и куд првом скочи.
Дан и ноћ сам на коњу летио,
Док од силе и умора прште.
Ја отолен пјешке у беспуће.
Дан четврти у Новоме сађем,
Из Новога дођем у Маине,
И ево ме, браћо, међу вама.
Са највише среће на свијету,
Са гордога царскога престола
У несрећу најљућу упадох —
У скитање, срамотно страдање:
Презрела ме јоште срећа није,
Кад сам доша̂ у своме народу,
За којим ми срце с усхићењем
У царскоме дому туцијаше.
Ах, судбе се по вјетру окрећу!

Сав народ.

Благо нама, наше сунце сјајно,
Кад те срећа нама донијела!
Јошт нијесмо срећу изгубили,
Кад међу се цара видијесмо
Наше крви, нашега језика!
За твој живот наше полажемо,

291. халат — коњ црвене длаке; *299. беспуће* — беспутица, без трага; *300. Нови* — Херцег-Нови, град на уласку у залив Бококоторски; *315. видијесмо* — м. видјесмо.

Твоја ријеч наш ће закон бити.
На наша ћеш дјела видијети
Нашу љубав Руси посестрими,
Нашу љубав к твојој царској глави,
Нашу љубав к твојој царској кући.

ЈАВЛЕНИЈЕ ПЕТО.

(Доходи поклисар г-дна Обрјескова, посланика рус-[ког] у Цариграду, и дава владици Сави писмо. Владика надмурен чита и каткад се пообјехне.)

Шћепан *(зажареногa лица).*

Откуд писмо, господин-владико,
Какве ти је гласе донијело,
Те нити си сјетан ни весео?
Да се Турци од мене не плаше,
Али да ме Руси не пањкају,
Да утока ни овђен не нађем?

(Владици Сави га је тобоже мучно обличити, гдје је у кућу дошао.)

Владика Сава.

Да . . . . Да . . . .

Шћепан.

Ја не знадем што је то дакање,
Но ја хоћу чисто и откриТо
Да се збори преда мном и твори.

320. Руси — Русији; *поклисар* — посланик; *пообјехне се* — поосмехне се.

Теодосија Мркојевић *(влад[ици] Сави).*

Што се стидиш од те паралаже
Гостепримство да не увриједиш?
Код бестидна и срамотна лица
Добродјетељ немаде цијене.
Да л' не видиш куда он кубури?
Званијем се лажним освештава,
Те првенство неко присвојава.

(Хука и велика бука од Шћепана и свега народа, да прождру Мркојевића: али се којекако умире, и народ иште да му се прочита писмо.)

Владика Сава *(чита писмо).*

Освештени господин-владико
И остали врховни главари
Од народа храброг црногорског!
Сверусиска велика царица
С душевном је скорбом разумјела
Да се код вас јесте појавио
Самозванац некакав лажави,
А под Петра трећега именом.
Свако знаде, ја мним, и ви знате,
Да се Петар трећи преставио
Јошт тисућу и седме стотине
И шездесет и друге године
У цвијету од живота свога,
Од тридесет и шест пуних љетах
И стотину тридест и пет данах.

336. добродјетељ — врлина: *337. кубури* — циља; *338.–339.* Узевши лажно звање (назив) гради се најстаријим (првим) у Ц. Г.; *344. скорб* — жалост; *349. преставио се* — умро.

Па ми дође висока наредба,
Да вам ову објавим истину.

Шћепан *(хитно)*.

Како ти се то писмо допада,
Господине и владико свети?

Владика Сава.

Ђаволико веома, Шћепане!
У ружан си поса̂ загазио.

Теодосија Мркојевић *(влад[ици] Сави)*.

Не чудим се ја једној будали:
У свашто ће она загазити;
Но се чудим нашим првенцима,
Главом будућ' једнога народа,
Јошт народа свим злам изложена,
За каквом су отишли памећу,
Какав их је вјетар узвијао!
Да л' не видиш чисто Црногорце,
Јер су злијем трагом обрнули!
Бадава су сви докази наши,
Јавне лаже његове бадава;
Ђаво им је очи засјенио,
Ђаво им је свијест полокао.
Неки кажу да су га познали,
Ђе се с пушком испред двора шета;
Када цари с пушкама шетају?

357. допада се — чини се; *363. превенци* — прваци, главари; *365. злам* — злима, невољами. *369. јер су . . .* — да су, где су; *371. јавне* — белодане, очигледне.

С друге стране снови и гатања
По свој су се земљи разасули,
Предскажујућ' страшна собитија.

Владика Сава.

Ово није ништа, до несреће
И грехови неки сустигнули,
Те је преврат дошâ и овоме,
Кâ све српско што се превратило!

Шћепан *(народу)*.

Чујете ли оно мудровање?
Они су се мене уплашили,
Јере ћу им узет' власт врховну;
Па кад им се власт узме врховна,
Предсказују страшну погибију
Гори Црној и њеној слободи.
Ко ће горе, вашу постојбину,
Стрмоглавце игда окренути,
Кâ причају ови духовници?
Ко их може игда окренути,
Док су такви момци кâ лавови?

(Показује руком на народ.)

Ко их игда може окренути,
Кад османском гигантском напрегу
Пред горама овим крвавијем

379. предскажујућ' — предсказујући (в. *387.*), према говору у Ц. Г.; *собитија* — догађаји; *386. јере* — да (в. *369.*); *396. османском гигантском напрегу* — дивовском, циновском напрезању турском.

Челикове споне попуцаше;
Када Осман, опити добићем,
У најлуђој својојзи пјаности,
Црну Гору с мора на Морачу
Сву прекрива својим љешинама,
Ал' јој образ оцрнит' не мога?
Доходе им писма нечесова,
Те ме прате злобом и лажима.
Мало им је, кривоклетницима,
Е ми круну моју одузеше
И све царство, моју ђедовину;
Но ме злоћом гоне по свијету,
Име царско да мени одузму,
Те ми служи жалосном утјехом
У плачноме моме странствовању!

(Јако плаче.)

Чујте мене добро, Црногорци!
Изнова сте мене зацарили
И дали ми Божју вјеру тврду,
Да ћете ме вјерно послужити,
А ја вама труде наградити.
Ви ме сада снова расцарите;
Ал' накаж'те и прожен'те грдно
Црну капу, ода зла бјелегу,
Која лаже међу вама сије;

---

398. челикове — челичне: *399. Осман* — Османлије, Турци (в. *202.*): *401. с мора на Морачу* — од мора до Мораче, т. ј. целу: *404. нечесов* — нечиј: *405.* и *411. те* — који (а, е), што (в. *81.*): *412. странствовању* — путовању, скитању: *419.–420.* Казните и прогнајте калуђере, који слуте зло.

Јербо среће није у народу,
Којим капа руководи црна.

(Старешине и сав народ скоче као бијесни и прожену владику Саву, Теодосија Мркојевића и њину дружину, којих у све није више од десетине било: брже боље потрче, узму владици Сави седамдесет воловах, подијели их народ.)

Шћепан.

Слушао сам, вјерова̂ нијесам,
Да Кастриот на пољу Задримском
Једним махом сабље и мишице
У околу храбре своје војске
Воловску је главу одсјекао;
А то чудо данас са очима
Ево виђох на пољу Цетињском:
Марковићу Лазо с јатаганом
Одсјече је волу орaћему
Једним махом, ка̂ главу купуса.
Паде глава пред њим на пољану,
А страном се одваља трупина.
Средства људе чине великима,
И Скендербег не би онај био,
Да га запад није потпирао.

узму владици Сави седамдесет воловах — види ст. *181.*; *425. Кастриот* — Ђурђе Скендербег, вођ арбанашки. Рођен 1403, утекао од Турака, у којих је био таоцем, 1443, те је до смрти 1468, срећно одбијао нападе њихове и ослободио Арбанију: *Задримско поље* — према Скадру, југоисточно од њега, северни део равнице између реке Дрима и Мата, где је град Лањ: *427. у околу* — у логору: *437.—438.* Мисли се на помоћ коју је са запада добивао: од папе, краља сицилиског и напуљског, Алфонса (1457) у новцу, заставама и др. Године 1466 склонио се испред султана Мухамеда II. у Италију, а по повратку одатле исте године помогну га Млечани војском, те отера Турке из земље.

(Шћепан поставља уредбе по Црној Гори, озида седам кулах на врхове од Ловћена за спомен седам селиких бојевах црногорских с Турцима. — Просипље десет дукатах на друм (пут) крстачки, да види смије ли их ко украсти, је ли му уредба јака. Повраћа се окружен са свим главарима на Цетињу уз свирање дипалах и грмљаве пушаках.)

Шћепан *(у скупу међу главарима).*

Сад сам свету дужност испунио,
Кад бесмертне дигох споменике:
Седам кулах на седам планинах,
Вјечни спомен за витешку дику.
Докле човјек по горама ступа,
Докле сунце свој пут не изгуби,
Дотоле се вијек протегнуо
Храбријема оним јунацима,
Којима сам дигâ споменике!
Сада мало могу одахнути.
Уредбу сам у земљу метнуо,
Знадем народ да ме уважава,
Просипâ сам на путу дукате:
Трећи дан се цијели нађоше.
Није стидно похвалит' се право:
Ја учиних што нико не мога,
Откад ове горе поникоше.

друм крстачки — којим највише света иде на пазар которски, а удара на Крстац (преводито брдо на граници према Приморју); *452. цијели* — сви.

ЈАВЛЕНИЈЕ ШЕСТО.

(Долази патријарх пећски, Василије Јовановић Бркић, спровођен од много народа, утекавши ноћу из постеље од Тураках, који су били дошли да га одведу Караман-паши дукађинском, да га речени паша објеси или на колац удари, због споразумјенија које је водио с Шћепаном. Патријарх приступи смирено Шћепану, а овај сједи, прима га као цар, гордо, не сусретавши га.)

Патријарх.

Благо мени и роду српскоме!
Богом проста моја страданија!
Нити жалим стада ни престола,
Нити лавре, грађу Немањића,
Када цара виђу на Цетињу,
Над њим барјак, царско знаменије!

(Шћепану се вија царски барјак на кули.)

Имао сам рашта пострадати
И трпјети муке свакојаке!
То сам свагда у Бога просио,
Да му виђу ја помазаника.
Жеља ми се данас испунила,
Сад ми жао није умријети.

(Плаче патријарх од радости.)

(Чини му Шћепан руком знак да сједе, патријрх сједа.)

Василије Јовановић Бркић — рођен око 1719 у Карловцима, постао патријархом у Пећи 1763, збачен од Турака 1765, марта месеца, и прогнат на острво Кипар, одакле се вратио и добегао у Црну Гору 1766. У Ц. Г. боравио до 1769, не зна се кад је умро; *споразумјеније* — договарање: *457. страданија* — страдања; *459. лавра, грађа Немањића* — манастир у Пећи; *465. виђу* — видим, према говору у Ц. Г.

Шћепан.

Захваљам ти, поштена старино,
За велико твоје усрдије.
Твоје жертве и твоје трудове
Бог и ја ћу знати наградити.
Такови су ријетки пастири,
Који радо собом и имућем
Притијечу на олтар народњи.
Глас је општи мени потврдио
Страданија твоја нечувена
На острву Ципру заточником,
Но нам од њих штогод пораскажи,
Да мучења спомен дијелимо,
Да ти души буде полакшије.

Патријарх.

Господаре, наше сунце јарко!
Када зачух да си ти дошао
У нашему крају и народу,
Засјаше ми лавре Немањића;
У рај ми се претвори Расија,
Српска света земља Палестина;
Исто ми се срце обрадова,
Кâ да Душан Велики устаде,
Кâ да Србе позва на освету —

---

468. захваљам — захваљујем; *469. усрдије* — усрђе; *477. заточник* — заточеник, (разуме се: *док си био)*; *478. пораскажи* — испричај; *480. полакшије* — полакше; *485. Расија* — Рашка, део Старе Србије између краљевине Србије и Црне Горе, с додатком рудничког и ужичког округа до западне Мораве и од Ц. Горе до Кома.

Ја ти пошљи онај колач мали.
Да имадох круну Немањића,
Шћах ти круну на дар отпремити.
То се зачу у равну Расију,
Да ти спремих велике поклоне,
Царску купу и хата мојега;
Скочи грдни мучитељ хришћански,
Од Расије паша Карамане,
Ухвати ме ноћу у Дечане
И свежи ми руке наопако,
И спреми ме Турком свезанога,
Бацише ме Ципру на отоку.
Кад ми б'јеле развезаше руке,
Сви ми нокти с руках попадаше.
Ту тавновах четири мјесеца
Под подругом и под мученијем.
Све сам дане у плач проводио,
Молећи се небу милосноме,
Да ми душу узме из тијела,
Избави ме муке песијанске.
Кад се мјесец напуни четврти,
Пуштише ме из клетога ропства.
Како дођох у патријаршију,
Јошт с вечера пођем у постељу.
Тек сан први бијах дохватио,
Док затрупа неко на вратима —
Кад али је момче од христјанах,

490. колач — дар, поклон, (в. *52.*); *494.* да сам ти послао велике дарове: *500. Турком* — Турцима: *501. Ципру на отоку* — на острво Ципар: *505.* под унижењем, ругањем, и под мучењем: *509. песијанске*. — пексијанске, нечисте, на овом месту: мухамеданске.

Утреса се као прут над водом:
„Бјеж' за Бога, пресвети патрика!
Ноћас татар стиже из Стамбола
Поганоме паши Караману,
Да ти живот узме на мукама,
На конопу, ал' на клетом коцу,
И сад ће те ухватити Турци.“
Ја побјези у чему се нађох.
Не одмаках ни стотину кроках,
А манастир опасаше Турци.
Стаде писка јадне калуђере
И црковне проче служитеље.
Ништа не знам што се учинило,
Јесу ли их Турци погубили
И бијелу цркву разурили.

(Плаче и сви наоколо плачу.)

ЈАВЛЕНИЈЕ СЕДМО.

Поп Андрија Ђурашковић.

Боже драги, на свему ти хвала,
Какве власти дарова ђаволу!
Ма ако смо за грех прађедовски
Закривили да се измучимо,
Ма нијесмо да се истражимо;
Јер ако се листом истражимо,
Ко ће ти се за гријех кајати,
Који паде на српско кољено;

519. татар(ин) — брзи јахач који разноси заповести; *534.—536. ма . . . ма* — баш . . . ипак . . .; *536. да се истражимо* — да нам траг угине, да се истребимо.

Ко ли ће ти уживат' милости,
Кад се једном на Србе смилујеш?

Шћепан.

Лакше, попе, куд си загазио!
А ево си — опрости ми, Боже! —
Ка̂ да с Богом правду започео.

Поп Андрија.

Невоља је, драги господаре,
Да изиде човјек из свијести,
Што се чини на свакоју страну,
Ка̂ невиност страда од тиранства,
Како плаче правда пред неправдом.
Опрости ми, Боже свемогући!
Ка̂ да ни ти главу не обрћеш,
Што се чини по земљи несрећној;
Ка̂ да ти је то најмања миса̂,
Кад неправду сатријети нећеш.

Шћепан.

Стани, попе, да те разаберем:
У Бога је трену̂ћ што и вијек,
У Бога је вијек што и трену̂ћ;
Друкчије се рачуна на небо,
Но на земљу што ми рачунамо.
Божја дјела распитат' је трудно.
Да л' не читаш његову тајину
И у моју судбу нечувену?
Може бити да сам ја месија,

544. правда — парница, парба; *561. тајина* — тајна.

Доведени руком невидимом,
Да зла ова листом утаманим,
Да неправде разрушим олтаре,
Да подигнем и окруним правду,
Да саберем стадо разагнато.

(Патријарх устаје на ноге и чита „Слава въ вышнихъ Богу".)

ЈАВЛЕНИЈЕ ОСМО.

(Долази момче непознато и даје Шћепану писмо. Шћепан га дава попу Андрији, да га прочита. Каже поп: на писму не има потписа и хоће ли на глас читати. Шћепан даје знак да чита.)

Поп Андрија *(чита писмо).*

Вашем Царском Величаству поклон!
Безимењак ово вама пише,
Безимењак, ама Србин прави,
Без преваре, нек' ти је на знање.
Страшна ти се скувала попара,
Млетке су је добро осолиле,
А Цариград боље опаприо.
Што је турске силе у Европу,
Ето ти је листом у сватове.
Чврсти кости за опаке гости.
Ја се бојим, и жив сам умро,
Да ђавоља сила не надвлада,
Да слободе искру не угаси,

564. невидим — који се не види; *578.* Учврсти кости за опаке госте, спреми се добро.

Спрам које се из ропства крстимо.
Ја све ово по чистини знадем,
Вражју мрежу пред очима имам.
Од мора се мало што плашите:
Обичај је стари Венеције,
Да све маха пред Стамболом репом;
Ал' што ће му ту помоћи дужде?
Ко ће слабе извест' Талијанце
На литице ваше непрегледне,
Које су се свуда накапиле
По границе дужда млетачкога;
На којим се излежу орлови;
С којим вјечно ратују громови?
Нови царе, био нам и срећан!
Ево згоде, а ево прилике,
Да покажеш цијелу свијету
Како ће ти круна пристојати!

Поп Андрија.

Бог да прости, чуднога Србина!
Крупно пише, ништа не замеће,
Но истину у очи говори.
Управ' сада треба показати
„Како ће ти круна пристојати.“
Пази добро, из главе не вади,
Од каква си рода великога!
Свак је рођен, да по једном умре,
Част и брука живе довијека.

586. Венеција — Млеци, Млетке (в. 574.); *591. накапиле се* — наднеле се као стреха с које каплье вода; *600. не замеће* — не увија, говори отворено; *604. из главе не вади* — не заборављај, не смећи с ума.

Без муке је јунаковат' лако,
Ма под круном од олова тешко.

(Шћепан, надмурен и објешених брках, пита књигоношу ко му је дао ову књигу. Књигоноша му на тајно каже да му оно пише архимандрит барски Дебеља, којега је Мехмет, паша скадарски, спремио с писмима к провидуру которскоме, да глâве како ће ударити на Црну Гору.)

Шћепан *(к патријарху).*

Светијејши оче патријарше,
Ти познајеш Турке у Европи.
Колико је силе у Турчина,
И јесу ли ваљасти јунаци?
Бисмо ли се могли одржати?

Патријарх.

Господаре, не знам ти казати.
Нигда роба за моћ тиранина
Немој питат', да се не превариш.
У ропству сам рођен и порастâ,
Страх је турски крв моју смрзао,
Ја не могу већ никад имати
Поњатија о томе правога;
Но се мучи, како те Бог учи.
Са помоћу Божом и светијех,
Са чистијем постом и молитвом
Бог ће дати да се одбраните.

609. круна од олова — као црногорска, а песник је тако назвао према круни краљевине Ломбардије (у северној Италији), коју зову *гвозденом*; *глâве* — углављују, договарају се; *621. поњатије* — појам, схватање.

ЈАВЛЕНИЈЕ ДЕВЕТО.

(Доходе Турчин Перовић, Вујадин Кривокапић, Бајо Гавриловић и Пејо Пешикан и доводе два татарина турска свезана пред Шћепаном.)

Шћепан.

Добро дошле, цуцке четовође!
Доста ми се главах нанесосте,
Па и робје доводит' почесте.
Откуда је то двоје Туради,
Те сте ми их на дару довели?

Бајо Гавриловић.

Јад их знао у њихову главу!
Западосмо удно Суторине,
Кад ево их право пут Новога,
Нагазише, те их похватисмо;
А један ни у Нови утече,
Јер имаше коња пребијесна.
Ја бих река̂, ере су татари,
Рашта има некакијех књигах
Три највише у њих руковети;
И ево их, те их разгледајте.

(Дава Шћепану писма.)

Колико смо јада видијели
Питајућ' их путом цијелијем,

626. *цуцке четовође* — Цуце, племе у Црној Гори на западној граници: 632. *Суторина* — узак комад турске земље, који раздваја стару Дубровачку државу од Боке; 635. *ни* — нам.

Да нам кажу што су и откуд су;
И никад им, пасијем вјерама,
Измамити ријеч не могасмо!
Но гледајте што у писма пише,
А њих ћемо сада распитати:
Ако̀ ишта слажу, погибоше,
Оба ћу их ударит’ иза врата!

(Сила се народа сабрало. Шћепан гледа писма, као да умије читати, а Бајо извади го мач више онога старијега татарина и почне га питати. Свак се из љубопитства ућутао и гледају што ће да буде с Бајом и с татарином.)

Бајо Гавриловић.

Кажу́ј право, грдна потурице,
Откуда си и куд си ходио,
Јер ти није, видиш, размицања,
Но ти глава сад о концу виси:
Ако слажеш, конац се прекиде;
Каза л’ право — вјеруј јемца Бога —
Пређе моје не с’јече се твоја;
Здраво ћу те кући отправити,
Под оружјем, капе накривљене.

Смајо *(татарин).*

Ја сам родом из Херцеговине,
Из тврдога Стоца на Брегави,
Татарин сам везира Азама,
У његове пребивам сараје

660. Столац, Брегава — град и река у Херцеговини; *662. пребивам* — живим, станујем; *сараји* — дворови.

Управ' главом у Високу Порту.
Цар отправи до три капиџије,
И са њима тридест чоходарах
И тридесет лакијех татарах;
Понесосмо три царска фермана
На рукама два царска везира,
Босанскоме и румелинскоме,
И Мехмеду, паши скадарскоме:
Да подигну војску свуколику;
Да на вашу удре Гору Црну;
Да ухвате цара московскога,
Те добјежа међу Црногорце;
Да му девлет и кувлет сатару,
Те подигâ ће му мјеста није
Против Божје и цареве воље.
Ја сам дошâ с Мехмет-капиџијом,
Те предасмо царева фермана
Осман-паши, босанском везиру.
Отправи ме везир од Травника,
Да понесем писма у Котору,
Која пише млетачки баило
Из Стамбола дужду млетачкоме.
Суђено ми не би здраво проћи,
Но ме ево уловисте жива.

663. Висока Порта — одељак Цариграда, у коме су дворови султанови и његових првих доглавника (в. у предговору песникову); *664. капиџија* — вратар, чувар на вратима; *665. чоходар* — коморник, чувар одела; *667. ферман* — повеља; *675. девлет* — царство, влада, сила; *кувлет* м. *кувет* — снага; *681. везир од Травника* — исти, босански везир; *683. баило* — стални млетачки посланик у Цариграду.

Бајо Гавриловић.

Причај, Смајо, аманет ти Божи!
Свашта право, једнако ти бива:
Знати ћемо брзо свакојако.

Смајо.

Хоћу, Бајо, тако ми пророка
И висока мечита Алакса!
Та на свету киблу не пљунуо!
Што ћу крити што је пред вратима?
Кренули смо из Стамбола града,
Тек прођосмо широку Једрену:
С ове стране широке Једрене
Свуд бијаху развити барјаци,
За њима се дизаху војници.
Углава је да приспије војска
Сваколика на ваше границе
О Госпођи Малој, те зовете.
Беглербег ће румелински доћи
Баш са пашом од Скадра бијела
И силнијем пашом Караманом,
Сви ће доћи и довести војску
У пространу Зету до Мораче;
А босански везир, Осман-паша,
И са њиме паша Шувајлија

691. мечит Алакса — џамија Омарова, подигнута 637 г. у Јерусалиму на месту храма Соломонова: *692. кибла* — храм у Меки; страна на којој је Мека, те се Музломани према њој окрену, кад се моле Богу. (Тако и за хришћане: храм у Јерусалиму на гробу Спаситељеву и страна на којој је Јерусалим); *699. углава* — договор, одлука.

У петак ће на Гацко панути,
Па отолен с војском силовитом
У Никшићско поље навалити.
Удриће вам са свакоје стране.
И слушај ме, Бајо побратиме,
Да оживе све ваше дубраве,
Сви гвоздене да имате зубе,
Сви у челик да се окренете:
Не би могли ништа урадити,
Какве су се јохнуле мрчаве;
Но договор мудри начините,
Учините погодбу с Турцима,
Јер ће вам се утрцјет' кољено.

(Смије се народ.)

Бајо Гавриловић.

Побратиме, по турски лудујеш,
То је вама у траг остануло.
Не брижи се нама, ако Бог да!
Ми смо вјешти турскијем гостима:
Што их више к нама на част дође,
Гостимо их свагда поштеније,
Са вишим их справимо колачем.

709. Гацко — крај у Херцеговини, сад на граници према Црној Гори: *711. Никшићско поље* — онда у Херцеговини на граници, сад у Ц. Г.; *714. дубрава* — шума (храстова и др., белогорица); *718. јохнуле се* — занихале се; *мрчава* — велика густа шума, где се не види сунца (црногорица); *723.* То вам је остало од старине; *724. не брижи се* — немој се бринути; *728.* Са већим их даром (грђе) отправљамо.

И сад ћемо, побре, ако Бог да!
Памти добро хоћу ли лагати.

(Дају оружје Смаји татарину и пуштише га на слободу, те оде кући.)

Шћепан *(у себи)*.

Е могах ли без ове погрде?
Дивно ли ми враг полока свијест!
Куда ми се ђеде памет празна,
Да се кажем царом русијскијем!
Је ли ђаво јошт икад човјека
У оваку бруку затрпљао?
Што ђавола кривим и бијединм?
Ја сам кривац Богу и народу!
Просто свашто, ево сијасета:
Сад ако се народ освијести
И погледа бистријем очима
Какве лажи из прста испосах,
Какве б'једе навукох на њега —
Не мари ме врћи под гомилом.
Што ће мудрост, кад јој вр'јеме није,
Имало се кад мудроват' прије!
Држ' се лаже, старе узданице,
Држ' овако, како си почео!
Нека буде свашто на свијету,
Биће жњетва боља од посјева.
Од искона и пантивијека
Сва причања не могу слагати:

739. сијасет — напаст, беда; *742. испосах* — исисах; *744.* Неће се много предомишљати, него ће ме одмах засути камењем; *750. посјев* — сетва, сејање; *751. од искона* — од вајкада, од почетка.

Народ овај мора вјеран бити,
За храброст му не треба питати.

Шћепан *(народу)*.

Да, ево их не треба двојити:
Злобне душе на пакост су спремне.
Турци спремни на зло црногорско,
Зна се зашто, кад десе прилику;
А сада је виша него игда.
Клета завист душевна је куга,
Без крви се трудно она гаси.
Хајд' и врагу разлог да нађемо!
Пас и мачка, Турчин с Црногорцем,
Не мире се до суђена данка.
Ова вражда ниче на Косову,
Неправда је турска посијала,
Црногорска смјелост распалила.
Проста била Сатанину роду:
Ћуд опака под црном хаљином;
Ал' Млечићи, црн им образ био!
Што у вражјем колу поиграше?
Ђе су клетве, светиња христјанска,
Те везаше с вама од искона,
Да су вјечни ваши пријатељи;

---

755. Млечиће не треба разликовати од Турака, исто су као и они: злобне душе; *765. вражда* — непријатељство, свађа: *768. Сатанин род* — Турци, јер су што и ђаволи, чији се цар зове Сатана; *772.—777.* Млечићи су нарочито тражили пријатељство и помоћ црногорску за рата својега с Турцима од год. 1683, те им обећавали наградâ и давали плате. Црногорци су им помогли нарочито 1687 г., да отму Херцег-Нови; па им се Турци љуто осветише 1690 г., прегазивши Ц. Г.

Ђе је крвца ваша проливена,
Те у помоћ њину пролиvасте
За слободу рода христјанскога;
Ђе је оно пријатељство старо,
Те с прађедом мојим утврдише
Алексијом Михаиловићем?!*)
Како ли се љуто потхваћаше
Фрањо Молин, дужде од Млетаках,
Да ће остат' Млетке са Русијом,
Докле трају, прави пријатељи!
Погазише данас пријатељство.
Гади ми се, и невоља ми је,
Кад погледам својијем очима
Што Дуодо, Јустинијан пишу.**)
Та ово су покрштени Турци,
Гадно дишу, јошт гадније пишу!

ЈАВЛЕНИЈЕ ДЕСЕТО.

Војвода Вуксан Милић (*Шћепану*).

Ја бих сада све то мудровање,
Из дубине што је, да се баци;
Да радимо, без шта не можемо.

*) Виђи посланичество Алберта Вимина од стране венецијанске двору рускоме, тако исто и грамату Алексије Михаиловића, руского цара, Фрању Молину, дужду млетачкому, писано из Смоленска 7164 [1655] године миробитија 23-га дана новембра мјесеца.

**) Први вицеконсул у Скадру, а други посланик венецијански у Цариграду.

Смоленск — град у Русији према Немачкој: *миробитије* — створење света.

Напишимо књиге на све стране
У све наше двадесет племенах:
Ко се није нагна̂ на Цетињу,
Нек устаје на ноге лагане:
Нека момци нареде оружје,
Барјактари развију барјаке;
Нека свако креће на границу
Ка Острогу и ка Једношима
И к зелену Виру Црмничкоме;
Нека свако стоји на опрезу,
Јер небојшу свагда вук изије.

(*Спремају писма и посланике у сва племена, да свако устаје и иде на речена мјеста.*)

Војвода Вуксан.

Како мислиш ти сад, о Шћепане,
Ол' предводит' у бој Црногорце?

Шћепан.

Управља̂ бих војском уређеном,
Али горском управљат' не знадем,
Која нема топа ни коњиках,
Ни познаје уредну команду.

Војвода Вуксан.

Ако мислиш на томе гледати,
То се у нас доживљети неће,

---

796. нагна̂ се — нагнао се, десно се; *801. Острог* — гора у Црној Гори и манастир под њом, онда на северној граници, према Никшићу: *Једноши* — село у катунској нахији, племе Комани, према Подгорици: *802. Вир* — село у црмничкој нахији, на југозападу Ц. Г., према Бару: *806. ол(и)* — хоћеш ли: *811.* ако будеш то очекивао.

Томе хоће велика прћија;
Па и да је свашта што требује,
Тога горе трпјети не могу.
Да смо шћели ми на то чекати,
Пушке у бој мрчили не бисмо.

(Загрмјеше топови на све десет градова турскијех около Црне Горе по стотина у једном, разјечаше се и устресоше горе црногорске: знак да војска турска иде једнако; грме, не престају. Одвоји се двије стотине момчади црногорске у два кола и почеше пјевати, сав народ около њих стаде и слуша их.)

Прво коло.

Нек' громови турски оре,
Нек' се горе с њима боре,
Нека вражи прсне пакâ,
И прекрије свијет мрака;
Што је било, то ће бити —
Црногорац поб'једити.

Друго коло.

Нека Осман злобом дише,
Нека га је трипут више,
Кад је код нас слога света,
Охолост ће пасти клета;
Што је било, то ће бити —
Црногорац поб'једити.

Прво коло.

Нек се мноштвом Турчин хвали,
Нека цио свијет жари:

813. прћија — женски донос, мираз, овде: богатство, новац; *821. мрака* — м. мраком.

Ђе мишице упру наше,
Легу у прах турске баше;
Што је било, то ће бити —
Црногорац поб'једити.

Друго коло.

Нек се Стамбол, Млетке вежу,
Мустафине орде слежу,
Кад слободе потрес чују,
Тад ће знати што вјерују;
Што је било, то ће бити —
Црногорац поб'једити.

Прво коло.

Што се Турчин дигâ холи,
Када криво Бога моли,
Кад слободу свету ружи,
А тиранству слепом служи?
Што је било, то ће бити —
Црногорац поб'једити.

Друго коло.

Када сину наши мачи,
Разлећ' ће се Турском плачи,
Гостиће се гавранови
Турским месом и вукови;
Што је било, то ће бити —
Црногорац поб'једити.

Прво коло.

Ко ће узет' наше славе,
Док су наше здраво главе?

---

837. Мустафа III. — цар турски од 1757 до 1773 г.

Нико други, ни Бог неће,
Кад слобода наша креће;
Што је било, то ће бити —
Црногорац поб'једити.

Друго коло.

Слобода је име дивно,
За њом људско срце кивно,
Ко с њом умре, с њом се роди,
Нашем Богу тај угоди;
Што је било, то ће бити —
Црногорац поб'једити.

Прво коло.

Хајд'мо у бој сви појући,
Старе наше спомињући,
Кад је Божја воља с нама,
А сила нам у мишцама;
Што је било, то ће бити —
Црногорац поб'једити.

Друго коло.

Прса наша набречаше,
А мишице узиграше,
Не даду нам више стати,
У бој треба похитати;
Што је било, то ће бити —
Црногорац поб'једити.

(Одоше сви на речена мјеста, да дочекају Турке, а Шћепан се сакрије негђе у крај.)

---

872. набречаше — набрекоше од снаге.

ДЈЕЈСТВИЈЕ ДРУГО.

ЈАВЛЕНИЈЕ ПРВО.

(На Чево.)

(Под шатором беглербега румеливалиса.)

(Церногорцима нестаде фишека, шаљу три посланика Турцима у околу на Чево, да ако би како хитрином вратили Турке натраг, а посланици су по имену: игуман Теодосија Мркојевић, прото Јован Аврамовић Бјелица и Лазар Богдановић Његуш. Игуман јаше Брњаша Шћепанова. Срета их паша Шувајлија и уводи под сераскјеровим шатором.)

Теодосија Мркојевић *(умиљато).*

Добро јутро у господски шатор!
Како си нам и јеси ли здраво,
Господине и господичићу?

Чево — крај у Црној Гори, у катунској нахији, на најсеверниjу делу њезину; *беглербег* — највиши господин, „господин над господом“; *румеливалис* — управник свију турских земаља на Балканском полуострву осем Босне, а у време рата је *сераскјер,* т. ј. главни заповедник свој војсци из тих земаља.

(Паша је Шуваилија толмач, даје знак посланицима, да приступе руци беглербеговој; они неће. Беглербег, намрштен, за лијек им даје знак поздрава главом. Посједаше посланици без питања, а бегови и паше сви дубе, само што сједи уз сераскјера Осман-паша, везир босански.)

Теодосија Мркојевић *(прочим беговима и пашама).*

Како сте нам, остала господо
У свијету царства најјачега?

(Турци стоје као смрзнути, нико ни у нос.)

Беглербег *(важно).*

Еј ви старци, што тражите овде?
Каква је вас нужда донијела?
Је л' изговор лажне покорности?
Добро знадем ваше покорности!

Теодосија Мркојевић.

Није чудо, царска десна руко,
Да смо к теби и поприје дошли.
Ево има пет недељах данах,
Откад си нам на праг кућњи пао,
А све лажа и клето пањкање
У тебе нас јесте омразило.
Давно бисмо тебе поздравили,
Ал' не смјесмо — срамота је крити —
Пред твојом се силом земља тресе

толмач — тумач; *за лијек* — врло мало, једва; *нико ни у нос* — нико ни да писне; *888. поприје* — раније још.

А камо ли шака горштаках.
Ја мним нам се ругати нећете.

Беглербег *(осмјехнувши се).*

А ђе вам је ваш цар, причајте ми,
Којега сте скоро зацарили?
Треба да знам ђе се он налази.

Теодосија Мркојевић.

Нејма цара до једнога цара,
Бог на небу, а он је на земљи;
А то није до једна будала,
Па свјетина луда захучала,
Те га ружи и проз уста плâче.

Беглербег.

Ја не питам што је, ни откуд је,
Него питам ђе се сад налази;
Хоћу да знам, крили ал' не крили.

Теодосија Мркојевић.

Враг ће знати ђе се он налази!
Кад је твоја сила наринула,
Сакрио се кâ ћук у плотину,
Не знамо му смрти ни живота.

---

897. мним — мислим; *901. једнога цара* — т. ј. турског; *904. захучала* — дигла хуку, ларму; *905.* Грди га и смеје му се: *910. наринула* — ударила, нагрнула; *911. плотина* — плот, ограда од новиших гра́на̀, које се позабадају редом, а међу њих и на њих натрпа трња; *912.* Не зна се да ли је жив или мртав.

(Беглербег даде знак руком, те изиду сви Турци испод шатора, само остане везир босански, Караман паша и паша Шувајлија.)

Беглербег.

Све ми сада по чисто причајте,
Што сте дошли и рашта сте дошли;
Не хоће се мени дангубити.

Теодосија Мркојевић.

Ми желимо пријеђе свега знати
Смијемо ли говорит' слободно;
Јер висимо ногама у гробу,
Ма се смрти једнако бојимо:
Смрт је грка̂ старцу ка̂ ђетету.

Беглербег.

Кунем ви се клетвом најстрашнијом:
Главом мојом и брадом царевом!
Све слободно зборити можете,
Како да сте међу Црногорце;
Не бојте се глави ни животу,
Да пророка нашег опсујете,
Ал' Мустафу његова посилка.

ЈАВЛЕНИЈЕ ДРУГО.

Паша Шувајлија *(посланицима)*.

Божја вјера, тврђа од камена!
На свој врат сам вас овдје довео,

918. и *919.* И ако смо врло стари, ипак се и ми бојимо смрти.

И с вама сам вјеру ухватио,
Божју вјеру до сјутра до подне,
Да крвава боја не чинимо.
Бој ће престат', глави се не бојте,
Докле моја скочи са раменах;
Здраво ћу вас натраг препратити.
Но зборите што вам срце жуди.

Прото Аврамовић.

Ми смо дошли с општег договора
Сераскјеру од турске ордије
Виђети га и поздравити га,
И рећи му двије три ријечи.

Осман-паша.

Добро сте се, попе, потежили
И добар сте колач донијели,
Кад су само двије три ријечи;
Добро сте се договорит' могли
Да нам и тај колач отправите.
Хајде причај што ће и то бити,
Да видимо и то чудо што је.

Прото Аврамовић.

С договором војска црногорска
Нас отправи у вашем околу
Поклонит' се румеливалису
И осталој његовој дружини,
И ове вам изрећи ријечи:

937. с општег договора — по нашем заједничком договору; *941. потежили се* — потрудили се.

Да сте јачи, да сте надјачали.
Сваколика војска црногорска
Припознаје Мустафу султана
Најјачијем царем у свијету.
Црногорска уста јошт никада
Од Косова ово не рекоше,
Него данас јавно изрекосмо.
Како ово на глас изустисмо,
Да вратите војску свуколику
С Чева равна и с зелена Вира;
Ако л' војску одмах не вратисте,
Ни смо били, ни што говорили,
Чинићемо погодбу с оружјем,
Куд претегне, нек ради што може!

(Смију се Турци.)

Осман-паша.

Чудна посла, што сте оправили!
Ја сам чисто знао и мислио:
То ће бити, али нешто такво.
И са тијем ви сте намислили
И у вашу памет окројили,
Да вратите једну силну војску
Сто и двадест хиљада Тураках,
Да не сврши што је наумила!
И са тијем ви сте намислили
Заслијепит' очи сераскјеру
И свијема нама другијема!
Смијешнога посла и мишљења!

960. чим то јавно изречемо; *965.* и *966.* Бићемо се и даље, па шта буде; *967.* *оправили* — свршили.

Прото Аврамовић.

Па што мислиш, босански везире?
Зар се теби овде мало чини?
Знади поклон овај од кога је:
Од онога, те се клањат' не зна!
Прађед ти га није чуо нигда,
Ни ће ти га чути праунуче;
Најсрећнӣ си од свијех Тураках,
Ако знадеш ово разумјети!

ЈАВЛЕНИЈЕ ТРЕЋЕ.

Беглербег.

Буд' ли мисле за мир Црногорци,
Рашта к мени спремили нијесу
Двадест тридест својијех главарах,
О свачему да проговоримо,
Да свачему начин учинимо?
Тад бих војску натраг повратио,
Учинио све што би жуђели,
Тад би ствари на опослом пошле.

Лазо Богдановић.

Све једнако, честӣти везиру!
Мислили су наши Црногорци
Да је доста и у нас тројицу,
Како да су тридест отправили.

---

987. Буд' ли — ако, кад већ; *991.* да се о свачему погодимо; *994. на опослом* — како треба, правилно.

Беглербег.

Црногорче, не бива једнако,
Када није оно што ја мишљах.
Хајде пођи међу Црногорце,
И доведи мене под шатором
Поглавицах што највише можеш,
Ако шћедну, стотину пунану;
А задај им Божју вјеру тврду,
Да се ништа не боје животу.
На рату се, на миру растали,
Једнако их мислим даровати,
Дароват' им црвене бињише
Одвр главе до зелене траве.

Лазо Богдановић.

Хоћу поћи, а бојим се љуто,
Јер се неће наканити доћи,
Ни ов'лико крви прегазити.

Теодосија Мркојевић.

Што лудујеш без преше, Лазаре?
А довести ни ромице нећеш.

1002. мене — мени; *1007.* било да се не смиримо било да се смиримо; *1009. бињиш* — огртач; *1013. Ни ов'лико крви пређазити* — што је проливена по разбојишту а можда: ни заборавити на толику крв црногорску, па се, толицина, поклонити Турцима и преговарати с њима овако; *1014. без йреше* — без потребе, невоље; *1015. ни ромице* — ни једнога јединога, ни најгорега.

Беглербег.

Рашта довест' ни ромице неће?
Ти си нешто губав, калуђере,
Те не желиш гасит', но жарити.

Теодосија Мркојевић.

Сачувај ме, Боже, губавила,
Ал' срамотна каква дволичија!
Што бих жегâ, кад желим гасити?
Но се бојим лаже кâ ђавола,
Особено пред таквим људима,
Те истину како главу љубе.

Беглербег.

Какве лаже, што говориш, болан?
О лажи се овде не снијева.

Теодосија Мркојевић.

Такве лаже, честити везире!
Позваћемо на договор к нама
Поглаваре војске црногорске.
Сви ће нам се томе подругати,
Доћ' ни један ни за везу неће.
Куд ће горе лаже од оваке?

Беглербег.

Рашта не би на договор дошли,
А кад им се турска вјера дава,
Да ће здраво и доћи и поћи?

1017. губав — злурад; *1022.* Бојим се да не слажем (пред Црногорцима); *1026. снијеви* — м. снива; *1030. подругати* — подсмејати се; *1031. ни за везу* — ни везан.

Теодосија Мркојевић.

Тисућу им задавали вјерах,
Фајде није, дођ' никако неће.

Беглербег.

Де ми кажи рашта доћи неће,
Што све једну ријеч поговараш?

Теодосија Мркојевић.

Јер разлоге цијеле имају,
Да ни по што овамо не дођу.
Најпрви је: што ти хоће они,
Када с нама све свршити можеш?
Па је други, те разлог најјачи:
Сјећају се станка на Ситницу
И срамотна посла Ћупрелића.
Да би с свега што ти причам дошли,
Доћи им је зазор и срамота —
С овога ти никад доћи неће.

Беглербег *(кашљући се).*

Што спомињеш посâ Ћупрелића?
За онда се онда пословало.
То не ваља данас пословати,
То не ваља више спомињати,
Срамота је прошла срамотњаком;

1045. станак — састанак: *Ситница* — речица у Ц. Гори, притока Морачина; *1045.* и *1046.* О овој погибији на веру домамљених главара пева се у II. песми *Слободијаде*, а догодила се год. 1714.: *Ћупрелић* — Нуман паша, везир, 1710. два месеца и велики везир. *1051.* Срамота је прошла заједно с оним који је учинио.

А о томе нико и не сања
Осим тебе и друга твојега.
Рашта они не би смјели доћи,
Кад им давам вјеру најчистију?
А пријеће сунце помрчати,
Но се ова вјера окаљати,
Кад им давам за јемца пророка,
Који рају предаде Турцима
На аманет кâ осталу стоку!
Знади добро, старп калуђере,
Не помажу све куке за муке:
Не враћам се силновитом војском,
Да бих знао ђе ћу погинути,
Док не видим мојијем очима
Лажицара тога проклетога.

ЈАВЛЕНИЈЕ ЧЕТВРТО.

(Одоше на ручак сераскјер и везир босански заједно, а посланици са Шувајлијом и Караман-пашом под њин шатор на ручак. Ручају, не зборе ништа. два кадије Бошњака поју уз тамбуре.)

Први кадија.

Благо теби, Амзо барјактаре,
Кад си први барјак развијао
За пророка и за куран његов,
На поштење кад изгуби главу!
Сад си први рицал уз пророка.

1065. Не помогоше вам сва та довијања од невоље; *1070. Амзо барјактар* — Хамза, рођени стриц пророку Мухамеду,један од првих му присталица; *1072. куран* — турско свето писмо; *1074. рицал* — племић, слуга, чиновник.

Други кадија.

Бе аферим, Амру сераскјере,
Сераскјере султана Омара,
Кад запали влашку дангубицу,*)
И начини курану калдрму!

Први кадија.

Сулемане, Оркanови сине,
Красна дара којим нас обдари,
Кад нам даде кључа од Европе!
Шта још чуда шћаше порадити,
Да млад нама с хата не полеће,
Те у колу играш с хуријама!

Други кадија.

О Мурате, јаничарска мајко,
Под тобом се баше излегоше;
Ти сатрије под коњска копита
Душманина дину најжешћега;

*) Александрӣску библиотеку.

1075. Бе аферим — аха, тако ваља; *Амру, сераскјер* — Амру бен-ал-Аси, прво противник Мухамедов а после један од најверилијих му присталица, срећан војсковођа за владе султана *Омара* ибн-ал-Катаба (634—644): освојио Сирију, Египат и северну Африку; *1078. калдрма* — пут: *1079.—1083. Сулејман* — син султана *Оркана* (1326—1362), први је (г. 1354) освојио нешто и у Европи, на име Калипоље на Дарданелској узини, која везује Мраморно Море са Белим и Средоземним, погинуо је у зиму 1357/8 г. павши у лову с коња; *1084. хурије* — девојке које у рају сладе пребивање верима; *1085. Мурат* — султан турски, (1362—1389), погинуо на Косову, он је установио јаничаре; *1080. баше излегоше се* — постадоше јаничари; *1088. дин* — вера.

Главом плати од невјерне руке,
Од невјерне руке Обилића.
Не родила кавурка таквога!

Први кадија.

Тамерлане, душа ти проклета,
Што угаси пророкову мућу,*)
И наслади срце кавурима!

Други кадија.

Еј делијо, Мусо челебијо,
Многе л' шћаше оцрнит' влахиње,
Да нам мало више поживова!

Први кадија.

Мухамеде, свечев имењаче,
Сједи свецу уз десно кољено
А остави нама баљумеза,
Којим Стамбол велики потурчи.
Падиша си и цар над царима,

*) То јест што погуби Сулимана Бајазета.

1092. Тамерлан — татарски кан који је 1402 г. у боју код Ангоре победио и заробио султана Бајазита (1389—1402); *1095. делија* — јунак; *челебија* — господин, племић; *Муса Челебија* — син Бајазитов, заробљен с њим код Ангоре, г. 1410 прелази у Европу и бије се с братом својим Сулејманом око престола, док овај не погину другу годину; био је врло крвололчан, хришћани су љуто страдали од њега, нарочито Срби, погинуо 1413 године; *1098. Мухамед II.* — владао од г. 1451 до 1481. *1100—1101.* Год. 1453. освојио је Цариград тукући га поред других обичних и једним грдно великим топом, *баљумезом*; *1012. падиша* цар над царевима.

Кад ти једре по суху ђемије,
Кад тутуном окади Софију.
Ти ћеш живјет' док Турчина траје,
Привиђат' се влашкој гаталици
До пошљедњег дана кијамета.
Дао си им јаде неизбројне
И угнао воду у ушима.

Други кадија.

О Кануни,*) највиши султане,
Дивно ли те бјеше погледати,
Кад се турски Маџарском шеташе,
Кад откиде лаву мачју главу,**)
И уврста влахе под Мохачем!
Ал' згријеши дину наопако,
Јер поквари трагу Османову,
Те ти удри недаћ' у харему,
С Роксолаџе куга на султане.

*) Сулиман законодатељ.

**) Лудовику изроду, краљу маџарскому.

1103. Грци су преко Златног Рога, узине што одваја Цариград од предграђа његових, Галате и Пере, затегли ланце, те им се Турци нису могли приближити лађама; с тога Мухамед нареди те се лађе превезу сухим на ваљцима, по гредама које намазаше лојем; *1104.* Окадио дувапом; место тамјаном цркву св. Софије, т. ј. потурчио је; *1107. кијамет* — страшни суд; *1109.* Кад дављенику уђе вода већ и у уши, преко уста и носа, онда му је најгоре: највише се отима и мучи, а најмање има наде на спас; *1114. Мохач* — место у Угарској, где је 1526 год. пропала угарска војска, те Турци завладали Угарском; *1116. трага* — потомство; *1118. Роксолана* — кажу да је пореклом Талијанка, те није Туркиња, љубимица султана Сулејмана II (1520—1566), имала је врло јака утицаја на њ, учинила је да на престо дође њен син, а не син законите султаније, Туркиње.

ЈАВЛЕНИЈЕ ПЕТО.

(Паша Шувајлија каже кадијама да не пјевају. Кадије одма одлазе.)

Караман паша *(Лазу Богдановићу).*

А ђе ви је, кнеже, сад патрика?
Крије ли се и он са тим царем,
Ал' је на глас међу Црногорце?

Лазо Богдановић.

Не крије се — а што би се крио? —
Него сједи у манастир један,
Те се моли Богу по закону.
Збиља, пашо, што се огријеши,
Те прођера главу од закона
И остави стадо без пастира,
А толике опусти храмове?
У Бога ће ово доплакати!
А што ти је он, старац, сметао?
Зла ни муси не жели никаква.

Караман-паша.

Баш сте, кнеже, и ви чудновати!
„Зла не жели“, то се вама чини.
Кад глас пуче у наше крајеве,
Да цар дође међу Црногорце,
У народу поче нешто плести
И сањати што бити не може.
Одмаха га ја к себи позови,

1121. на глас — јавно (в. *960*).

И кажи му да се тога прође,
Да не тражи цара мимо цара,
Да се прође сваких договорах,
Досим са мном, царевим већилом.
Не хће ово разумјет' патрика,
Но све више почни лудовати,
Док најпошље отпреми колаче
Лажицару на поље Цетиње.
Свако воли себе но другога:
Ја ти одмах ухвати патрику
И спреми га цару у Стамболу;
Цар га баци на некакву аду.
Падни раја плачем око мене,
Досади ми јутром и вечером,
Те ја спреми честиту девлету,
И девлет ми поврати патрику.
Мишљах чисто, мојега ми дина!
Е патрика ћамет научио;
Кад патрика луђи но је био:
Свијем путом идућ' од Стамбола
Којекакве лакрдије причај
Све о томе цару лажавоме.
Кад разумјех што је и како је,
Да ми старац срећно не умаче,
Право, кнеже, хоћах га подићи,
Да са коца гледа пут Цетиња.

Лазо Богдановић.

Зли су Турци, пашо, без лијека,
Куку томе, од кога сте јачи,

1142. досим — до осим; *већил* — заступник, пуномоћник; *1150. ада* — острво (Кипар); *1165. без лијека* — сви без изузетка.

Њему дана не свиће бијела,
Но сте гори од куге свакоје!

Караман-паша.

Није, кнеже, тако ми курана!
Но патрика велика будала.
Види дивно, вијет' не умије,
Ђе га држим рукама за браду;
Види голу сабљу пред очима,
Живјет' му је, док је мени драго,
И опета ђетински лудује!
Па да види икакве прилике,
Не би чуда великога било;
Но порашта са собом преврну,
Свак ће му се чудит' и ругати.

ЈАВЛЕНИЈЕ ШЕСТО.

(Долази кафаз од сераскјера и позива их да к њему иду. Одоше оба паше и посланици. Код сераскјера нико није до везир босански.)

Беглербег.

Јесте ли се мало разабрали?
Ја сам каза̂ што мени требује
И без шта се повратити нећу
Ни за једно благо на свијету.

Теодосија Мркојевић.

Чеса није, ни цар јест' не може;
Чеса није, може ли се дати?

кафаз — кавас, пандур; *1180. разабрали* — дошли к себи, обавестили се.

Даде ли га ико од вијека?
Хоће ли га дати до вијека?

Беглербег.

Може сила, када добро стегне,
Учинити да плаче сушина.

Теодосија Мркојевић.

То је прича народња о Марку,
Али ко би томе вјеровао?

Беглербег.

Слаб вјероват' то не може никад,
Него силан то вјерује чисто.
Пред силом се свашто лако мрви.

Теодосија Мркојевић.

Божја сила свашто смрвит' може
И добити оно чеса нејма;
А људске су доста силе слабе
У незнању пробити путове,
За изнаћи оно чеса није.

Беглербег.

Калуђере, то ми напомињеш
Да лажицар међу вама није.
Није мене лако преварити!
Међу вам је, и наћи га хоћу,
Да ћу стати овдје три године.

1189. да плаче сушина — да из сухоте потече вода; *1199. за изнаћи* — да изнађу.

Све ако ће горе црногорске
Трипут веће пораст' небесима:
Сакрити га мојој сили неће;
Сва ако ће ова силна војска
У ваше се горе укопати:
Три пута ће друга виша доћи
У походе томе вашем цару.
Велика је воља султанова:
Што Бог хоће, оно султан хоће,
Што ли хоће и намисли султан,
Оно свијет и на силу хоће.

Теодосија Мркојевић.

Па да вам се тај човјек и даде,
Какву бисте срећу задобили?

Беглербег.

Ко ме смије о томе питати?
Но ја хоћу да ми се предаде.

Теодосија Мркојевић.

Како ће се дати чеса није?
А и да је, предат' ти га неће.
Све су силе мртве и ништаве
За онога који право мисли,
Те част љуби више него главу.

Беглербег.

То је тако, што ми већ замећеш?
То си мога̂ најприје казати:
Да можете, а дат' га нећете.

1209. *укопати* — изгинути.

Теодосија Мркојевић.

То се знаде, честити валису,
Да га никад они дати неће;
Па ко има части и образа,
Би л' то мога̂ икад захтјевати
Од народа једног слободнога?

(Ражљути се беглербег, почне турски псовати: сви ћуте комат, нико ни у нос.)

ЈАВЛЕНИЈЕ СЕДМО.

Везир босански *(проту Аврамовићу)*.

Вјера и Бог, попе, сијасета!
Како би се овај белај мога̂
О мањојзи трсит' главобољи?

Прото Аврамовић.

Лако, пашо, да је вама драго
Од напасти да нам се прођете.
То је лијек овој главобољи.

Везир босански.

Када поса̂ до овога дође,
Не може се лако размрсити.
Али смо се дужни постарати,
На нек' начин прекинут' поклање.

комат — неко време; *1234. белај* — несрећа; *1235. трсити* — свршити; *1242. поклање* — покољ, проливање крви.

Прото Аврамовић.

Ја другога не знадем начина,
До овога те сам ти казао.

Везир босански.

А ја знадем један доста лаки.
Примите га, да се не кајете.

Прото Аврамовић.

Причај, пашо, је ли и Бог дао!
Ал' се чувај добро беспутице,
Јер је код нас трудно и претрудно
Путом ходит', то ли беспутицом.

Везир босански.

Када бисте ви тројица шћели
Јошт тројицу четворицу узет',
Отпремит' се право пут Стамбола,
Ради гласа једнога празнога
Код девлета да нас оправдате,
Да покорност цару изручите,
Да речете, ер међу вам нејма
Тога врага, те се царом зове?!
Сераскјер ће вама дати писмо,
Дивно ће вас у Стамбол примити,
С даровима кући повратити;
Како год им сераскјер напише,
Онако ће с вама поступити,
Јер га девлет за свашто вјерује,
Или писâ право или криво.

1248. Чувај се да не тражиш што неразложно.

Прото Аврамовић.

Згодно си се смислио, везире!
Куд би више бруке и погрде
На свијету бијеломе било,
Него да се ми пет шест старчинах
Невјештијех скитати кренемо?
Та, везире, цареви већиле,
Досадни смо ми својојзи кући,
То ли да смо цару за дивана!
Нас је проша̂ и диван и мегдан.
Остала је прича од старине,
С њом се свијет и данас уклиња,
Мало љепша, но би с нама била:
Пошли једном јошт у стара доба
Три четири старца црногорски
(У Црну су Гору мимо игђе
Прејевтини старци до зла бога.)
Ка̂ у тајство босанском везиру.
Везиру их на диван изведи,
Угости их с кафом на дивану;
Они попиј кафу ка̂ ракију.
Стани смијех везирске рицале,
Враж̌јему се послу зачудили;
Несрећни се снеби Црногорци.
Кад то виђи босански везире,
Забоље га неопитност пука,

1273. диван — већање, разговор, главно веће царево, двор где се држи веће: *1276. уклињати се* — клети се: тако ми не било као ово, као оно: *1280.* и *1281.* Јевтинији су старци него игде, има их више него игде: *1282. тајство* — таоштво, као таоци: *1290. неопитност* — невештина.

Добар био, срца милостива,
Те он одмах пушти Црногорце
На слободу, да се кући врате.
А с нама би јошт и горе било,
Када бисмо у Стамбол отишли.

Везир босански.

У попа је језик ка̂ у змије,
Поп је пунан свакп даворије,
К свачему се умије примаћи,
Од свашта се умије одмаћи,
Свачему се знаде домислити.
Дедер, попе, домисли се сада
Како бисмо и на који начин
Ово вражје коло разметнули?

Прото Аврамовић.

Ја ћу причат', ако ме помогне,
(А за то смо и ми сва тројица
Углавили јоште на Цетињу,
Ако би се до тога догнало.)
Како би се ово развијало.
Игуман ни пјешице не може,
Те појаши хата Шћепанова,
И ондјена дивно углависмо:
Кад будемо код господе турске,
Све ћемо им по чистини казат',
Брњаша им дати Шћепанова.

1297. даворије — досетке; *1303.* како би прекинули рат; *1308. развијало* — развејало, разбило, растурило; *1309. ни* — нам.

Тада ће нам вјеровати Турци
И виђети да Шћепана нејма
На виђело нигђе, да ми знамо.
Тијем ћемо задовољит' Турке
И главаре од турске ордије.
Глас ће пући у турску ордију:
Цара нејма, но је побјегао,
Но му ево дебела Брњаша,
Турцима га дају Црногорци;
И цара би ка̂ Брњаша дали,
Да он није некуд утекао.
То ће силну повратити војску,
Рат крвави одмах прекинути.

Везир босански.

А знаду ли за то Црногорци?

Прото Аврамовић.

Не, везире, четверо ми постах!

Везир босански.

А да што би рекли, да то буде?

Прото Аврамовић.

Ми смо лијек и томе изнашли:
Кад нас почну корит' Црногорци,
Ере смо им на образ пљунули,
Ми ћемо им поса̂ обрнути:

1319. ордија — војска; *1334. поса̂ обрнути* — приказати ствар друкчије.

Да смо добро били даровани
Од вељега паше сераскјера,
Па уздарје да смо повратили,
Даровали хата Шћепанова
Валисову једноме рицалу;
Па на своју Турци окренули,
Како им је од трага остало.
Црногорци ако вјероваше,
Та се посâ о лакојзи сврши;
Ако ли нас вјероват' не шћеше,
Нека раде што је њима драго.

(Смију се три паше, а и беглербег се мало објекнива.)

Везир босански.

Мусафа ми и мога курана
У поповој глави има соли!
Та се ваша мени допанула,
Из ње чисто видим и вјерујем
Да за ону не знате будалу;
Но је главом у бестрв утекâ.
На томе се може прекинути.
Рашта ћемо разбијати главу
О стијени овој крвавојзи?
Али ето румеливалиса,
Он је глава и војсци и нама,
Он умије свашто разумјети.
Нека чини што за боље нађе,
Ми смо дужни слушат' и мучати.

1336. вељега — великога; *1341. од трага остало* — као што од старине раде; *1346. мусаф* — пет књига Мојсијевих (Мусиних) у Старом Завету, које је Мухамед признао; *1347. има соли у глави* — паметан је; *1351. бестре* — пропаст без стрва и трага; *1359. мучати* — ћутати.

ЈАВЛЕНИЈЕ ОСМО.

Беглербег.

Тâ не иде правцем никаквијем,
Ту ја видим двострукост велику
И хитрину мудро заплетену.
Тај калуђер пун је лицемјерства,
Међу Турке Ал-Акнас не треба,*)
Јавно дину да пљује у браду.
Што би била једна силна војска,
Што би била и што би важила
Једна сила, коју на бој воде
Један везир а четири паше
И беглербег румеливалеси,
Десна рука дина и падише;
Што би била и што би важила:
Када би је такве маленкости
Могле вратит' и задовољити?
Чим ћемо се показат' Турцима,
Од којијех цио свијет трепти?
Чим ћемо се показат' свијету?
Чим ћемо се показат' девлету? —
С једном старом багљавом кљусином!
Разберите, Турци, што зборите.
Рашта се је ова сила слегла
И потресла Турска до Стамбола?
Рад' тога ли, што ви говорите?
Није, није, него цара тражи,
Прав ли био, или лажав био;

*) Краснорјечиви лицемјер (у алкорану).

1379. багљав – који болује од баге (болести неке на копитима).

Ова сила оно име тражи,
Да га сатре и да га укине,
И да ову шаку одметника
Ал' истражи, али је изведе
На пут прави — на шерјат царски,
У напријед да саһат' не смију
О другоме цару до једноме,
Који држи свијет у рукама.

(Иште јаје, те му га доноси слуга.)

Како јајце ово што ја држим,
Да му дође у султанску главу,
Са помоћом турскога алаха
Може бацит' свијет, да му прсне,
Кâ ја што ћу ово јајце бацит'.

(Баци ијетко јаје на врага од шатора, гледају Турци пред собом, сиде се лудости.)

И вјерујте, што ви данас кажем:
Ал' ћу царску вољу испунити,
Али ове горе превратити,
Да се на нос у море побију.

(Ћуте дуго.)

Теодосија Мркојевић *(лагано).*

Ко сад смије уста расклопити?
Цара тражиш ђе му стрва није,
Мислиш народ цио истражити,
А у море превратити горе.

1389. истражи — уништи, да му не остане трага; *1390. шерјат* — закон; *1396. алах* — Бог; *1401. превратити* — преврнути, обалити. *1402. побију на нос* — претуре.

(Смијем зборит, вјера ми је дата.)
Све су ово ствари немогуће.

Беглербег.

Страшна вода када узбијесни,
Кад надвиси највишу брежину,
Превали је и пустош учини.

Теодосија Мркојевић.

Али ко је воду од вијека
Принудио да уз брдо тече?

Беглербег.

Стамбол знаде многу мајсторију.
Да у њему видиш, калуђере,
Које чудо имаде кључевах,
Који скачу у вис к небесима!

Теодосија Мркојевић.

Пођешто сам и ја тога гледâ
Те је Божја рука начинила,
(А људска је слаба спрама Божје);
Ал' никада људска мајсторија
Извест' кључа, да јој скаче, neће
Више наше горе поносите,
Која држи главу над облаком.

1410. брежина — велики брег, врло висока обала; *1411. превали је* — пређе преко ње; *1416. кључ* — кад вода кључа, избија у висину, водоскок (турски: шедрван).

Беглербег.

Ти све пешто као нехотице
Ове горе дижеш у облаке.
Ја се чудим, тако ми ћитапа!
С оба ока кад виђу слијепца.
А видиш ли, болан, калуђере:
Овдје мјеста ни живљења нејма
За човјека, нако за ђавола.

Теодосија Мркојевић.

Ако није мјеста за живјење,
А оно је мјеста за причање,
(Причање је души посластица,
Кâ тијелу ваше гурабије.)
Па јошт какво, те какво причање,
Из кога ће наша покољења
Вјечну силу душевну сисати!

Беглербег.

Куд год кренеш, једним трагом идеш.
Де, тако ти твоје црне вјере!
Ништа немој околишат' тако,
Него причај што на срцу имаш;
Да не речеш, кад од мене пођеш,
Јер нијеси смио говорити.

1427. ћитап — књига, коран; *1431. нако* — н(ег)о ако, осем: *1435. гурабије* — као погачице од брашна, меда и масла.

Теодосија Мркојевић.

Смијешна је вјера у јачега,
Нејачега увјерит' је трудно,
Но све стрепи, језик му се мрзне.

Беглербег.

Вјеруј вјери, која се не ломи,
Која земљу с небесима веже.
Та на крмској кожи не клањао!
Та на свети инџил не пљунуо!
Слободно ме мож у очи ружит',
Да ти хиле помислити нећу.

Теодосија Мркојевић.

Кад се смије, имам што зборити.
Ја те питам што си дошâ овдје
И довукâ оволику силу?

Беглербег.

Цио свијет Богу принадлежи,
А Бог га је силни даровао
Својој сјенки и свом намјеснику,
Правосудном калифу Мустафи;
Па по Божјој и султанској вољи
Дигâ сам се, да без трага гоним
Противнике мојега падише.

1451. инџил — јеванђеље, света књига, коран; *1452. мож* — можеш; *1453. хила* — неправда, превара, лукавство; *1460. калиф* — намесник (Божји), владалац.

Теодосија Мркојевић.

Па што ваља једноме човјеку
Оволики свијет, што му треба,
Кад би му га Бог и људи дали?

Беглербег.

Ти нијеси добро разумио:
Бог му даде и свијет и људе,
Па да ради с њима што сам хоће.

Теодосија Мркојевић.

Но размисли, честити везире,
Је л' могуће, је ли икад било,
Један човјек да свијетом влада?
У стотину да пише куранах,
То не може, то не може бити.

Беглербег.

Калуђере, и ти инцил знадеш:
Све је Богу лако урадити.

Теодосија Мркојевић.

Знадем и ја нешто у инцилу,
Да га никад гледао нијесам;
Бог је мени очи даровао,
Те са њима видим што су људи:
Све наличе човјек на човјека,
Ал' човјека ка̂ планине нејма.

Беглербег.

Нејма чојка колико планине,
Али нејма, тако ми мусафа!
Калуђера, ка̂ тебе безбожна.

Теодосија Мркојевић.

Ја нијесам, Бог ми не судио!
Беглербеже, ни по што безбожан;
Него имам очи за гледање,
Свијећа ми Божја пред очима,
Те разбирам бијелу свјетину
И не држим црно за бијело.

Беглербег *(грохотом се насмије)*.

То су Турци, те ти кажеш „црно“,
А „бијело“, то су Црногорци.
А може ли ђаво садно пакла
Црњи бити него Црногорци?

Теодосија Мркојевић.

Ја те молим, честити везире,
Да ми кажеш чисто и пријеко,
Порашта су они тако црни?

Беглербег.

Казаћу ти одмах, калуђере.
Свагдашњи су они невјерници
И хајдуци, да им пара нејма;
С њине злоће и њине невјере
„Карадаг“ им назва земљу њину
Покоритељ Грках и Стамбола,
Султан силни, коме нејма пара.

1490. бијелу свјетину — бео свет; *1497. пријеко* — право: *1503. Карадаг* — значи турски: Црна Гора; *1504.* Мухамед II. султан (в. *1098.*).

Теодосија Мркојевић.

Рад' тога су они невјерници,
Јер вјерују што је њима драго,
А не оно што је другом драго;
На хајдуштво и сва опачила
Турци су им учитељи били.
Црногорска ово је кривица:
Рашта јесу непокорне ћуди,
Рашта љубе ка̑ душу слободу,
Рашта јој се увијек клањају.

Беглербег.

„Рашта јој се увијек клањају"?
Зар нијесу никад, калуђере,
Црногорци покорени били?
Зар никада није турска војска
Црну Гору под ноге метала?

Теодосија Мркојевић.

Не . . . . .

Беглербег *(хитајући)*.

Како није, болан, калуђере?!
А ево си почео шарати.

Теодосија Мркојевић.

Не би никад, отка̑ људи памте,
Црна Гора сасвим покорена.

1509. опачила — опаке ствари, зла; *1522. шарати* — лагати; *1523. отка̑* — откако.

Беглербег.

Ама Турци преко ње газише.

Теодосија Мркојевић.

Бивало је и то два три пута —
Него ево како, беглербеже:
Враг унеси сабљу међу њима,
Разлучи се крвава племена,
Међу собом заметни бојеве;
Па у ону крваву помаму
Једна страна здружи се с Турцима,
Те превали преко Горе Црне,
Хитајући, што се брже може,
Него и то с потом крвавијем.
Али нејма силе на свијету,
Кад је слога међу Црногорце,
Нејма силе, нит' је досад било,
Да покори ломну Гору Црну
Свуколику, с мора на Морачу.

Беглербег.

Бог јошт силе на свијет не даде,
Коју сила виша не сатрије,
Па јошт сила срећнога Османа,
Пред којом се свашта само таре;
Пораштa су једни Црногорци,
Како кажеш, тако непобједни?

1528. *унети сабљу* — завадити; 1529. *разлучити се* — поцепати се; 1535. *с потом* — са знојем; 1544. *таре се* — утире се, нестаје га; 1545. *једни* — једини.

Теодосија Мркојевић.

Ради кршна њихова предјела,
Рад' ћешкоте њиниjех кланацах,
Ради тога, што су увјерени
Да их нико предобит' не може;
Ради тога, што весело сносе
Све теготе рата ужаснога;
Ради тога, што су привикнули
Рат водити сваким непрестано;
Највише су с тога непобједни,
Јер су собом рођени војници,
Јер се смрћу смију и ругају.

Беглербег.

Све су ово смијешни разлози,
С којима се свак подругат' може.
Зар нијесу Црногорци људи,
Кâ остали народ по свијету?
Зар већ нејма горах у свијету,
Но су саме горе црногорске?
Е да знадеш, болан, калуђере,
Колико је горах у свијету!
Ал' пред јачим тресе их грозница.
Зар њих муке сапријет' не могу?
Зар њих ране свладати не могу?
Крв је једна, а тијело једно,
Ми ћемо се за ћуд побрижити;
Скоро ћу ти казат', калуђере,
Могу ли се они покорити;
Наскоро ће знати Црногорци
Ђе страх лежи, каква му је мати!

1548. ћешкота — теснoћа; *1569.* — допуни: у њих као и у нас.

Теодосија Мркојевић.

Може бити свашто на свијету,
Зарећи се ни од шта не треба.
Ал' помисли, честити валису,
Ево има пет нејеђељах данах,
Ка̂ си с војском овдена пануо:
Дан најпрви ће си бој почео,
Крок напријед нијеси шенуо;
Но су боји и страшна крешева
Пет нејеђељах све на једном мјесту:
Крајем Чева и крај Велестова
И сриједом црмничке нахије;
Твоје силе страшно уришају,
Црногорци не пуштају кланце,
Љешинама друми зарастоше,
А војнике муке распадоше.
Но те кумим хљебом царевијем,
Твојом сабљом и твојијем хатом,
Мичи ми се с мојега огњишта
Без дебеле твоје погибије!

Беглербег.

Има доста муке, калуђере,
Него слабӣ мора поклекнути!
Пред великом силом Османовом
Исток паде, а запад се тресе;
Од нашега силнога ударца
Каква људска падоше страшила!

1581. шенуо — макао се; *1582. крешева* — окршаји; *1584. Велестово* — село у катунској нахији до Чева; *1586. уришају* — јуришају; *1593. дебеле* — велике; *1595. слаби* — слабији.

Да их почнем бројит', калуђере,
Би ти коса на више порасла.
За тебе су само мале ствари
Што на Црну Гору наликују.
За Кирид си и за Кибрис чуо:
Овђена су виле и вјештице
И кавурске никле гаталице;
Ово бјеше кавурска светиња,
Спрам које се све седам краљевах
И господа седам краљевинах
Без престанка једнако кршћаху.
Ал' кад наша силна војска крену,
Да освоји двије аде влашке,
Сви се краљи натрат повукоше,
Како спужи у својим корама.
Што шћедоше, Турци учинише.
Родос бјеше на глас испануо,

1604. Кирид — Крит или Кандија, острво близу јужнога краја Грчке: *Кибрис* — Кипар: *1605.—1606.* На Кипру је, по веровању старих Грка, рођена богиња лепоте, Афродита (Венера): њу прате увек *горе* и *харитке* (грације), лепе божанске девојке, као виле. На Криту је рођен и одгајен главни бог старих Грка, Зевс (Јупитер); ту је био краљем Минос, један од тројице судијà на оном свету; *1607.—1615.* На Крит, а нарочито на Кипар, најисточнији посед хришћански (млетачки) у Средоз. Мору, најближи Палестини и сев. Мисиру, преко којега је ишао пут за богату Индију, највише је нале и нападала Европа, рачунајући да одатле згодом почне ослобођење тих земаља од Турака. Турска се с тога трудила да и та острва заузме, и оте их од Млетака, Кипар 1571. а Крит 1699; *1614. спуж* — пуж: *1616. Родос* — острво у Средоземном Мору, близу јужног краја Мале Азије, између Крита и Кипра.

Бјеше ћаба влашкијех делијах,
Ту се хазне све седам краљевах
Сасипаху са свакоје стране,
Само да се одржи Турцима.
Јеси л' чуо, стари калуђере,
Како смо им Божић честитали?
Када ствари овакве бивају
При помоћи све седам краљевах,
Што ће Црна Гора оправити,
Коју нико не зна ни помаже?
Сад вам ни Бог помоћи не може,
Кад су на вас Турци и Млечићи,
Нако ћете у небо скакати.

Теодосија Мркојевић.

Бог је нама свагда помагао,
Тврда воља и мишице наше,
Друге нама не треба помоћи;
Бог нас знаде, а ми себе знамо,
Више нама не треба познанства.

ЈАВЛЕНИЈЕ ДЕВЕТО.

(Доносе слуге кафу.)

Караман-паша *(к Лазу Богдановићу).*

Велико је ово чудо, кнеже:
Црногорци никуд не излазе
У свијету из овијех горах.

1617.—1622. Родос су држали Јовановци, ред католичких калуђерà ратникà. Они су га заузели 1309 год., а Турци су им га отели 1522 г., у јесен. *1618.* *хазне* — благајне.

Лазо Богдановић.

Сасвим мало, пашо Карамане,
Јер су својим привикли горама,
И како се од њих поудаље,
Чини им се да се изгубише.

Караман-паша.

А знаду ли штогод о свијету?
Али мисле да је цио свијет
Сабио се у њихове горе?

Лазо Богдановић.

Што је боље, пашо, и да знаду?
Знавање је коме треба добро,
Зло велико оном ком не треба.

ЈАВЛЕНИЈЕ ДЕСЕТО.

Беглербег.

(Дозива једнога кадију босанскога и каже му да прочита титуо султанов посланицима. Кадија доноси титуо.)

Кадија *(чита).*

Ја, султан Мустафа, емир, брат сунца а рођак мјесеца, служитељ царствах и областих најславнијех и странах и градовах најсрећнијех, који служе киблом свијету и великим жертвеником роду човјеческоме, а имено: Меке достопоштене,

---

титуо — титула, назив; *емир* — владалац; *кибла* — в. ст. *692*: *Мека* — град на Арабијском полуострву (в. ниже), у приморју Црвенога Мора: у њему се родио пророк Мухамед.

Медине знамените, Јерусалима светога, у којему се закључаје свештена ограда мечита Алакса (храма Соломунова). Господар од три велике столице, које су предмјет зависти свијех царах земних, а имено: Стамбола, Једрене и Брусе; господар земнога раја Сирије, Мисира јединственога и несравненога, све Арапске, Африке, Барка, Каиревана, Халеба и Рака арапскога и персинскога, Ласе, Дилета, Рака, Мосула, Шерсола, Дијарбекра,

Медина — град северно од Меке, у њ се склонио Мухамед бежећи из Меке, ту је прво признат за пророка, одатле се почело ширити учење његово; *мечит Алакса* — в. ст. *691*; *закључаје се ограда* — довршује се грађење; *столица* — престоница; *Стамбол* — Цариград, трећа престоница турска, од г. 1453; *Једрена* — Једрене, на реци Марици, на углу где она почиње тећи к југу, друга престоница турска, од г. 1366; *Бруса* — град у северозападном крају М. Азије, прва престоница турска, од г. 1326; *Арапска* — Арабско полуострво, али не *све*, него приморје Црвенога Мора и Персијског залива и сев. крај који их везује; *Африка* — само приморје Црв. и Средоземног Мора; *Барка* — вилајет (покрајина) у Африци западно од Мисира; *Каиреван* — град у Африци, у покрајини Тунису (в. ниже); *Халеб* — град и вилајет у сев. делу Сирије; *Рака* — (жен. род) град на левој обали реке Еуфрата, у вилајету халепском; у њему се састају каравани трговаца *арапских и персијских*; *Ласа* — главни град у Тибету (покрајина у средњој Азији, северно од Индије, признаје власт цара кинеског), свето место за Будину веру, чији поглавар (далајлама) ту и борави, али има ту доста и Мухамедоваца, готово сви трговци, који за поглавара својој вери признају султана; *Дилет* — Дилид, место у североисточном крају Мале Азије, недалеко од Црнога Мора; *Рака* — предео у сев. Тунису (в. ниже) према Алжиру (в. ниже); *Мосул* — град на р. Тигру и вилајет источно од халепског; *Шерсол* — град и санџак (округ) у вилајету мосулском; *Дијарбекр* — град и вилајет северно од халепског а западно од мосулског.

Сулкадрија, Ерзерума, Сиваса, Адне, Карамана, Вана, Мавританије, Абисиније, Туниса и оба Триполља, Ципра, Родоса, Кандије, Морије, Мора Бијелога и Мора Црнога са њинима острвима и бреговима од областих Анадолије и Румелије, Багдата жилишта благоденствија, земље Курдске и Грчке, Турске и Татарије, Черкеске и Кабардије,

Сулкадриж — Карс-Зилкадриђ, град у југоист. делу М. Азије, северно од Адне (в. ниже) у вилајету њену; *Ерзерум* — град и вилајет јужно од Кавказа (Јерменска); *Сивас* — град и вилајет у североисточн. делу М. Азије западно од вилајета ерзерумског; *Адна* — град и вилајет у југоист. делу М. Азије, северно од вилајета халепског; *Караман* — град и санџак у М. Азији северозападно од вилајета аданског; *Ван* — град и вилајет северно од вилајета мосулског и дијарбекрског, јужно од ерзерумског, (Курдска); *Мавританија* — источна половина афричког приморја: Тунис, Алжир (према Француској, под влашћу које сад и јесте) и Мароко (према Шпанији); *Абисинија* — у Африци, јужно од Мисира; *Тунис* — покрајина у Африци према Италији, источно од Алжира; *Триполља оба* — два Триполиса, покрајине између Барке и Туниса; *Кандија* — Крит; *Морија* — јужна Грчка (Мореја, Пелопонес); *Анадолија* — Мала Азија, али и земље турске у Азији (М. Азија, Сирија); *Румелија* — и турске земље на Балканском полуострву, осем Босне; *Багдат* — град на јужном Тигру, некад престоница самосталног калифата багдатског (Харун-ал-Рашид); *Курдска* — в. раније; *Грчка* — некадашње царство византијско; *Турска* — првобитна постојбина турска је у средњој Азији, северно од Персије, у Туркестану, између Каспијског Језера и азијске висије; у поч. XIII. века дошли су Турци прво у Јерменску и ту неко време боравили око Ерзерума, па одатле лутали по М. Азији, док се не утврдише, крајем XIII. века, у сев.-зап. крају М. Азије, око Брусе, према Цариграду; *Татарија* — у данашњој јужној Русији, између Црног Мора и Каспијског Језера, северно од Кавказа, првобитно у Азији, северно од Туркестана; *Черкеска* и *Кабардија* —

Грузије и Дешт-Капчака, и свих градовах и покољенијах, зависећих од Татарије, од све Босне, Биограда — дома свете војне. Србије са свим њеним градовима и кулама, све Арбаније, Каравлашке и Карабогданске с њиним путовима и градовима; ја, император над императорима, раздаватељ земних престолах, осјенка Божја над објема частима свијета; ја, правосудни падишах, побједоносни шегиншах од бешчисленних мјестах и градовах, султан син султанов, хакан син хаканов, султан Мустафа син ханов, син султана Ахмета хана, сина султана Мухамеда хана; ја, шах, којега је диплома на врховну власт потписата блистателним именом обладатеља од два дијела свијета и којега је халифска патента украшена великољепним титулом обладатеља од два мора.

Беглербег.

Игумане, чу ли ову пјесму?
Како ти се са ушима слаже?
Ти нијеси досле чисто знао
Шта је чуда падиши у торбу.

северно од Кавказа уз Каспијско Језеро: *Грузија* — Ђурђијанска земља на Кавказу; *Дешт-Капчак* — престоница кримских Татара на сев. Црног Мора; *Каравлашка и Карабогданска* — Влашка и Молдавија; *обе части свијета* — оба дела света, источни (Азија и Африка) и западни (Европа); *шегиншах* — владалац над владаоцима; *бешчислен* — безбројан; *хан* — владалац; *шах* — владалац; *диплома* — повеља о звању; *патента* — повеља којом се некоме даје једино право на нешто; *два мора* — Средоземно и Црно; *1651.* шта све има у његовој торби, што је његово.

Теодосија Мркојевић.

Нисам знао, нити марим знати;
Доста ми је знати што је нужно,
А оставит' такве беспослице.

Беглербег.

Дану збиља, немој ништа мрдат',
Но нам причај ка̂ ти се допада
Овај титул нашега султана;
Налічи ли на онога цара,
Који сједи сунцу на истоку
И брука се свијем краљевима?

Теодосија Мркојевић.

Тај титуо, ка̂ ми се допада?
Ка̂ највиша лудост на свијету!
Куд ће виша брука и погрда
За султана и за подане му?
У њем човјек лако виђет' може
Да је слијеп цар са свијем царством.
Би ли човјек, који је при себи,
Дао себе овако ружити?!

Беглербег.

Ко је слијеп, један пустињаче?!
Цар најјачи може л' слијеп бити,
Којему су очи ка̂ два сунца,
А још даље но два сунца виде?
Па у оба да је слијеп ока,

1655. дану — деде. *1660. брука се* — подсмева се, спрда се; *1664. подани* — поданици.

Ко би смио рећи да је слијеп?
Каква злобна да поричу уста
Правосудне исламске калифе,
Којијема куран допуштава
Свашто чинит' што им срце жуди?
Зло и добро, све им једно бива,
Зло њихово Бог за добро прима,
Бог је њима то допуштâ самим
Све за хајтер старога аџије,
Великога нашега пророка,
Који земљу дарова Турцима,
А за Турке отвори небеса.

Теодосија Мркојевић.

Како која, тако свака гора!
И будале многе то вјерују,
Да је дошло с неба допуштење
Султанима да брат брата коље,
Отац сина, а син оца гуши,
Те је сарај постâ мучилиштем
Самом себи, сваком кога може;
Те му провре на седмеро вратах
Крв ђетинска и крв мучитељска.
Е то каже, честити валису,
Што је ваша вјера наопака.

(Беглербег скочи као помамјен брже боље, да их сва три посијече, већ су џелати пале повадили; вичу Турци као бијесни на игумана.)

1682. хајтер — хатар, воља; *стари аџија* — Мухамед пророк; *1689.-1694.* Султани су обично свргавали један другог с престола, па би нови султан погубио ранијега, а позатварао или посмицао све рођаке своје (ма били и деца), да не би доцније који од њих њега срушио; *пале* — мачеви, сабље.

ЈАВЛЕНИЈЕ ЈЕДАНЕСТО.

Паша Шуваjлиjа *(клечећи на кољена).*

Аман мало, честити валису!
Камо Божје вјере што давасмо?
Њих ако ћеш изгубит' тројицу,
Удри мене, опраштам ти главу.
Што ће рећи војске обадвије,
Што учини паша Шуваjлиjа?
Свако ће ми на образ пљунути!

Беглербег.

Што будалиш, једна Бошњачино,
Да ли чуо ушима нијеси?!
Опсова нам вјеру и пророка,
А опсова куран и султана
У средину ов'лике ордије,
А управо нама у очима!
Што ће рећи сва наша ордија,
Кад зачује ово погрђење?
Помрзјеће листом нас главаре,
Ако главом не плате каури.

Паша Шуваjлиjа.

Не изгуби, пашо сераскјере!
На што ћемо поганити руке?
На три старца те су ка̂ три овце?!
Да су млађи, бранио ти не бих,

1697. аман! — опрости, милост!

Да се други науче зборити,
Буди ондје ђе су јачи Турци.

(Са много муке и труда одмоли их паша Шувајлија, те их сераскјер не посијече, попрати их обратно откуда су и дошли, а Брњаш (Шћепанов) остане свезан код шатора Шувајлина, показујући се и посланици и паша да су га сергли с ума.)

1719. буди — бар.

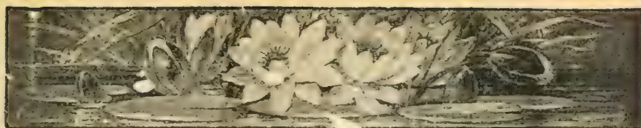

ДЈЕЈСТВИЈЕ ТРЕЋЕ.

ЈАВЛЕНИЈЕ ПРВО.

(На Цетињу.)

(По разбићу Туракаx патријарх пећски, владика Сава, владика Арсеније и игуман Теодосија послије службе Божје чине благодареније Богу за побједу над Турцима: излазе међу народом, који непрестано са сваке стране врви к Цетињу, и благословјају народ.)

Владика Сава *(к народу).*

Сва јунаштва ваша од Косова,
С којима се горе ове диче;
Свеколике борбе нечувене
За слободу и за име српско,
Које памти наша Гора Црна;
Све похвале, те досле имасте;
Све оките вјештијех гусларах
И све оно што се изрећ' може

Арсеније Пламенац из Бољевића у Црмници, сестрић владичин, завладичио га тада патријарх Василије Бркић, да помаже владици Сави као пре тога Василије, а после Петар; *1726. оките* — кићења, украси.

За похвалу правоме витештву:
Све ви ово данас надвисисте,
Је л' вишега чуда икад било,
Откад паде свијет на свијету?
О Господи, слава твојој сили
И десници твојој свемогућој,
Те притјеца на помоћ вјернима,
Кад им падне сила и надежда!

Патријарх *(као луд од радости).*

Црква живи над вјерним народом,
Народ живи у Божојзи цркви;
А црква је Божја превелика:
Њеном своду крај се наћ' не може,
А под сводом нигђе ступца нема;
А вјернога народа је мало,
Који иде по ћуди Господу:
Нит' је шака, нит' је пуна капа,
Управо би прегрст напунио;
Али га је доста за чудеса
Са помоћу Бога и слободе!
Алилуја, алилуја!

(Пада патријарх у несвијест, народ се над њим купи; неко га жали, неко се чуди, што му се догоди.)

ЈАВЛЕНИЈЕ ДРУГО.

Теодосија Мркојевић.

Пуштите га, старца, нек почине,
Ништа му се бојати немојте:

1735. кад им клоне снага и нада; *1737. у Божојзи* — у Божјој, према говору у Ц. Г; *1744. прегрст* — прегршт.

Радост му је душу надјачала,
Бацила га санку у наручје.
Дивна санка који га покрива!
А пунан је Божје благодати,
Слатке мечте и сновидјенија.
Више ће му, старини, ваљати
Овај часак меденог одиха,
Но његових седамдесет љетах.
Он је сада на свету столицу
У престону лавру Немањића,
Гледа цвијет српски за Душаном,
Ђе се враћа с побједом к Призрену.
Сад се топи у химне витешке,
Којим Српство негда грмијаше.

Владика Сава *(смијући се)*.

Код тебе је свашта, игумане.
Хајде смисли да радости овој
Учинимо некакво весеље,
Но весеље ново, нечувено.

Теодосија Мркојевић.

Ја га чиним од јуче од подне,
Све га чиним, нигда не престајем:
У цркви се одријех појући,
Па из цркве онај час у колу;
Пјевам, играм ка̂ да сам најмлађи,
Бацам капу у вис к небесима,
Веселим се из петнијех жилах,

1754. мечта — машта, уображење; — *сновидјеније* — сањање, виђење у сну; *1762. химне витешке* — песме у славу јунацима.

Већ не могу боље никојако;
А да имам силе и да могу,
Бих, владико, одмах учинио
Да све ове горе заиграју
И у хора да ни се окрећу.

Владика Сава.

А видиш ли чудо, игумане,
Пошље ове среће нечувене
Црногорци ка̂ су равнодушни?
На њима се мало што познаје,
Но спокојно пуше и говоре,
Ка̂ да посла нијесу велика
Ни очима игђе видијели,
А то ли га рукама свршили.

Теодосија Мркојевић.

Да л' обичај није међу њима,
Да се нико хвалити не смије?
Ко се хвали, тај сам себе квари,
Хвалише су код њих попљувани.
Обичај је свагда црногорски
Нит' се хвалит', ни клонути духом,
У мукама највећим пјевати,
Смртне ране преносит' без сузе.

1779. хоро — коло; *1782. равнодушни* — мирни, све једно им је.

ЈАВЛЕНИЈЕ ТРЕЋЕ.

[Доходе: архиђакон Петар (свети Петар), војвода Драго Вукотић, војвода Вуксан Милић, сердар Јово Петровић, прото Жутковић, Перо Вукотин Мартиновић, сердар Јово Ђурашковић и за њима много Црногорацах и многе Црногорке (ћерају рањене на коње, туже за погиђшима, и од радости ђјевају. готово сваки на коња јаше. Патријарх се освијести) Они разјахаше коње, те ђриступају ђатријарху и владици. Архиђакон Петар дава три хата и шатор сераскјеров владици Сави на дар од Црногорацах а једнога хата ђатријарху.]

Теодосија Мркојевић.

А, за Бога, причајте ми, браћо,
Је ли когод од вас претекао
Од срећнега дана суђенога,
Од полома силе песијанске?
Јер не могу живјет' од нечеса,
Докле знадем што је и како је.

Војвода Драго.

Ко би овде доша̂, игумане,
Да нас доста и претекло није?
Нити смо се једанак родили,
Нити ћемо једанак умријет',
Но се редом рађа и умире.
Кажу нејма смрти без суђења,
Ма је лако и суђењу доћи,
Ђе се смуте онакве гомиле.

1798. дан суђени — страшни суд Божји; *1804. једанак* — од једном, у један час.

Теодосија Мркојевић.

Не замећи, збиљски војеводо,
Јер из коже живи поскакасмо,
Но нам кажи за сву погибију:
Колика су мртва и рањена
Од малене војске црногорске?

Војвода Драго.

Није стварих било, игумане,
Погибе нам двјеста триста другах,
Пет стотина има рањенијех.
То је ништа, каква мука бјеше!
Једном мишљах, кунем ти се главом,
Да пиличник од нас не остаде,
Каква сила бјеше у Турчина,
Нас не бјеше но тридест стотинах!
Мишљах чисто, бабове ми душе!
Да се Турци говеђу проментну,
Да их с мјеста не бисмо шенули.
Ко ће ка̂ Бог, да му је за славу?!
Тек на Турке зором ударисмо,
Бог им зеца у срце ућера.
И што ћу ти причат, игумане:
Никад Срби откад себе памте,
Јошт толико меса од Турчина
Не виђеше на једну пољану.

1815. није стварих — није бог-зна-шта; *1820. пиличник* — ни један једини; *1828. утерати зеца у срце* — уплашити.

Теодосија Мркојевић.

Можете ли знати, војевода,
Колико је погибло Тураках
Садно Чева до наврх Једношах.

Војвода Драго.

Броје људи, у сву Црну Гору
Да имаде по оке памети,
А у тебе толико самога;
И да ти је имати овацах,
Колико је погибло Тураках
Садно Чева до наврх Једношах:
Нити би их могâ пребројити,
Нити би им могâ броја знати.

ЈАВЛЕНИЈЕ ЧЕТВРТО.

(Долазе главари црнички и они који су били на границу противу Млечића, и причају како је гром ударио у обје војске, турску и млетачку, које није много било, и како су Црничани посјекли Турке.)

Владика Сава.

Боже драги, среће нечујене!
Ко би у сну могâ помислити
Да ће ова доживјет' чудеса?!
Сада очи најпростије виде
Да је ово крваво гниједзо
Богу драго и Богом бранимо,
Кад за њега громовима туче.
Та ово је народ јединствени!

црнички — цримнички: *1849. бранимо* — брањено.

Војвода Драго.

То се знаде, наш владико свети:
Из несреће срећа се излеже,
Кукање је мати пјесне дивне,
Из облаках дима стравичнога
Срећа удри на јуначка крила.
Ко вјечито хоће да живује,
Мученик је овога свијета.
Кажи што би збиља Црногорци,
Стијешњени врагом и ђаволом,
Да крвљењем и страшним жертвама
Не живују и не броје дане?
Трговине никакве не воде,
Нит' је знаду, нити је имаду;
Њина плодна поља и продоли
На потрк су песијанској сили,
Штети њина жита и сијена;
Занатлије никакви нијесу.
Размисли се, може ли икако
Црногорац другојачи бити
И остати правим Црногорцем?
Да горимо свијећом, залуду!
Исправит' се никад не можемо
Врагу праве вјере и слободе;
Но удримо, док је од нас трага,
Душманина слободе јуначке!
Ко погине, погинуће славно,
Ко остане, остати ће славно;

1855. стравичан — страшан; *1866. на потрк су* — изложена су трчању, на дохват су. *1872.—1874.* Да бисмо горели као свећа, опет не бисмо били прави Турцима.

А Богу је жертва најмилија
Поток крви кад провре тиранске.

ЈАВЛЕНИЈЕ ПЕТО.

[Доходи Шћепан из Грађанах (племе), из куће Кнежевића, у коју се био сакрио, како су Турци до на Чево продрли: примају га, али с мањим усхићењем.]

Шћепан *(клањајући се на све стране, народу).*

Помози Бог, јуначки народе,
Поможе ти данас мимо икад!
Ја сам кривац пред Богом и тобом,
Јер подигох кулу до облаках,
На њу страшне навукох громове;
Ја сам кривац, о народе вјерни,
Јер у твоје не стадох редове,
Да под својом паднем величином,
Ал' са славом да на њој останем.
Но потоња памет не помаже!
С ђетинства сам у двору подњивљен,
Разблажена и млакава душа
Стрепи грдно од рата крвава.
Што ћу крити: када видјех Турке,
И њихову силу колика је,
Тад помислих чисто у памети
Да' им у вас ни предручак није,
Те се сакрих у тврде Грађане,

усхићењем — одушевљењем, радошћу; *1891. подњивљен* — одгајен; *1892. разблажен* — размажен; *млакав* — млитав.

Не би л' како ја један претекâ,
Вашу славу да кажем свијету,
Да се она с вама не погребе. —
Крив сам, знадем, ал' се опет гордим,
Што сам узрок ја ове побједе,
Што сам узрок данашњега мира,
Што поводом мојијем срећнијем
Алмаз се је најљепши придао
У вијенцу соколова гн'језда;
Овим ћу се увијек гордити.
Спрам овога све моје погрјешке
Малене су, видјет' се не могу.

Теодосија Мркојевић *(кретећи се).*

Кри' се од нас, проклети демоне!
Бог ти мајку убио опаку!
Чујете ли, ако Бога знате!
Безочнога овога образа,
У што ти је очи уковао?!
Не знаде се покрити срамотом,
Опета се за цара намеће;
Ђаво своју пјесму не оставља.
Чујете ли, кâ је разгранао?!
Околиши тамо и овамо,
Док најпошље све у своју торбу.
Ја се стидим његове срамоте
И грднијех лажах и плетења,
А он за то главе не обраћа;

1901. погребе — сахрани, укопа: *1902. гордим се* — поносим се: *1906. алмаз* — драги камен; *1911. демон* — ђаво, дух зао; *1915.* у шта се загледао, на што смера.

Него су му кâ да хора дошла,
Да изнова о погрди ради.
Чуј, Шћепане, што ти хоћу рећи:
Ти јошт мислиш да те не познамо —
Цијели те народ већ познаје,
Доста си нас држâ за будале;
Но врат ломи куд те очи воде,
Да подругу са нама не збијаш!
Носи собом то име велико,
Нама оно ништа не требује,
Нејмамо га куда камо ђести.
Колач вељи у малену торбу
Стат' не може, док не прсне торба.
Муке с муке и зову се муке.
Зло будала најгора уради,
Стотине се главах паметнијех
Знојем перу, док добро ураде.
Ти се сакри, како назре муку,
Но народу не бјеше скриваља,
Но да муци врха главе дође,
Ал' да му се угаси свијећа;
Но хајд' с врагом откуд си дошао,
Док нијеси што тражиш нашао!

(Плаче Шћепан како мало дијете, пада на кољена и моли народ да га убију, говорећи: Волим сâм од ваше руке умријети, него се с овим именом по свијету скитати. *Исправља га и грди га поп Андрија Ђурашковић и брани од Теодосија Мркојевића.)*

1925. хора — згода, згодно: *1944.—1945.* или да муку уништи, или да сав изгине.

Поп Андрија.

Немој тако, оче игумане!
Срамота је и тешка грехота
На овакво народње весеље
Уцвијелит' најгору сироту,
А камо ли једнога човјека
Те је нашим био поглаваром.
Чинио је све што је могао,
А што није могао чинити,
За то некрив Богу ни народу.
Ал' се цару не ваља страшити?
Под крунама има страшљивицах,
У прњама има витезовах.
Он сад друге не има кривице,
Нако што је срца плашљивога,
А то није његова кривица,
Него га је Бог таквога дао.
Па помисли, оче игумане,
Како год је досад пословао,
У свашто је за нас срећан био:
Суд постави у земљу бесудну,
Његов посâ и ово уради,
Те оваку славу задобисмо. —
Чуј, народе, што ћу сада рећи:
Досада сам чисто двоумио,
А сад виђу објема очима
Да је главом царе, како каже.
Би ли икад Отмановић силни
Онолику силу отправио
На чесову лажу и скитача,

1961. нако — осем: *1976. чесов* — неки.

Да цар руски није међу нама,
Да је није на њега спремио?
Свједочи ли чисто Отмановић
Кога данас међу се имамо?
Држимо га, не нагрдимо се!
А чега се бојати имамо?
Нека чете све наими своје
Цар Сатана у цара Мустафе,
Кад се овој сили опријесмо,
Бојати се нејмамо никога.
А гдје Турци омасте пољану
И оставе онолико меса,
Засада се неће повратити
На крвава она разбојишта.
Но држите, а имате кога,
Нек ви слава иде по свијету
И да ви се до послијед прича.

Народ *(из гласа).*

Држаћемо — а цар је, видимо.
Нек стоструке падну на нас муке,
Пуштати га ни издат' нећемо.
Док све наше силе изломимо.

ЈАВЛЕНИЈЕ ШЕСТО.

(Излазе главари на страну и воде Шћепана међу собом.)

Шћепан *(главарима).*

Мрковић је један човјек врли:
Народ му је душа и тијело,

1981. не нагрдимо се — не осрамотимо се.

Готов се је свагда жертвовати
За народну ползу и напредак.
Што ме гони, чудит' му се није:
Оно није злоба ничесова,
Но уклања народ од олује.
Уважавам искреност његову,
И због исте ја му све опраштам.
У мене је срце милостиво,
И желим се с њиме помирити.
Рад нијесам, Бог ми не судио!
Да на мене штогод старац сумја,
Злобе сјеме да у срцу носим.

(Главари скоче на ноге, скину капе и сви му захвале на његовом царском великодушију, и оду три четири по Мркојевића, те га доведу Шћепану и прочима.)

Теодосија Мркојевић.

Што хоћете, земаљски главари,
Што се старцем једнијем брукате?
Дајбуди ви ја не требам ништа.

Војвода Нико.

Никад нам се бољи не родио.
Треба̂ си нам и требаћеш, док си,
Звали смо те сви из договора,
Као оца да те сви молимо,
Да се смириш, игумне, с Шћепаном;
Ваша распра нама мила није.

2001. ползa — корист; *2010. сумја* — сумња, према говору у Ц. Г; *великодушије* — милост, широко срце; *2016. док си* — докле си жив.

Теодосија Мркојевић.

Умирен сам са сваким, душе ми!
Зар се Шћепан препао од мене,
Да му царску круну не уграбим?
Ко шубару носити не може,
Њему круна ништа не требује.

Војвода Нико.

Није, оче, ни Шћепан такови,
Да о теби штогод худо мисли,
Но се с тобом жели помирити.
Он је човјек срца милостива,
Вељедушан, рода великога,
Он неслогу мрзи ка̂ ђавола,
Он се мањи и од мрава чини,
Не да нико да га царом зове,
Сам је своје име унизио
И назва̂ се Шћепаном Малијем,
За свијет га нико већ иначе
Зват' не смије до Шћепане Мали.
Куд ће душе на св'јет поштеније?!
Него, оче, сви ти се молимо:
Пољуби се и помири с њиме,
Он то жели, а ми сви желимо.

Теодосија Мркојевић *(смијући се).*

Свак пред Богом самртно гријеши,
Ко би икад хтио и смислио
Вас исправит' с ваше наклоности,
Када вам је срећа ал' несрећа

2036. за свијет — за живу главу, ни по што.

Са разлогом некаквим обручи;
Теже вас је са њом раздвојити,
Но уставит' мутну поточину,
Која себе ломи провалама.
Што ћу језик бадава тупити,
Мир без рати ствар је од подруге.
Мене Шћепан дивно разумије,
А ја њега још боље познавам,
Ви не дате седлат' ни уздати,
Правда ви је што је вама драго.
Ко је икад на свијет дочека,
А од ђеце једне распуштене,
Штогод друго, до вјечите муке?
Тешко томе, ко о вама брижи!
Камо Шћепан, да се пољубимо,
Па га ето, и честит ви био!

(Диже се Шћепан, те се пољуби с Мркојерићем, велика граја и весеље: поче народ коло водити, једно коло води један млади калуђер, а друго Симо Цетињанин, трговац которски.)

Прво коло.

Што се оно чује хука?
Што л' грмљаве проламају?
Ондена је страшна мука,
Планине се потресају.

Друго коло.

Море се је зајосало,
Упире се с бреговима;

2046. обручи — наметне, натакне (као венчану бурму младенцима у знак везе); *2051. рати* — рата: *2062.* О боју, који ова два кола певају, пева се у *Слободијади*, у песми првој, а био се г. 1712. на Цареву Лазу: *2066. зајосало* — зањихало из дубина.

А небо је помрчало,
Те се хори с громовима.

Прво коло.

Тиранства се вихорови
О брежуљку слободноме
И синови Ахметови
Немилосно људи ломе.

Друго коло.

Каква људска сила може
Дођи главе том народу,
Кога штитиш штитом, Боже,
Дајући му ти слободу?

Прво коло.

Крв престаде црна тећи
Од крешева стравичнога,
Кад прелеће данак трећи
Изнад Лаза Царевога.

Друго коло.

Мртва трупја кроз гомиле
Све брат брата жељно тражи,
Ђе су му га ђеле виле,
Ал' пожњио палош вражи.

Прво коло.

Брат рођена брата трудно
Мога̂ наћи и познати,

2072. Ахмет III. — султан од г. 1699 до 1730, а тако се звао и паша што је водио ту турску војску; *2075. дођи главе том народу* — уништити онај народ.

Које чудо бјеше чудно
Ту љешина наслагати!

Друго коло.

Борци у крв сви лежаху
Који славно ту падоше,
Различит' се не могаху,
Нит' се многи познадоше.

Прво коло.

Ал' познаде Мићуновић
побратима свог сердара
У гомиле мртва трупја,
ђе му Јанко крвав спава,
За њим љуто јадикује
и витешко лице пара:
„Куку Јанко, горски змају,
с тобом пада наша слава!“

Друго коло.

Два ти лава претрчају
разбојиште сустопице:
Буковачки капетане
с побратимом попом жутим,

2094. Мићуновић — Вук, из племена Озринићâ, северно од Цетиња, један од најглавнијих радника при ослобођењу Црне Горе од потурица, г. 1709; красно оцртан у Његошеву *Горском Вијенцу*; *2095. сердар Јанко* — Ђурашковић, из племена Цеклиња у ријечкој нахији, и о њему види у *Горском Вијенцу*; *2099. буковички* — из Буковика, села у нахији црмничкој; *поп жути* — поп Жутковић из братства Радоњића, (сердар Радоња у *Г. Вијенцу)* с Његушâ.

Забрекле им десне руке
мачевима у ручице
Сјекућ' Турке за три дана,
одоље им мишцам крутим.

Прво коло.

А под сјенком од барјаках
на мегдану узетијех
Сједи Данил, вожд јуначки,
су шездесет поглавицах,
На срциједи разбојишта
змај Мандушић коло вије
Са момчађу, измашћеном
мрском крвљу турских злицах.

Друго коло.

Ту лазином непрегледном
на све стране Турчин паде,
Ка̂ дубрава пред сјекиром,
кад се настре и повали;
Лаз Царев је том споменик,
Тако назват да се знаде
Том побједом над Турцима
да се Србин вјечно хвали.

2103. Данил — владика Данило Шћепчевић, Његуш (1699—1735), види о њему у *Горском Вијенцу*: *2104. Мандушић* — Вук. св. у *Горском Вијенцу*, познати јунак нар. песама, помиње се обично са сењским ускоцима: *2106. лазина* — пољана где је исечена шума.

ЈАВЛЕНИЈЕ СЕДМО.

(Доходи један трговац из Будве и доноси кријући писмо Шћепану од архимандрита барскога, Дебеље; Шћепан, пошто му га кријући прочитају, дава исто патријарху, да га на глас прочита. У истом га писму именује архимандрит Дебеља императором Стјепаном.)

Патријарх *(чита писмо, а Шћепан гордо к небу гледа).*

Ја, поклоник правде и слободе,
Збиљски царе, и тебе се клањам,
А владици и светом патрики
Благослова иштем да ми пошљу,
Па поздрављам све редом главаре,
Све лавове и горске вукове.
Царе срећни, српскоме народу
Сад си оно, што ти ја желијах.
О, да знадеш што о теби зборе,
Све би појâ и у вис скакао!
Плаше те се како грома Турци.
О, да знадеш, што се с њима збило!
Проста њина грдна погибија,
Што су од вас тамо изгинули,
При грдилу и њином ископу,
Што учини један од другога,
И од раје што су дочекали!
Како су ти нагнули бјежати,
У широку Зету увалили,
Сву су равну Зету похарали,
Похарали варош Подгорицу;
У бјежању грдно изгинули:

На сносове потуче их раја,
Исклала се међу собом војска,
Исклала се и попљачкала се.
Ама што је војска румелинска:
Она ти је листом изгинула!
Онај ками што је протекао
Све је голо кâ прст остануло,
Арнаути све јој поскидали.
Серашћер је у суботу вече
Добјежао Скадру на Бојани
Без турбана и без своје капе,
Марамом се био убрадио.
Да све кажем што се догодило,
Шћела би се како струка карта.
Срећњи царе, да си нама здраво!
Сад можете мирно починути.
Натежите жице на гуслама.
Још не знате што сте урадили,
Док чујете од вјешта гуслара.
Већ је доста, да вам не досадим,
Ал' вас молим име ми чувајте,
Кри'те ми га, као змија ноге.

Шћепан *(смијући се)*.

Овај љуби народ и поштење;
Цио свијет кâ у прсте знаде;
Разуман је и чисто прозире

2132. снос — место на које се у време рата сакрије имуће; *2137. онај ками* — оно мало; *2142. турбан* — шал који је умотан око главе; *2145. струка* — дугачак огртач, као шал, вунен, што се огрне те виси поврх одела с обе стране до испод колена; *карта* — хартија.

Што је чије, и што коме иде.
Истина је, и угађа сваку:
Јошт не знамо што смо учинили,
Док чујемо од вјешта гуслара.
Ја га љубим душом и тијелом,
Волп̄ бих га сада загрлити,
Него оца, да ми се подигне;
Волп̄ бих га код себе имати,
Да ми буде савјетна потпора,
Него круну, најскупљу на св'јету,
Азијатског великог монгола.

Патријарх.

Божја воља и Божија сила
Ово мало сачува народа,
Сачува га и прослави дивно,
Његова је воља свемогућа;
Он укочи силну осовину,
На којој се дивна свесветија
Окретају као вихорови,
И он свеза зраке са зракама,
Ка̑ што свеза душе са душама;
Прод њиме је цио свијет ништа,
Пред њиме је ишта ствар велика.
Колико му труда свијет стаде,
Оноликo један трунак мали,
Што се игра с вјетром до облака.
Све је пред њим мртво, не креће се,

2167. велики монгол (могул) — тако се зваху владаоци велике царевине у северном делу Предње Индије, коју основаше наследници кана Тамерлана (поменут раније); *2173. свесветија* — сви светови.

А све опет живи до вијека.
Душа лети горе изнад сунца,
А прашина лети испод сунца.

(Опет коло почиње пјевати.)

Прво коло.

На Ситници, води бистрој,
крила нам се поломише,
Поглаваре наше листом
ту Ћуприлић све улови,
На тврду их вјеру Турци
немилосно погубише,
Ту поклекну храброст горска
и слободе сви синови.

Друго коло.

Турчин пљуском на нас удри,
с'јече, вјеша, роби, пали,
Природна га злоћа води,
а освета гони стара,
Варварскога свога срца
на нас злобу да искали,
И слободе дично име
гадном ногом да замара.

Прво коло.

Писка стоји до небесах,
пушка грми, крв се лије,

2186.—2209. Ту погибију црногорску на Ситници (притоци Морачиној) опева Његош у другој песми *Слободијаде*, а догодила се г. 1714. (поменуто раније): *2187. Ћуприлић* — Нуман-паша (в. ст. *1046.*): *2193. замара* — каља.

Вражја сила мах узела,
            ништа јој се не опире;
Хвата робје на стотине,
            на све стране ужас сије,
Облаци се мрачног дима
            над слободном гором шире.

Друго коло.

Мрваљевић, витез стари,
            на мукама живот даде,
На ватри га су сто робах
            клети Турци изгореше,
Мандушић им смртно рањен
            у рукама соко паде,
На коцу га рањенога
            тада Турци зли попеше.

Прво коло.

Јунаци се тад гледају,
            када на врат муке дођу;
Најславније тад умрије
            наш Милија војевода:
У цркви се затворити,
            зовне браћу, да с њим пођу.
„Гроб је красан“, каже, „црква,
            споменик ће бит’ слобода“.

Друго коло.

Бранише се седам данах
            девет братах без престана,

2198. Мрваљевић — Вукота, в. у *Г. Вијенцу*; *2203. Милија војевода* — в. у *Г. Вијенцу*.

Седамдесет и два више
барјактара што убише
Око цркве на све стране,
док их изда џебеана;
Турци олтар превалише,
с олтара их све побише.

(Множина плачу од жалости.)

ЈАВЛЕНИЈЕ ОСМО.

Шћепан *(отирући сузе).*

Баш овога чуда није било
Од постања људих и свијета,
Што је овдје у овим горама.
Свуд страдају људи и народи,
Но пружају један другом руку:
Човјек чојку, а народ народу;
Ако ни с чим другијем не може,
А оно му помаже плакати,
Те се тијем муке олакшају.
С вама бива сасвијем иначе:
Кад плачете, свак ви се весели;
Кад појете, свак око вас плаче.
О проклето криво вјеровање,
Грдно ли си браћу завадило,
Грдно ли си браћу помразило!
Што је ово до вражје суђење?!
Ко би мога̂ принудит, Славјане

2208. *џебеана* — м. џебана, као и у нар. песмама, да би изишао потребан број слогова; 2222. и 2229. *криво вјеровање* — Шћепан мисли на вјеру Мухамедову.

До шљепоће и вражјег суђења,
Да упрте на својим плећима
Азијатско криво вјеровање,
Које Бога истинога хули,
А гоји се са невином крвју?!

Теодосија Мркојевић *(Шћепану).*

У тебе су међер многа добра,
Ал' нијесам досада знавао,
Да си такви богослов дубоки.
Ријетки су цари богослови,
А у тебе ето и то добро.
Него мјери што ћеш говорити!
Најљепше је о том не зборити,
Ни наносит' носа над олтаром.

Шћепан.

Сачувај ме Боже, игумане,
Да бих смио против праве вјере
Ја злочесто ишта помислити,
А камо ли уста расклопити!
И ја нешто видим са очима,
Буди оно што је свакому јавно:

2237.—2239. Игуман сматра да о вери може размишљати како ко хоће, али да не треба о њој и разговарати, јер се кудећи туђу веру лако може рећи што неупутно и о вери у опште, о правој вери у једнога Бога; *2240.—2249.* Шћепан се поправља, вели да не осуђује праву веру у једног Бога, веру што ниче из проматрања природе, сунца и звездâ, па према томе не осуђује ни Мухамедову веру (којој је *месец* знаком), и ако је прати плач хришћански, (као што *роса* прати месец).

Божју свјетлос те земљи свиједли
И играње по небу звијездах,
А и мјесец рђав свједок није,
И ако се с плачем прошетује;
Но ми пукне срце од жалости,
Кад погледам опаку судбину,
Која паде на нашем народу.

Теодосија Мркојевић.

Ко ће свијет исправит' леђима?
Ко л' цијеле опаметит' људе?
Будале су људи од старине,
Будале ће остат' до вијека.

Шћепан.

Нешто друго ја хоћах казати,
Па се нешто занесох на страну:
Млечићи су, знадем, Црногорце
Све мрзјели, мрзећи љубили,
Ал' нијесу мрзост на видјело
Никад прије до сад изнијели.
Ја се чудим, што ће ово рећи,
И ка̂ им је њихова хитрина
Допуштила ту безобраштину.

Теодосија Мркојевић.

Ти се чудиш, што ће ово рећи,
Али ја се ни мало не чудим,
Јербо знадем што је прије било.
Ово њима нијесу првине:

2254. цијеле — све; *2261. хитрина* — окретност, лукавство.

Кад прегази Ћупрелић-везире,
Кад прегази с војском Гору Црну,
И навали к мору дебеломе,
Паде с војском на поље Солило,
Наше много тад бјеше чељади,
Да се спасе, у Боки утекло,
А све жене дјецу унијеле,
Која боја бити не могаху,
Нит' се крити по тврдим горама;
Срамотно их Млечићи тисућу
Похваташе, Турцима предаше.
Женске робјем Турци поведоше,
Повјешаше крупније мушкиће,
Мушку дјецу, те у повој бјеху,
У вис Турци побацаше листом,
Дочекај их на врх од ножевах,
Онако их носе набодене
Пред крвнички шатор Ћупрелића,
Да угоде нечовјечној ћуди
Тиранина богоотпадника.

(*Коло поје.*)

Прво коло.

Клањају се младу сунцу
дв'је тисуће витезовах,

2270.—2289 То је било у истој оној погибији, г. 1714, што о њој пева прећашње коло и друга песма у *Слободи-јади*: *2273. Солило* — поље крај мора у Боци: *2290.—2305.* Ови бојеви, што их кола певају, опевани су у трећој и четвртој песми *Слободијаде*. 1716 ударе две паше, два брата Ченгића, на Трњане, село у Цуцама на северозападној граници према Херцеговини, и погинуше; а 1727 удари трећи паша Ченгић, да их освети, али и сам једва жив измаче: *2290. мнаду* — м. младу, према говору у Ц. Гори.

Целивају матер земљу,
да им покој тихи даде.
Хоће братску крв да свете
и разуру њих домовах,
Али листом изгинути,
о другоме сад не раде.

Друго коло.

Молитву им сунце прими,
земља славан гроб обећа,
Тридест тисућ' турске војске
како муња поразише,
Све исти дан довршише —
је л' јуначка ово срећа? —
Утрцјеше војску турску,
главаре јој заробише.

Прво коло.

Сердар Ђикан и кнез Мојаш
у Чево се с војском врате,
Воде собом до два паше
и Турақах главних триста
Заробљених на Трњине,
да им покор Турци плате
Ћупрелићем учињени.
Освета је ова чиста.

Друго коло.

Босанска се двапут сила
на Трњине сломи село,

2293. али — или (в. раније); *2298. сердар Ђикан* — Мартиновић, сердар у катун. нах., *кнез Мојаш* — (Ђукановић?) с Чева, источно од Цуцâ, оба отишли у помоћ овима

Турске кости на гомиле
изнад села и сад леже;
Бјеснило је дивље Турке
на све наше краје вело,
Бјеснило их бешчовјечно
на злочинство њино стеже.

ЈАВЛЕНИЈЕ ДЕВЕТО.

(Трче архиђакон Петар Сиваља беглербегова. Сав га народ гледа како хитро и вјешто коња јаше; сердар Јово Ђурашковић метне му свој чибук на ливаду, он залети хата и у најватренијем трку сагне се и уграби чибук са земље. Тада га сав народ поздарви пуцњавом пушаках.)

Шћепан *(главарима).*

Има̂ сам ја у мојој гвардији
Коњаниках толике тисуће
Од свакога краја и народа;
Татаре сам гледа̂ и Арапе,
Киргизе сам гледа̂ и Черкезе:
Јошт мојима очима не виђех
Нигда муње овакве на коњу,
Као момче ово што сад виђех.

2304. вело — водило (до-вело); *2305. стеже* — гони; *2306. гвардија* — гарда, царска стража: *2309.* и *2310. Татари* — народ у равни између Црног Мора и Каспијског Језера, а и у Азији, источно од њега; *Арапи* — Арабљани, Бедуини, на Арабском полуострву и сев. обали афричкој, њихови су коњи познати као најбољи тркачи; *Киргизи* — у Азији, источно од Каспијског Језера, јужно од азијских Татара; *Черкези* — западно од Каспијског Језера, јужно од европских Татара, око Кавказа.

Прото Аврамовић.

Није само он од тога посла,
Него га је Бог за свашто дао;
У нашој се земљи нигда није
Оваквога момчета дизало,
Ни дивотом, ни сваком хитрином;
Управ' су му седамнајест љетах,
Више знаде но нас половина;
Паметније мисли и ријечи
Нит' сам чуо, нити ћу је чути;
— Него неће ово наше бити!
А ако му Бог сачува главу,
Он је срећа овога народа,
Он је рођен да довијек живи,
Он ће другим бити Скендербегом.

(Долази архиђакон Петар, Шћепан га грли и хоће да му дарује свој џефердар. Петар се смије и не хоће дара примити.)

Прво коло.

Што Пипере магла крије?
Што л' топови турски громе?
Што с' око њих пламен вије?
Што л' пушчане јеке ломе?

2323. погинуће, умреће рано; *2328.—2343.* Овај бој догодио се 1732 г. а опеван је у шестој песми *Слободијаде*; *2328.* *Пипери* — племе црногорско у Брдима, југозапади од Куча, северно од онда турских градова Подгорице и Спужа, у углу што га граде реке Морача и Зета.

Друго коло.

Топал-паша курбан чини,
Соколове да задуши,
Лава робом да учини,
Да порасту Муси уши.

Прво коло.

Дим на турску војску иде,
Турска војска грдно бјежи,
Стражњи прве већ не виде,
Тисућа их мртви лежи.

Друго коло.

Топал-паша робом оста,
Пипери га ухватише;
Ту падиши бруке доста,
А Топалу и јошт више.

ЈАВЛЕНИЈЕ ДЕСЕТО.

(Долази један монах однекуда. Шћепан се диже, срете га и одведе на страну; за дуго се с њим забави, поврати се на обично мјесто, сједне и позове монаха к себи међу народом. Монах приступи патријарху и владици руци и стане дупке пред Шћепаном, народ наврви гомилом около њих.)

Шћепан.

Духовниче, слушај што ти кажем:
Богу сам се јако зарекао,
Да на срцу не држим тајне,

2332. *Топал-паша* — везир Топал Осман-паша, беглербег румелијски, из Скадра; *курбан* — жртва.

Коју нећу на глас објавити
Пред овијем вјернијем народом;
Него причај право и открито
На цио глас пред свијем народом
Порашта си ти к мени дошао.

(Монах дрхтећи и обзирући се около себе, вади из штапа шиш, около којега замотано једно повеље писмо, одвије писмо и даје га Шћепану. Шћепан отвора писмо, гледа га, као да га чита, и од радости плаче: народ забјешен шапти међу собом, чудећи се што је.)

Шћепан *(отирући сузе).*

Духовниче, све на уста причај,
Што си дошâ и рашта си дошâ.
Не може се никад исписати
Кâ из устах у уста предати;
Чишће језик него писмо каже,
У писању штеде се ријечи.

Монах.

Види дивно, твоје величество,
Што ти писмо каже и говори.
Дали су ми жестоку наредбу,
На ријечи да ти све повторим:
Жељкује те виђети Русија,
Жељкује те кâ озебâ сунце,
Цио народ пречезну за тобом;
Многе су се буне подизале
И многа је крвца проливена,

шиш — штилет; *повеље* — повеће; *забјешен* — заблепуо се; — *2361.* да ти све усмено поновим.

Тражећи те народ од велможах,
Да те пуште и народу даду.
Бог то знаде што јошт бити шћаше,
Да им лажа у пук не помога,
Те рекоше, ере си умро;
Све разлоге и чисте свједоџбе
Изнесоше пуку пред очима,
Најпослије и гроб ти нађоше,
У кому си и ђе си сахрањен,
Тијем пуку очи замазаше.
Ал' се опет зуцати почело
Да си здраво и ђе се налазиш,
С тога су ме к теби отправили
Твоје вјерне, које имаш, слуге,
Да те видим, да ти се поклоним,
Да их чисто о теби извјестим,
Јеси ли им здраво и весело,
Како ти је међу Црногорце,
Чествују ли и слушају тебе,
И то су ми рекли, да ти кажем:
Како згоду виде и прилику,
За тебе ће послат' посланике,
Да се враћаш на твоме престолу.

(Шћепан плаче.)

Шћепан *(отирући сузе).*

О неправдо, ђаволњи породе!
Је ли ово икад ико чуо
Откако је гавран поцрнио,

2367. велмож — великаш; *2371. умро* — што (коју) рекоше да си умро; *2385. чествују* — поштују.

Да над празним гробом очитају
Опијело живоме човјеку?
Ал' кад чисто пред пуком испане
Лаж на лажу, правда на истину,
Тешко ти га онда опијема,
Што ми силом престол уграбише
И толику лажу посијаше!
Тада ће ми триста пута љепше
Засјат' слава, но ми сјаје круна.

Монах.

Допусти ми, твоје величество,
Да одлазим откуд сам дошао;
Не може се ни трену̂ћ трајати,
Јер зависи од мога трајања
Красна срећа царства цијелога —
Па каквога царства великога! —
Које хоће да дуго живује,
Којему су дани тако дуги:
Један његов — обичних стотина.

(Монах се клања просто и одлази; устаје Шћепан, те га прати, дуго се с њим разговара и повраћа се међу народом веома весео и задовољан. Народ се чуди и весели, свак гледа Шћепана с љубопитством, као да га јошт никад нијесу видјели; свак мучи, нико ништа.)

Шћепан *(народу).*

Пјевајте ми, браћо Црногорци!
Што ви пјесна колом не окреће?
Ко ће љепшу славу доживјети?
На свијету што бисмо тражили,

До овога што ми Бог дарова?
Ја већ никад у моме животу
Дана слађег доживјети нећу,
Нег' честити данак кад ми дође,
Који ће ми с правдом даровати
Престол дједов и дједову круну.
Ни тај данак мени неће бити
Тако сладак кâ што је данашњи.
Но пјевајте и веселите се!

(Народ весело и с грајом потрчи и поче коло водити.)

Прво коло.

Ходаверди, дивљи паша,
Страшном војском Куче хара,
И Ликова кулу Раша
Хоће Турчин да обара.

Друго коло.

Бјеже Кучи уз планину,
Дигла их је турска сила,
Од Косора муња сину,
А извија грлом вила.

Прво коло.

Дође витез од Косора,
Јовов Ђуро са дружином,

2424.—2447. Бој овај догодио се 1739. г., а опеван је и у седмој песми *Слободијаде; 2424. Ходаверди* — Махмутбеговић, везир, из Призрена; *2425. Кучи* — племе брдско, сад у Црној Гори, на источној граници. *2426. Ликов Рашо* — војвода Рашо (Поповић?) с Медуна, кучког села изнад Подгорице; *2430. Косор* — село у Кучима; *2433. Јовов Ђуро* — Ђуро Јововић, капетан братоношки.

Те узавре бојем гора
Братоношком тада силом.

Друго коло.

Лете Турци низ орлује,
Гога Рашов зажди кулу;
Бјежи паша, јадикује,
Уцвијели многу булу.

Прво коло.

Турске војске поглавари
У тој кули изгорјеше:
Овакви су за њих дари,
Нека Турци мање гр'јеше!

Друго коло.

Бјежи паша без обзира,
И без пола војске своје
Нећe рати, неће мира,
Зло му нешто ухо поје.

ЈАВЛЕНИЈЕ ЈЕДАНАЕСТО.

(Долази Петро Цаја из Новога и доноси на дар Шћепану двије канарине у двије кљетке и једнога папагала: поставише папагала на његово сједало, почне га Шћепан звати.)

Шћепан.

Папагале . . . папагале . . .

2435. братоношком — Братоножићи, племе брдско, сад у Црној Гори, западно од Куча, оба су на левој страни реке Мораче, северно од Пипера; *2436. орлује* — високо стрмо стење; *2437. Гога Рашов* — Гога, син војводе Раша с Медуна у Кучима; *кљетка* — крлетка, кавез; *његово* — Шћепаново.

Папагао *(клањајући се).*

Цар . . . цар . . . цар . . . цар . . .

(Народ се смије и крети од чуда. Различита и знаменита се толкованија просуше због папагала о Шћепану међу народом.)

Теодосија Мркојевић *(у себи, зацењут од смијеха).*

Враг би овдје пука̂ од смијеха,
С гроба би се човјек насмијао:
Баш је ово — не знам што ћу рећи . . .
На свијету јошт ове смјешине
Нит' је било, ни ће, ја мним, бити.
Да кажујем по тисућу путах,
Нико ово не би вјеровао.
Ово никад пристојати неће,
Што се ради с овијем човјеком,
За причање, ни за вјеровање.
Све му свира по његовој ћуди,
Жели лажи овој угодити:
Патријарх му бјеше отправио
Средовјечну, готово неуку,
Хатурину ону неваљану —
И гдје ће га за петнаест данах
Научити, кад му се примакне,
Да му клекне на прва кољена,
Да му га је лакше појахати!
Опет лаже са свакоје стране,
Саковане по његовој ћуди,
По ћуди му и папага̂ дречи.
Та ово је ништа, ко га знаде,

толкованије — тумачење, нагађање.

Ма велико чудо, ко не знаде!
Да што почнем зборит' у народу,
Нагазнћу на вељу злу срећу.
То ријетко бива у свијету,
Да истина пред нечистом лажом
Смије своје уши помолити;
Најљепше је: држ' језик за зубе!
За лаже ми није много стало
(Ко се себе не стиди лагати,
Тај за свијет не обрће главе.)
Него ми је стало за другијем;
Али опет у дрхтећој руци
Кантар право мјерити не смије.

(Коло пјева.)

Прво коло.

Силна ти се Босна слеже
на границе листом наше,
Пред њом Ћехај-паша млади
и босански капетани,
На Ублима сила паде,
тридест тисућ' ње имаше:
Јаничари и спахије
и војници све бирани,

2484.–2485. Али онај који се боји (као сад игуман) не сме да каже истину; *2486.—2501.* Бој, што га ова кола певају, догодио се 1750. год. на Рудинама, капетанији западно од Цуца и Чева, а опеван је и у негој песми *Слободијаде; 2488. Убли* — село у Цуцама (има и у Чеву).

Друго коло.

Наша војска нејакашна
сломит' Турке не могаше,
Страшна миса̂ Обилића
три војводе опи тада:
Су четрдест другах пођу
поклонит' се вољи паше,
Са ватром му поклон чине
и убију пашу млада.

Прво коло.

Мртав паша самоседми
од витешке руке паде,
Наше браће двадест и шест
погибоше код шатора;
Томановић с четрнаест
из окола здрав испаде,
Данас спомен погиншима
видиш мрамор до мрамора.

Друго коло.

Два сердара тада удре
на смућену турску силу,
Разгоне је и ис'јеку,
половина не утече;

2491. три војводе — Никац Томановић, син Вука Томановића (в. *Г. Вијенац*), од Ровина у Цуцама (катун. нах.), Тома Жутковић из братства Радоњића̀ (сердар Радоња у *Г. Вијенцу*) с Његуша̀ и кнез Станко (Ковачевић?) из племена Бјелица̀; *2494. самоседми* — он и још шест; *2497. мрамор* — камена пирамида коју поставе на месту где је неко погинуо; *2498. два сердара* — свакако из катунске нахије, Иван Милић и Ђикан Мартиновић.

Слободи је пир велики,
кад јој синци круне вилу,
Као што су под турскијем
шаторима исту вече.

ЈАВЛЕНИЈЕ ДВАНЕСТО.

(Долази граф Бујовић, сердар боко-которски, родом из Пераста, и доноси Шћепану писмо од провидура из Котора, у кому га моли провидур да се не именује Шћепан имперaтором ни царем, јер речена имена не звече лијепо у овим крајевима.)

Шћепан *(поносито гледећи).*

Дану причај, господин-сердаре,
Што то траже од мене Млечићи.
С каквим су те образом спремили,
Кад су своје грдно губавило
Сад казали цијелој Европи?

Граф Бујовић.

Млетачка је воља свагда била,
Откад си им дошâ у сусједство,
И данас је, како што је била:
Друго име узми, које хоћеш,
Ал' се царем ни императором
Немој звати, јер ти не пристоји.

Шћепан *(с грохотом).*

Зар Млечићи у мојојзи кући
Да ме крсте, како они хоће?

2502. дану — деде, хајде.

Што би онда Црна Гора била,
Кад би она лаву Марковоме
Као торба о репу висила,
Па ономе лаву жалосноме
Који носи ево неко доба
Ћуд лисичју а зечево срце,
Те се клања сјенки од мјесеца,
Робињама* направља папуче!

Граф Бујовић.

Знаш, Шћепане, ти си човјек уман,
Срећа ти је у крила ударила,
А дјела ти способности кажу;
Но за тебе царско име није,
С тобом би се могло и сложити,
Но се с мјестом овијем не слаже.

Шћепан.

Ја̀ се звао тако ал' онако,
Вама није ни шире ни уже,
Само ви се не даје сакрити
Опачило ваше вваздакадње
И подмукла подлост душе ваше,
Којано је благородној души
Много тежа но турска дивљина. —
Истим путем, којим си дошао,
Хајде натраг, поздрави Млечиће:
Јошт им треба много којечеса,
Да им дуги порасту бркови,
Па што такво да почну зборити.

*) Султаније.

2516. лаву Марковоме — Млецима; *2524.* пробудила се (као петао у зору пре него ће певати); *2539.* јер Латини брију брке, па им се овде подсмева: треба још много да се помуче и чекају.

ЈАВЛЕНИЈЕ ТРИНЕСТО.

(Одлази граф Бујовић. Долази један слијепац, који је пјесну извео о новој побједи на Чево и у Црмницу; умоле га да је пјева, почне гудјети пред Шћепаном и главарима, пук се нагомила, па се не може кркнути.)

Слијепац *(поје)*.

Здружише се два велика змаја,
Отправише Турке и Латине,
Сто и тридест хиљадах пушаках,
Да ухвате цара русинскога,
Те у Црну Гору добјежао,
А заробе царицу слободу.
Цар се сакри у село Грађане,
А царицу бране Црногорци:
На хиљаде падоше јунаци,
Потекоше ријеке крваве,
Потопише Турке и Латине.
Засја света царица слобода,
Засја света кâ на гору сунце.
Благо вама до шест витезова
Те водисте у бој Црногорце,
Ваше име никад не умире:
Вукотићу са Цетиња Перо
И сердаре Поповићу Стано,
Војеводо Драго Вукотићу
С побратимом, Милићем војводом,
Млад ђаконе, црногорска дико,

кркнути — писнути, дахнути.

Са сердаром Ђурашковић-Јовом!
Благо вама, сиви соколови,
Соколови, црногорски момци!
Ви бесмртну славу задобисте,
Сијекући шест нејељах Турке
Преко Чева и подно Црмнице,
Докле силу турску саразисте
И демону сломисте рогове.

(Сврши пјесну слијепац. Шћепан гледа пред собом, боље му се допадаше пјесна папагалова, но овога слијепца. Разлази се скупштина.)

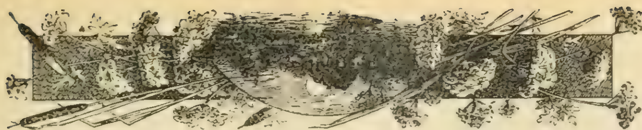

ДЈЕЈСТВИЈЕ ЧЕТВРТО.

ЈАВЛЕНИЈЕ ПРВО.

(На Цетињу.)

(Долази посланик императрице Екатерине вторе, књаз и генерал Георги Долгоруков и са њим 30 официра, доносе Црногорцима грамату од речене царице, којом их позивље да устану на Турке, јер је и она с Турцима заратила. Владика Сава пише у сва племена црногорска да иду на Малу Госпођу на Цетиње, да чују грамату царице руске, што им пише.)

(Соба у манастир на Цетињу. Књаз Долгоруков, владика Сава, патријарх Бркић, Теодосија Мркојевић, официри руски.)

Књаз Долгоруков.

Желио сам од мога ђетинства
Ове горе ваше видијети,
О којим се чудна преданија
На све стране чују и просипљу,

О овој руској експедицији у Црну Гору види дневник једног члана њеног у Голишњици Николе Чупића, књизи XI, с. 296 и даље; *грамата* — царско писмо, повеља.

И ево ме лијепа судбина
И доведе сада међу њима,
Да се с̓ вама видим и познадем.
Радујем се и веселим томе.

Владика Сава.

Гора с гором састат' се не може,
Али човјек може са човјеком.

Књаз Долгоруков.

Како сам се из мора извеза̂,
На границу стао црногорску,
У души сам велику премјену
Оћутио, не знам ни сам какву,
И први сам камен црногорски
Пољубио са братском љубавју.

Владика Сава.

Колико ће човјек путовати,
С предјелима и чуства мијења,
Особено на предјел собратски:
На њем човјек мора, и да не би;
Јошт када га веза двојеструка
Тако силно веже и скопчава,
Како што нас са Русијом веже.

Књаз Долгоруков.

Ово чисто вјеровати може
Ваша милост и преосвјаштенство:

2583. *оћутио* — осетио; 2587. *чуства* — осећаји; 2588. *собратски* — (са)братски; 2590. *двојеструка веза* — т. ј. крвна и верска; 2591. *преосвјаштенство* — преосвештенство, почасни назив владичин.

Откако сам љетос изишао
Из милога отачаства мога,
Сад сам само дихнуо воздухом
Пријатнијем, а прије нијесам.

Владика Сава.

Своје с туђим није смијешано,
Од туђега свагда туга бије.

ЈАВЛЕНИЈЕ ДРУГО.

(Доноси ђаче ракије, узимље Теодосија Мркојевић ракију, те служи патријарху, владику, напуња чашу и даје књазу, а овај се извињава да не пије ракије).

Теодосија Мркојевић *(пружајући му чашу.)*

Узми, књаже, не нећкај се ништа,
Ове горе не љубе регуле,
Јер су у њих дани предугачки,
Те лиш оним што код куће чамју,
Кад их човјек не би поткидао
Са пјесмицом и чашом ракије;
Док си овдје, треба забацити
Свеколике свјетске посластице,
Кâ да си се изнова родио.

(Гледа га књаз љубопитно и попије добру чашу.)

Теодосија Мркојевић *(смијући се).*

На здравље ти! Вјешто је искапи,
Као да си и прије почињâ.

(Сви прочи пише ракије.)

2601. нећкати се — одбијати понуду говорећи *нећу*; *2602. регуле* — правила: *2604. те лиш* — а нарочито.

Књаз Долгоруков *(Теодосији, шалећи се).*

Па си добро јошт, игумне, сиров
Под бијелим и дугим власима:
Лице ти је кâ младићу сјајно.
Колика си љета избројио?

Теодосија Мркојевић.

Гоним управ' седамдесетшесто,
Ал' га гоним, али га престижем,
Не знам љепше како бих казао.

Књаз Долгоруков.

Седамдесетшеста година!
(К својима:
Онъ еще молодецъ!)
Такови су синови природе,
Којим њежност, којим излишности
Здравје, благо најдраже на св'јету,
Отровале, кâ знаду, нијесу!
Ја мним, оче, мало што и мислиш,
Но смирено философски чекаш
Што ће теби дан који довести.

Теодосија Мркојевић.

Мислим, књаже, и прскох мислећи,
Мисли су ми веће јаде дале
Двадест путах, но тешки послови.

2612. сиров — свеж; *2620. Онъ еще молодецъ* — он врло добро изгледа, „као младић“; *2624. ка знаду* — као што имају обичај.

Књаз Долгоруков.

Нама, што смо у свијет широки,
Мисли ломе главе немилосно,
Али вама што би их ломиле
На овоме мјесту узаноме?

Теодосија Мркојевић.

У тјескоти мора се мислити,
И ове су мисли различите.
Ти све мислиш од добра к бољему,
Оно боље ако ти измакне,
Добро ти се у зло преокрене,
То је управ' смијешно мишљење;
А ја мислим од зла пут горега,
Зло преносим, горега се чувам.
Ти си рођен и честит и срећан;
А ја исто ка̂ тица у гори,
Бога славим и дневи и ноћи
Што нијесам тица у кавезу.
Ово ми је драже од свијета,
Тијем пи̂там душу и тијело.

Књаз Долгоруков.

Међер знадеш мислит' и зборити!
У свијет си ваљда путовао,
Ако ништа, ано да се познаш
С наукама и с богословијом,
Које ти је нужно знати било,
Да получиш свештено звание?

2648. пи̂там — храним; *2651. ано* — а оно; *2654. по-лучиш* — добијеш.

Теодосија Мркојевић.

Веома сам мало путовао,
Самоук сам, ако штогод знадем:
По буквици учио сам књигу,
По људима учио сам свијет,
По звјездама и богословију.
Што ми друга требује наука
Како овдје у наше крајеве?
Много огња под малијем лонцем:
Ал' ће прснут', ал' пролит' млијеко.

Књаз Долгоруков.

А домаћи какав ви је живот?
Имате ли уредне часове,
Кад лежете и кад се дигнете,
Када ћете сјести за објеδом,
И вечером сједите ли дуго?
Имате ли каквегод забаве?

Теодосија Мркојевић.

Код мене је оваква уредба:
Кад огладним, онда ми је подна;
Дуго сјеђет' не могу вечером,
Но како се код ватре огријем,
Чашу вина подобру испијем,
Те наздравим санку и дружини,
Па отале згријат у постељи;
Је ли зора, ето ме на ноге;
Забаве ти друге не имадем
До једнога сама разговора

2676. — па одатле загрејан (одем) у постељу.

С живијема али с мртвијема,
Кад ни с једним, онда сам и собом.

(Пуцају машкули непрестано, који позивљу Црногорце, да иду на скупштину.)

Књаз Долгоруков.

Не могу се наслушат' милине,
Јербо су нам све ове литице
Оживјеле крупним одзивима.
Та ово је пријатно слушати,
Те лиш оном, ко га чуо није.

ЈАВЛЕНИЈЕ ТРЕЋЕ.

(Сабраше се Црногорци листом, излази међу Црногорцима владика, патријарх, књ. Долгоруков, Теодосија Мркојевић и официри руски. Црногорци су дигли капе на пушке, а Теодосија Мркојевић чита грамату од царице. По прочитању грамате учине Црногорци у три пута весеље из пушака.)

Књаз Долгоруков.

Чуј, народе јединоплемени,
Прослављени у свијет храброшћу!
Православна велика царица
Спремила ме, да међу вас дођем,
Да вам предам њезину грамату
И њезине свештене ријечи,
Те ми даде из уста у уста,
Вам их предат' од слова до слова.

машкули — прангије, као мали топови, којима се од весеља пуца.

Велико је моје посланије,
Царска ријеч аманет највиши,
Драгоцјеност највиша на земљи,
Рјеч је царска царства религија.
Ја вам носим страшна сокровишта,
Уцијенит' уста их не могу:
Свака ријеч, коју сам донио,
По брилијант ваљаде из круне.
Јошт никада в'јести ни вјесника
Овакога овдје дошло није,
Откад ваше горе поникоше.

(Црногорци изабирају сердара Јова Петровића, који је учио неколике године у Петровом Граду, да он говори с књазем.)

Сердар Јово.

Изговори, књаже, што имадеш,
Ми смо жељни добријех гласова.

Књаз Долгоруков.

Царица вас љуби кâ синове,
Пазиће вас како ђецу своју.

Сердар Јово.

Ми то чисто, књаже, вјерујемо,
И ми Русе кâ браћу љубимо.

Књаз Долгоруков.

Извјесно је њеном величеству
Ваша храброст од пантивијека

2695. посланије — посланство; *2698. религија* — вера; *2699. страшна сокровишта* — велико благо; *2702. брилијант* — углачани дијаманат; *2712. извјесно* — познато; *величество* — величанство, почасни назив владарски.

И преданост ваша непокретна,
Посестриму Русију те гојите.

Сердар Јово.

То смо дјелом досад показали,
Ни посад се лијенит' нећемо,
Што могнемо у свакоју згоду.

Књаз Долгоруков.

Дајем вама на знање свијема
Како султан, невјерни Мустафа,
Враг заклети крста христјанскога,
Обрјескова, нашега министра,
Безаконо у тавницу баци,
Рат објави као изненада
Православној великој царици
И цијелу роду христјанскоме;
Царица је дигла силну војску
И кликује из упила гласа:
Ко се годе су три прста крсти
Да устаје на ноге јуначке,
Да дижемо срушене олтаре,
Да на њима крсте исправљамо,
Да пропоје вјера православна
Славу Божју и пјесну побједну;
Да гонимо поганскога сина
Из Европе к његовом гнијезду,
У његове запарне пјешчине.

2714. непокретна — стална; *2728. ис упила гласа* — из свега гласа *2729.* — сви источноправославни; *2737. запарне пјешчине* — на Арабском полуострву.

Спомен'те се, храбри Црногорци,
Какву претци ваши задобише
Нечувену славу и јунаштво
С Александром, царом македонским;

(Смије се Теодосија.)

Спомен'те се дјелах витешкијех
Ваших царах и ваших деспотах,
Па јунаштва, ком се свијет диви,
Те сте свагда собом показали
Под барјаке Скендербега Ђура
Против гадне силе отоманске;
Спомен'те се вашијех претковах
И њихове борбе очајане:
Први они барјак развијаше
Од Славјанах свијех у Европи
Проћ' Турчина, општега крвника,
А у помоћ Петру Великоме.

Сердар Јово.

То је било, него са сном проће,
Погибоше цари и банови,
Ка̂ да у њих удри муња жива;
Погибоше Срби на све стране,
Погибоше душом и тијелом;
Ми ни на пут, ни на дом остасмо,
На потрку свијема мукама,
Само што злом и страшном осветом
Живујемо у овим горама.

2739.—2741. Онда су учени људи мислили да је Срба и др. Словена на Балк. полуострву одувек било, па и да су ратовали под Александром Великим у IV. в. пр. Хр. Игуман Теодосија, као знајући да није тако, смеје се.

Помогосмо Петру Великоме,
Па сва наша крвца и страдања
Богом просто, када смо помогли,
Осветивши Петра од Ахмета!
Нас потреба није соколити,
Што можемо, готови смо свагда.
Је ли Бог дâ, имамо ли с киме,
Побоље ће нас познати Турци.
Ал' се бојим несрећне недаће,
Срећа нам се стара заметнула,
Пробудит' се она лако неће,
Докле год се ситана наспава.

Књаз Долгоруков.

Монархиња жели православна
Да на помоћ њеногa оружја
Рат с Турчином одмах заметнете,
Да се листом на Турке дигнете,
Да Стамболу с војском марширате,
Да на њему с војском ударите,
Па што Бог да и срећа јуначка!

Сердар Јово.

Ми смо у рат довијек с Турцима,
Јошт се никад мирили нијесмо,
Нити ћемо, док је од нас трага;
Диһ' ћемо се одмаха на Турке,
С њима ћемо боја учинити
По граници на сваку страну —

2766. Петра су 1712. г. опколили Турци у Влашкој, и једва се искупио, а Црног. победише Турке 1712. на Цареву Лазу; *2772*. *заметнула* — загубила; *2775*. *монархиња* — владарка, царица; *2779*. *марширате* — идете.

А с ким ћемо маршират' к Стамболу?
Малене су, књаже, наше силе
Ми се једва бранити можемо!
Има ли нас десетак тисућах
С мало хране, а јошт мање праха?
Куд се годе с границе шенемо,
Срести ће нас двадесет тисућах,
Мало даље срешће и педесет,
Па не мрца и заваљеника,
Но Бошњака али Арбанаса,
Од искона војничког народа,
Те се рађа и мре под оружјем.
Да ли не знаш, они су Стамболу
Остра сабља а десница рука,
Колијевка то је јаничарска,
А јаничар сила крволока!

Књаз Долгоруков.

Није Турчин оно, што је био,
Но је грдно на нос посрнуо;
А, сачувај Боже, да је оно,
Што се једном о њему збораше!
Да му кола у глиб не падоше,
Већ би свијет црњи пакâ био.

Теодосија Мркојевић.

Крај имаде куга и зло свако,
А да краја не бише имали,
Цијели би свијет поморили,
Те би земља постала пустиња,

2796. мртац — лешштина; *заваљеник* — страшивац; *2809. црњи* — црни, према говору у Ц. Г.

Да се по њој дивља стада шире.
Слава Богу, што Турчин посрну!
Но пред ким је, књаже, посрнуо? —
Пред силама и пред народима!
Ал' спрам нама он још не посрну,
Спрам нама је јошт њега сувише.
Ми смо шака малена народа,
Богу хвала, опита слободом;
Да нам није још ове пјаности,
Давно бисмо и ми упанули,
Кâ сви други, у ђавољу торбу,
Ђе су веће смјешћене јабуке.

Књаз Долгоруков.

У Турску је данас сасвим друго,
Није оно, што је пређе било:
Уљегла је зука у народе,
(Судбина је тајна потпалила.)
Потресла се душа у народу,
Већ им на нос мирише слобода.
Сва је Турска данас у Европу
Кâ стог сухе сламе ал' сијена,
Не требује него смјела рука,
Да у њ метне ватру с једне стране,
Да се цио пепелом прометне;
А та рука ви можете бити,
Ако знасте и ако шћедосте!

Теодосија Мркојевић.

То тај може мислит' и зборити,
Који не зна како ствари стоје,
Ал' не онај, који их познаје.

Како бисмо ми то урадили
Без помоћи некога другога,
Кад Бошњаци, наша родна браћа,
Слијепи су, те не виде ништа:
Куран им је очи извадио,
Куран им је образ оцрнио,
Код њих нејма душе ни образа
Који не би за куран умро;
То је њина кукавна светиња!
О слободи и о народности
У њих нико поњатија нејма,
У гроб су их обје сахранили.
Арнаут је ни вода ни вино,
Народности ни слободе нејма,
Он за образ не зна и поштење,
Продаје се, ко му више даде,
За новце ће свашто учинити,
Матер продат', а оца заклати.
Та витеза Скендербега Ђура,
Који њима не бјеше приличан,
(На ујаке Ђуро налицаше,
На Балшиће, на српске кнежеве.)
Баш овога славнога витеза,
Кога више никад стећи неће,

2852. поњатије — појам; *2854. Арнаут је ни вода ни вино* — ни мусломан (који не пије вино, него *воду)* ни хришћанин (који пије и *вино)*, и ако их по имену има и једних и других; *2862.* и *2863.* Ђурђева мати, Војисава, врло могућно да је била Српкиња, али се не зна да су јој браћа, *ујаци* Ђурђеви, били *Балшићи*, потомци Балше, властелина Душанова, владаоци зетски од 1367 - 1421.; то је само народно причање, које, славећи тога јунака хришћанског, гради га Србином; *2860., 2864.—2870.* И сами Арнаути причају за Ђурђа, да је, немогући се више одупирати јачој сили, скочио

Продадоше за новце Турцима!
Да им ноћу Ђуро не утече
Из постеље, те некако чудно,
Хоћаху му главу откинути
И продат' је за новце султану.
Скендербегу ми смо помагали
Борити се против силе турске;
Арнаути то знати не хоће,
Они су нам највећи врагови.
За Грке ти казат' не умијем,
Но ни од њих посла бити неће
Без туђега масла и помоћи.
Булгарин је без душе трупина,
Он је уб'јен топузом у главу,
Не сјећа се што је пређе био.

Књаз Долгоруков.

Около вас Србах много има:
Да вам нико други не помогне,
С њима чуда урадит' можете.
Одвазда су Срби народ храбри.

Теодосија Мркојевић.

Истина је да су народ храбри,
Да су били; али ђе су сада?
Вјеровања Србе истражише.

с куле своје (и сад је показују) на коњу, и утекао у свет, и није се више ни враћао, само они издаје не помињу; *2886. али ђе су сада?* – мисли на Србе, који су живели на северу и истоку од Ц. Горе, па се, у два маха: 1690 и 1737, иселили у Аустроугарску.

Ми смо Срби народ најсрећнији:
Сваки Србин, који се превјери,
Просто вјеру што загрли другу,
Но му просто не било пред Богом
Што оцрни образ пред свијетом,
Те се звати Србином не хоће!
Ово ти је Србе искобило,
Робовима туђим учинило.

Књаз Долгоруков.

Како кажеш, оче игумане,
Одовуд се врцнути не може,
Кад су тако скупјени крајеви.

Теодосија Мркојевић.

Може, књаже, оно што се може,
А више се ни тражити неће:
Ми хоћемо заврћи бојеве
Около нас су десет градовах,
Турке ћемо навућ' на границе,
А све Турке најжешће јунаке
Од све Босне и од Арбаније.
Ту ће бити големо помоћи,
И напретку вашем олакшице.
Но се, књаже, поклони царици,

2888. најсрећнији — у иронији, подсмеху, место: најнесрећнији. (Можда је издавач погрешно прочитао рукопис владичин, где је ту могло бити најнесрећнiи *[i = j* или *и]* т. ј. најнесрећнӣ, па удесно онако, без *не,* да би му изишао потребан број слогова): *2889. који се превјери* — пређе из вере православне у другу: *2894. искобило* — упропастило: *2898. скупјени крајеви* — при гатању у копон: слути зло.

Преданост јој нашу чисту кажи,
Не забораў' напоменут' истој,
Када би се смирила с Турцима,
Нек' нас с браћом Русима удружи
И помири с клетијем Турцима,
Да ка̂ пређе с нама не ураде:
Заједно се побисмо с Турцима,
Па се Руси без нас помирише,
Нас спротне саме оставише
Ражљућеној сили песијанској,

Главари и сав народ *(из грла).*

Срамота је, оче игумане,
Спомињати оно, што је прошло;
Ми смо муке довијек парали,
(А људи су за муке рођени)
Ти о миру довијека сањаш.
Да мир буде, како ти говориш,
Како бисмо без рата живјели?
Рат је нама душа, игумане!
Но не збори што ти не пристоји,
Ере ћеш се за језик ујести.

ЈАВЛЕНИЈЕ ЧЕТВРТО.

(Пуче грозд пушаках на брду, гдје Шћепан па му по обичају чине весеље. Како чују остали Црногорци, који су на искупу около грамате, сви просту огањ, на весеље одговоре весељем. Тешко буде веома књазу Долгорукову, који им је кажева̂ да је Шћепан лажа, и Црногорци му рекли да вјерују књазу. Дође Шћепан.)

Књаз Долгоруков.

Еј ти, лажо једна непозната,
Како си се смио усудити

2921. парали — сносили: *грозд* — плотун.

На зло име употребит' царско
И поруге толике градити
С освештеним једнијем именом?
„Помазаник“ не знаш што ће рећи?
Вјешала су већ ништа за тебе.

Шћепан *(узбуњен)*.

Ево народ цио за свједока,
Јесам ли се икад царем назвâ,
Нека народ по души свједочи;
Него сам се од тога имена
Устручавâ како од ђавола.
Али ко је могâ, ал' ће моћи
Пуку икад уста затиснути,
Да не збори што му на ум дође?

Књаз Долгоруков.

Сведоџбах су јавнијех стотине:
Ти си грдни кривац пред законом,
Ништа тебе опрати не може,
Луг, ни сапун, ни све твоје лаже.
Твоја лажа није једна шала,
Тракнула се она надалеко,
На четири краја од свијета.

Шћепан.

Па што мене толико кривите,
Што свјетина око мене хучи?
Народ крсти како кога хоће,
Ко ће порећ' Божју и народњу?

2947. луг — пепео, цеђ; *2949. тракнула се* — распрострла се.

Књаз Долгоруков.

Знаш ли како суде самозванца?
Теби иста осуда шљедује,
Над тобом је она изречена,
Само што је треба извршити.

Шћепан *(јако узбуђен).*

Па ко мене међу Црногорце
Да судити и казнити смије?!
Човјек један без никакве силе,
До једнијем празнијем р'јечима,
Да нада мном изрече осуду?!
Кичељиви Стамбол и опаки,
Удружени с лукавим Млетцима,
Осуду ми потписат' не смјеше!
Много би се сломило мишицах,
Много би се сломило оружја,
Док би мени изрекли осуду.
Ја са̂м могу спрам једнога стати,
А с оваким храбрцјем народом
Не бојим се до Бога никога!
Него збори, књаже, о другому,
О чему си послат, не прескачи;
Други пут ћеш о мени зборити,
Кад се и ја мало поразберем
И ствари се надаље уреде;
Тад ће изист' дјело на видјело,
Што ти хоћеш, како л' мене зову.

2964. кичељиви — попосити.

Књаз Долгоруков.

Сад пòтврди прво нијекање!
Свашта сам се о теби наслушâ,
Ал' све могô вјероват' нијесам,
Док ми данас ти све посвједочи;
Али сада цијело вјерујем
Да ти свијет ништа не придиже.

Шћепан.

Вјеровао, ил' не вјеровао,
Мени није ни најмање стало,
Па управо, да ти не замећем:
Да таквизи добро за мном зборе,
За мене би то погрда била;
Ал' кад такви за мном зло говоре,
Ја се тијем дичим и поносим.
Сада виђи како те цијеним!

Књаз Долгоруков *(обративши се к народу ражљућен).*

Чујете ли њега, Црногорци,
Са каквијем дочека поздравом
Посланика царице христјанске
И једнога књаза старинскога,
Да првога у све царство нејма?!
Чујте добро што ћу ви казати:
Ви ако сте онај народ вјерни
И предани Русі посестрими;
Ако боли вас подруга грдна,
Која паде на свијетло име
Великога цара русинскога

2985. придиже ти — беди те, износи ти.

Чрез ништавца овог самозванца:
Сад одмаха њега изведите,
Сад одмаха њега стријељајте
Насред равна поља Цетинскога!

Народ сав.

Све за љубав велике царице
И за твоју, њеног посланика,
Чинићемо од овог човјека;
Стријељат' га никако нећемо,
Друго свашто, што је теби драго.

Књаз Долгоруков.

А ви сабљу његову узмите,
И одмаха с њиме у тавницу,
Нека у њој лаже своје каје.

(Скочи неколико Црногораца и узму од Шћепана сабљу, Шћепан уздрхти и почне плакати.)

Књаз Долгоруков *(с повелителним тоном Шћепану)*.

Треба лажу сада да открнјеш
Пред очима цијела народа,
Треба казат' откуда си родом.

Шћепан *(забуњен, послије дугог ћутања)*.

Грк сам, родом из града Јањине.

(Књаз Долгоруков дозове једног официра, који умије грчки, да види је ли истина да је Грк; но Шћепан не умједе ништа грчки.)

повелителним тоном — заповједничким гласом.

Књаз Долгоруков.

Лажеш, лажо, кâ си научио!
Ти нијеси Грчке ни видио.
Него кажуј откуда си родом,
Да л' не видиш виле пред очима?

Шћепан *(јецајући).*

Ја сам управ' родом Далматинац,
Племеном се зовем Раичевић;
Ако ово не буде истина,
Прост ви живот, ви ме каменујте.

(Послије дугога испита виде да је чисто казао откуда је, поведу га и затворе у једну клијет више собе књ. Долгорукова.)

ЈАВЛЕНИЈЕ ПЕТО.

(Долази неколико Црногораца с границе и доведу са собом патријарха цариградскога, Еспериуса.)

Поп Андрија.

Добро дошли, браћо Црмничани!
Откуда вам тај духовник старп?
Толицијеа рашта га пратите?

Један војник.

Лов смо добар, прото, уловили,
Али му се тако веселимо,
Кâ да ће нас све опржит' мућа.

3028. каменујте — засипте камењем; *клијет* — соба мања, служи често само за оставу ствари.

Поп Андрија.

Виђу на вам' нешто сте ијетки.
Причајте нам, да видимо што је,
Па до кога узбуде кривица,
Одговарô Богу и народу!
И шеница имаде кукоља,
И духовник може залудити;
Но кажите ко је тај духовник,
Какав поса̂ ви с њиме имате.

Исти војник.

Патријарх је ово цариградски,
Па нас гријех и нéсрећа наша
С њим удеси, те га ухватисмо.

(Скочи на ноге књаз Долгоруков, владика Сава, патријарх Бркић, владика Арсеније, официри и сав народ, да га из љубопитства виде. Патријарх се Бркић с њим познаде, целиваше се по обичају, тако исто и друга господа, духовна и мирска.)

Поп Андрија.

Пошто је патријарх васелењски
И каквијем послом амо доша̂?
Рашта ли сте ви пружили руке
На аманет и светињу своју?

Други војник.

Рашта, прото? — Рад' несреће наше,
А његове вјечните нагрде!

Поп Андрија.

Каква може то бити подруга
С свјетилником вјере православне?

Исти војник.

Кâ највише што си икад чуо,
Па је такве ни чуо нијеси.

(Свак слуша с љубопитством.)

Ево има седам осам данах,
Откако је дошâ на границу,
Свако му се живи овесели,
Кâ да ново нас огрија сунце,
Свак похита, кано патријарху,
Да поуку од њега чујемо
И примимо свете благослове;
Кад код њега, имаш што виђети!
Поче вражју проспат' поуку
И тровати народ опачилом;
Поче кумит што чуо нијеси,
(Да се земља под нама пропане!)
Све гологлав, а с крстом у руке,
Да се народ Турцима предаје.
Сви се томе послу зачудисмо,
Да нас куша, сав народ помисли,
Јесмо ли му у закону тврди,
Љубимо ли слободу јуначку.
Када виђе кумства не помажу,
Поче клети, у кам затуцати
И на народ проклетства сипати
И некакве крупне анатеме,
Ако народ за њим не окрене,
Да се иде Турцима предати.

3066. поче кумит' — поче преклињати и заклињати; *3075. у кам затуцати* — кунући куцати каменом у камен, као најстрашнија клетва; уопште: тешко клети.

Кад виђесмо што хоће патрика,
Христјанском га вјером закумисмо
И његовим великијем чином,
Да се прође таквијех пословах,
И да иде откуд је дошао,
Да се грдна брука не набија
С лијепијем нашијем законом.
Кумисмо га тричетири дана
Ко се годе код њега намјери;
На сва наша кумства не обрну,
Нити једном рече: Хвала Богу!
Но све прати ону наопаку.
Тад прегнусмо, не знам ни сам како,
(Ако ће нас све Бог саразити!)
Ухвати га и доведи к вама.
Сад чините од нас и од њега
Како знате, што вас душа боли,
А сви бисмо волй погинути,
Него ишта да му ружно буде.

(Свак гледа преда се и снеби се.)

Теодосија Мркојевић *(зловољан, крсти се).*

Даница се сатаном проврже,
Јербо пође против воље Божје,
С тога с неба паде у тартару.

3091. прати ону наопаку — наставља и даље онако, наопако, као што је почео: *3099.—3101.* Између три архангела, Михаила, Гаврила и Сатане, овај је био најстарији, предводник свију анђела (као *Даница* међу звездама), али он зажеле да буде као и Бог, те зарати на њ, а Бог га збаци с неба у пакао *(тартар)*, где се проврже ђаволом, који се и његовим именом зове *(сатана)*. Цео тај догађај опева Његош у *Лучи Микрокозма*.

(Зло са горим хоћу да покријем.)
Архистратиг кад први сагреши,
Кâ ће слаби човјек да не згреши?

Опет ћутање велико, свакоме нешто мучно бива. Патријарх Есперијус броји бројанице и плаче.)

Теодосија Мркојевић.

Сад он плаче, (и ја ћу плакати,)
Рони топле сузе покајања.
Великаши и гријеше крупно!
Смртна рука над њим власти нејма;
Но ће њему за његова дјела
Небо судит', а земља не смије.

ЈАВЛЕНИЈЕ ШЕСТО.

Бајо Гавриловић.

Барем сада, оче игумане,
Без господе нијесмо сиротни,
Но их ево на свакоју страну:
Цар и принцип с тридест офицерах,
Два владике и два патријарха,
Шест сердарах и шест војеводах,
А помањим ни броја се не зна.

Теодосија Мркојевић.

Истина је, наша четовођо,
Доста их се сада намјерило,
Али си се мало збројио.
Да Бог даде у напријед више!
Што би биле пчеле без матице?

3103. архистратиг — овде што и арханђео.

Бајо Гавриловић.

Доста их је мајде, богме, оче,
Довијала некаква вјетрина;
Већ их никад Црна Гора неће
Оволико очима видјети.
Много би их једном царству било,
Оволико чуда за нас није;
Него ће се брзо распршати:
Зли смо, оче, ми до Бога слуге,
А они су листом празноруки,
Сви, до тога руског принципа.
Слану шаку радо људи лижу,
А на празну не обраћу главе.
Истина је што си ти рекао:
Збуњене су пчеле без матице,
А какве су са много матица?

(Теодосија Мркојевић од имена оба владике, патријарха Бркића и књаза Долгорукова моли Еспоријуса да даде благословено писмо онима, који су га довели на Цетињу. Есперијус дава писмо, и они одма прилично његовом званију, испрате обратно васеленскога патријарха.)

ЈАВЛЕНИЈЕ СЕДМО.

(Долази Пејо Мацар, житељ скадарски, а родом из Подгорице, и доноси писмо владици Сави и Црногорцима од беглербега румеливалиса, целива владику у руку и дава му писмо: владика прочитавши исто, дава га књазу Долгорукову. Књаз, не умијући прости рукопис читати, даде писмо Теодосију Мркојевићу, да га на глас прочита.)

Теодосија Мркојевић *(чита писмо).*

Везир-паша румеливалеси
Поздрављам те, цетински владико,

3123. мајде — заиста; *3129. распршати* — растурити; *3132. принцип* — кнез; *житељ* — грађанин.

И главаре од све Горе Црне!
Ево има неколико дана
С сваке стране доушавају ми
Да је Москов некакав из мора
Изишао, и у вас дошао;
Донио вам некакве фермане,
Те вас на зло учи и подбада.
Прођите се, море, сијасета!
Зар Москова нијесте познали,
Што је пређе с вама урадио?
Ако ћете да смо пријатељи,
Чувајте се његове преваре,
Пут му дајте откуд је дошао.
Што прст меће међу туђа врата?
Ми смо једно били и бићемо:
Домаћа се чељад посвађала,
Па ћемо се смирит', ако Бог да!
Што вам треба нечесова дружба
Са Московом из преко свијета?
И да хоће, помоћ' ви не смије,
И да смије, помоћ' ви не може:
Он је саб'јен на крај од свијета,
Те не може ни од које руке
Вами чути смрти ни живота.

(Смије се књаз Долгоруков.)

Прото Аврамовић.

Чујеш пасје безобразне клапње!
„Домаћа се чељад посвађала“
То ће рећи да смо с њима једно.

3142. доушавају — јављају; *3145. фермани* — царска писма; *3164. клапња* — трабуњање, бунцање.

Поп Андрија.

То ће рећи да смо ми њихови.

Прото Аврамовић.

Би ли ово дјеца написала?
Баш су Турци слијепе будале!

Поп Андрија.

Јесу Турци дјеца, но пакосна,
Будалећи Турци све мудрују.

Прото Аврамовић.

„Будалећи Турци све мудрују“?!
Ја не могу овојзи мудрости
Никаквога краја нигђе наћи.

Поп Андрија.

Њојзи краја трудно наћи није:
Гордост сл'јепа јесте душа Турска,
А душа се ова лажом пита:
Неће Турчин тобож да попушти,
И сад броји да смо ми његови;
Ради тога он нас и домаћи.

Прото Аврамовић.

Па каква је та пријека лажа?

Поп Андрија.

Мало мања него она што је,
Те Мустафу братом сунца зову.

3180. домаћи — гради својима, домаћима; *3183. те* — којом, у којој.

Књаз Долгоруков *(Пеју Маџару).*

Еј Маџаре, како је Турцима,
Што сам дошâ међу Црногорце?

Пејо Маџар.

Господине, као трн у око,
Грдно су се смели и смутили,
Реп ни глава не знају ђе им је.

Књаз Долгоруков.

А што Турци о мени говоре?

Пејо Маџар.

Јад их знао! што им на ум дође:
Неко тако, а неко онако,
Него су се добро уплашили,
Живот им се за пару не мили;
Али ће им добро мило бити,
Што си цара вргâ у тамницу.

Књаз Долговуков.

Каква цара? Ти си полудио!

Пејо Маџар.

Свак га тако зове, господару!
Ја га крстит' не знадем иначе.

Књаз Долгоруков.

Та оно је једна лажа пука,
С тога сам га вргâ у тамницу.

Пејо Маџар.

Ко је, да је, он је нама добар,
Он је ову земљу прославио
И Турцима много јада дао,
У главу им маглу ућерао.

Књаз Долгоруков.

Може л' икад то истина бити
Да се Турци, како ми се прича,
Једне лаже баш толико боје?

Пејо Маџар.

Истина је, честити принципе́,
И јошт више, него ти се прича.
То је чудо пређе нечувено —
Плаше буле турску дјецу њиме.

Теодосија Мркојевић.

Оли сада одлазит', Маџаре?
Али ти је, али није хитња?

Пејо Маџар.

Хитња ми је, већа бит' не може:
Ак' у Скадар сјутра не приспијем,
Нејмам више главе на рамена.
Да не чекам одговор на писмо,
Ни тренућ се задржао не бих.

Теодосија Мркојевић.

Одговора не чекај никаква!
Из главе је ово владичине

3204. — збунио их; *3212. оли* — хоћеш ли.

И свакога врснога главара;
На писмо му отписати неће.
Без поруге своје и његове
Ко би на њем мога̂ отписати?
Онако се не пише људима.
Ти на уста поздрави везира,
И кажи му чисто и открито:
Црногорци жељет' не умију
Са Турчином мира ни љубави,
Добра турског никако не хоће,
А од зла се не плаше турскога.
Јошт му и то придодај, Мацаре,
Да су Руси наша родна браћа:
Нејма силе у свијет никакве,
Која би нас могла разбратствити!
Па да нама ни браћа нијесу,
Него да су из пакла ђаволи,
Опет су нам милији но Турци.
Још му и то придодај, Мацаре,
Да се код нас свијају махови*) —
Он ће знати на што ово слути:
Градови се хоће турски скоро
Зал'јевати нашијем оловом.

(Одлази Пејо Мацар.)

ЈАВЛЕНИЈЕ ОСМО.

Поп Андрија с дружином *(крију̂ћи од кн. Долгорукова).*

Ја у себе нешто рачун чиним:
Ствар се мени ова не допада
Што Шћепана данас затворисмо,
Што Шћепану јавно пред народом

*) Фишеци.

Изгубисмо образ и цијену.
Ово за нас добро бити неће.

Сердар Вукале.

Рашта за нас добро бити неће?

Поп Андрија.

Јер смо себи штету урадили.

Сердар Вукале.

Какву штету себи урадисмо?

Поп Андрија

Те велику, како ми се види!
Ко је, да је, ја га не познајем,
О њему се за ово питало;
Ал' га народ за цара држаше,
Чествоваше и бојаше га се,
И народ се овијем именом
Окреташе како жељијасмо,
Како свијет около пјанога.
Њим држасмо слогу у народу.

Сердар Вукале.

Ту си, попе, добро угодио.

Поп Андрија.

Ми Шћепана сада нагрдисмо.
Што је Шћепан? — То је ствар одништа!
Народњега цара изгубисмо!
А, Бога ти, куд ће већи изгуб?!

3527. чествоваше — поштоваше; *3260. како свијет около пјанога* — што се купи и забавља те заборавља бриге и остало; *3266. изгуб* — штета.

Војвода Нико.

Јошт не знате што смо изгубили,
Но ћемо се послије сјетити.

Поп Андрија.

Баш сјетити и грдно кајати.

Сердар Вукале.

А зашто смо оно учинили?
Ода шта се хоћемо кајати?
Принудит' нас није мога̂ нико,
Но изгуба ту није велика.

Војвода Нико.

Ми смо оно данас изгубили,
Што никада већ стећи нећемо;
Ми имасмо што нико нејмаше:
Без терета никаквога цара,
Не искаше паре ни динара,
А играше, како ми свирасмо.

Сердар Вукале.

Јошт се није у свијет рађао
Цар јевтини̂ никад од Шћепана:
Он под Богом друго не тражаше,
До по оку добра меса на дан
И дипалах двоје да му свира.

Поп Андрија.

Све је лако, али ево бруке!
Књаз ће овај откуд је дошао,

(Што год грапа, и друме направља.)
Нас с Турцима како припокоље.
Ми Шћепана грдно изгубисмо,
Без узде ће остат' Црногорци,
Да све раде по својојзи ћуди,
И тада се ништа знати неће,
Ни ко пије, ни ко плаћа вино.
При смутњама нашим домаћијем
Ствар је турска нама као свадба.
Ми то добро знамо сви тројица,
Рођени смо у бесудну земљу.
Проста куга, да нас све понесе,
Но времена прва да се врате!

Сердар Вукале.

Кад је таква штета у Шћепану,
Далеко нам није измакнуо;
Ми нијесмо убили Шћепана,
Но у ону клијет затворили;
Само ону клијет отворимо,
Ето Шћепан, као што је био.

Поп Андрија.

„Ето Шћепан; није погинуо“?!
Управ човјек онда и погине,
Чест, поштење када му се узме.
Него треба добро да пазимо,
Јер послије нас помоћи неће,
Соломуни да се прометнемо.

3287. – Што прича, да прича, он се ипак спрема и на одлазак; *3294.–95.* Борба с Турцима није ништа према домаћим, међусобним: *3298.–99.* Боље да нас све куга помори, него да се врати стара домаћа неслога, као пре доласка Шћепанова.

ЈАВЛЕНИЈЕ ДЕВЕТО.

(Долази један стражар послат од Шћепана, клања се књазу Долгорукову и прочој господи, и стане дупке пред књазем.)

Књаз Долгоруков.

Црногорче, што тражиш од мене?

Стражар.

За малу сам ствар овдје дошао,
Аманет је Божи ствар велика.

Књаз Долгоруков.

Дану причај, да чујемо што је.

Стражар.

Шћепан ми је аманет предао,
Није једном, него по сто путах,
Да вас молим од његове стране,
Да му ону тицу те говори
Пошаљете к њему у тамницу
За разговор један и забаву,
Да му брже пролази вријеме.

Књаз Долгоруков *(срдито).*

Какву тицу? Ти си полудио!
Чујете ли лаже безобразне,
У чему је с нова загазио?!
Како се је мога̂ усудити
Ствар ништаву од мене искати,
Запалит' ми образ пред народом,

3328. запалити ми образ — учинити да поцрвеним

Како да сам ја овдје дошао,
Да му чувам и да му надгледам
Беспослице и његове тице.
Ово ништа друго бит' не може,
Него са мном набија подругу.
Куд ће већа, него ова што је!
Грдни један скитач безобразни,
Нити моја слика ни прилика,
Наружи ме данас пред народом.
Раван мени да ово учини,
Ласно бих се мога̑ извидати,
Одмах бих га на мејдан позвао.

Стражар.

Опрости ми, драги господаре,
Крив у томе ја нијесам ништа,
Рад' аманта доша̑ сам Божјега,
Више с' бојим Бога но икога!

(Књаз не одговори ништа, него се срдит на страну нагне; стражар одлази, а Теодосија Мркојевић полако приступа књазу и почне му тихо говорити.)

Теодосија Мркојевић.

Господаре, коме се противиш?
Зар маленкост једнога будале
Да књажевску твоју смути душу?
Пјаницама и лудим људима
Опрашта се свашто као дјеци.
Онако га црна памет учи,
Ништа знао није куд му иде,
Но је хтио искат' дозволење,

Да му врага онога однесу.
Милȋ му је него своја душа,
Рашта дречи по његовој ћуди.
Твом кољену јесте нашљедствено
Од искона велӣкодушије.
Твоју љутост сви ми чуствујемо,
Да је са шта, не бих ни жалио,
Но с никога и с никакве ствари.

(Књаз се исправља мало поублажен.)

ЈАВЛЕНИЈЕ ДЕСЕТО.

Поп Андрија *(уставши међу народом).*

Ја бих рекâ, оче игумане,
Да му није толике кривице,
На Шћепана да се тако виче.

Теодосија Мркојевић.

Луди гр'јеши на свакоме кроку.

Поп Андрија.

Ја мним су му све такве кривице,
Чисто држим да на правди страда;
Благо њему и његовој души!

Теодосија Мркојевић *(смијући се).*

Прилика је доиста цијела,
Да ће хула на свету истину
Дивно мјесто души отворити.

3358 чуствујемо — осећамо.

Поп Андрија.

Све на страну друго да туримо,
Но ти кажи, што ви сада скриви.
Што се може скривит' у тамници,
Те толико на њега вичете?!

Теодосија Мркојевић.

Крив је ђаво и његова матер
У бездану, ка̀ ђе грије сунце.

Војвода Нико.

Је ли друго штогод сакривио,
До што свога иште папагала?
Па каква је то вражја кривица? —
Иште своје, а не иште туђе.

Теодосија Мркојевић.

Мога̂ га је друкчије искати,
Ал' послати једнога стражара,
Да донесе врага код ђавола.

Војвода Нико.

Крив ко иште, кривљи да не иште;
Нејак човјек пунан је кривице.
Без питања да га је узео,
У топ би га жива саћерали.

Теодосија Мркојевић.

Та нијесмо ни ми Турци, чо̀че,
Да се месом људскијем хранимо.

3375.-76. Ко је рђав, увек је крив, и ноћу, тајно (у бездану) и дању, јавно (ђе грије сунце).

Војвода Нико.

Какви били на свијету људи,
Кад насаде на криво држало,
Што су онда, него прави Турци?

Теодосија Мркојевић.

Ја познајем, на што ви гудите,
Муха ви је у носу уљегла!
Није вама стало, ни марите,
Да папагао али Шћепан цркне
Од жалости један за другијем;
То је друго масло и ковање!
Развеза је боља слабе свезе:
Кад је наврх језика, причајте,
А ево ви од мене ширина.

(Уклања се Теодосија мало на страну.)

ЈАВЛЕНИЈЕ ЈЕДАНАЕСТО.

Сердар Вукале *(књазу Долгорукову).*

Ја се чудим, чудећи се питам:
Рашта Шћепан тужи у тамници?

Књаз Долгоруков *(прсрдито).*

Мало му је, што је у тамници,
Требало би да је на вјешала.

Сердар Вукале.

Но порашта, частити принципе?
У каквој га налазиш кривици?
Не знамо је, но се сви дивимо.

3399. Боље кажите отворено (одрешено) што хоћете, него да тако увијате.

Књаз Долгоруков.

Он је лажа, лупеж и зликовац,
Царско име он украде јавно,
То је крађа на свијет највећа.

Сердар Вукале.

Још никада то чуо нијесам,
Да се име може ђе украсти!
Па каква је то ђавоља крађа:
Име украст', а ствар не украсти?
Па и да је то име украо,
Када царство он украо није,
Ту кривице ничесове нејма.
Тисуће се људих на свијету
Називају вуци и лавови,
А нити су вуци ни лавови.
По начину твоме, како причаш,
Све би ове повјешат' требало.

Књаз Долгоруков.

То је сасвим друкчије, сердаре.
Законици царства русинскога
Самозванца пењу на вјешала.

Сердар Вукале.

Све је код вас другојачe, књаже:
(Ја сам једном био у Русију.)
У вас су се растегле равнине,
Краја им се прегледат' не може
Куд год човјек обрати погледе,
Види небо с равнинам' спојено;

А ово је један гроздић горах.
Царство ваше тако је пространо,
На ноге се обисти не може;
Горе наше тако су узане:
Лав крилати кад заврти репом
И ражљућен кад почне рикати,
А Алија кад крви ожедни,
Кад му пукну ране на кавуре,
Те он почне јечат' из дубине —
Алија се и лав разумију
Преко наш'јех горах узанијех.
Код вас ноћи по све љето нејма;
А код нас се саставит' не хоће
Два без ноћи дана никојако.
Може бити у многим стварима
Код вас право, а код нас неправо,
Код нас право, а код вас неправо,
Како што је ово за Шћепана.

Књаз Долгоруков.

Он је кривац, Бог и људи знају,
И треба га одмаха казнити
С вјешалима, са срамотном смрћу.

3437. лав крилати — Млеци; *3439. Алија* — Турчин, а тако се звао нећак и зет Мухамедов: *3444.* Управо тако само је на најсевернијем и најјужнијем крају земљину (на *полосима*), и то наизменце. На северном полу од половине марта до половине септембра сунце не заходи никако (*поларни дан*), али зато за других шест месеци нема сунца никако (*поларна ноћ*). Што је који крај ближи полу, у толико је у њему већа разлика у трајању дана и ноћи, тако да је у сев. Русији лети дан по 20 часова, те као и да нема ноћи него сумрак од неколика часа.

Поп Андрија.

Код нас кривце пушкама гађају,
Пушком на трк, како тицу на лет;
Но те молим, свијетли принципе,
Од имена цијела народа:
Из тавнице пустимо Шћепана,
(Нама треба, а теби не смета.)
Да на правди Божјојзи не страда.

Књаз Долгоруков.

Ако овај самозванац мрски
Главом лажу сад не плати своју,
Братска љубав, свеза најсилнија,
Прекида се данас за довијек
Међу вама и силном Русијом.

Поп Андрија.

Ту љубави чисте братске није,
Коју један човјек из пакости
Би могао собом претргнути.

(Књаз ражлуђен почне се шетати.)

Сердар Вукале, поп Андрија, војвода Нико *(из једнога гласа.)*

Чуј, народе, куд смо замлиталн!
Своју срећу под ноге turисмо,
Да се с нама вас свијет калижи.
Би сад дјеца могла видјети,
Е цар руски данас на Цетињу:

3469. замлитали — залутали; *3471. калижи се* — стиди се, уклања се од нас као од шугавих.

Књаз би њега смио изгубити,
Затворит' га не смје у тавницу
Ниже себе, него више себе!
Докле живи, све старијег мнађи
Више главе држи и поштује,
Обичај је такви у свијету.
Но вадите цара из тавнице!
Што је принцип пред једнијем царем? —
Кâ миш мали пред добријем мачком.

(Велика хука у народу, поврви народ гомилом, сломи врата од тавнице и ослободи Шћепана: велика радост у народу, што су га ослободили. Књаз Долгоруков, јако ражљућен на Црногорце, стане неколико данах у Црној Гори, докле Црногорце добро с Турцима завади, па онако срдит за то и за многе друге ствари, као и Црногорци на њега, готово утече с Цетиња у октобру мјесецу године 1769, увезе се на Јаз (у књежевини грбаљској) у трабакули Лазара Јанковића из Новога и одведе са собом у Русију Василија Јовановића Бркића, посљедњега српскога патријарха.)

трабакула — врста лађе.

ДЈЕЈСТВИЈЕ ПЕТО.

ЈАВЛЕНИЈЕ ПРВО.

(У Скадру.)

(У соби Мехмет-пашиној.)

Караман-паша дукађински.

Алаха ми и његове браде,
Баш нам капе лете око главе!
По четири луле издимисмо,
А по осам кафах окидосмо,
Да ријечи једне не пискосмо;
Досадно је у пусто брбљање,
Али ни ту добра посла није,
Кад се смрзне језик у вилице.

Мула Хасан.

Кад су срце и душа стегнути,
Нејма човјек ћеифа зборити.

3484. Како су забринути једнако се чешу по глави, те помичу капу овамо онамо: *3492. ћеиф* — воља.

Иман Хусеин.

Пет молитвах прескакат' не треба,
Треба трчат' што се брже може
На свештену поклич муезина,
Па ће Алах с великим пророком
С душе маћи свакоју теготу,
Дат' свакоме што му срце жуди.

Караман-паша.

Јок, дина ми, то не бива тако!
Кад трпија на душу напане,
Све молитве и сви муезини
Не могу је са душе скинути,
Док се сама како не уклони,
Докле човјек од ње не прекужи,
Ал' докле га с душом не раздвоји.
Болијести од ње теже није.

Мула Хасан.

Трпија је поклапна на душу,
Како мора на младо тијело,
Ал' и она имаде ећима:
Прави разум с бистрима очима,
Које ствари овога свијета
Чисто виде, а не кроз копрену;
А када би било, кâ ти кажеш,
Што би свијет био до трпија?

Караман-паша.

А да што је свијет до трпија?
Мусафа ми, рад бих био знати

3495. мујезин — онај што виче са мунаре на молитву; *3499. јок* — не; *3500. трпија* — чамотиња; *3509. ећим* — лечник.

За вас, те сте наши књижевници,
Је л' на срцу кâ на језик вама:
Вјерујете л' томе што зборите,
Али само дубару бацате,
Да бјешите безумну фукару.

Мула Хасан.

Та нијесмо ни ми од челика,
Јер искрица најмања опржи;
Ал' са собом уредбу чинимо,
Лијечимо себе и остале,
А без тога што би инсан био?

Иман Хусеин.

Чисти авдес и чисто клањање
Од тога су најпречи љекови,
Лијек други ја томе не знадем,
Наш га Алах и наш пророк нејма;
А што они нејмају двојица,
Нејма тога код нас ни на небу.

Караман-паша.

С мулом ми се памет мало згађа,
Али с тобом не може никако;
Молитве су добре и предобре,
Али оне лијек не бивају,
Оне с неба кликују љекове,
Па Алаха с пророком кликују,
Да нас бране од зла свакојега.

3520. дубара — подвала, превара; *3521. бјешите* — чините да се заблене; *фукара* — светина; *3526. инсан* — човек: *3527. авдес* — прање, умивање, пред молитву.

Мула Хасан.

Молитве су нужде сачиниле;
А да земљу зле нужде не гњече,
Не би небо имало досаде.
Робиња му не би земља била.

ЈАВЛЕНИЈЕ ДРУГО.

Мехмет-паша.

(Исправљајући се с дивана и свијестећи се од клапње.)

Ђе враг црни зацари ђавола
Међу оном шаком зликовацах,
Те нам даде оволико посла;
Па јошт каква посла крвавога! —
На гомиле главе остависмо,
Истрошисмо хазну и џебану,
Па какав смо посâ урадили? —
Репа врагу виђели нијесмо,
Каква мука јошт пред нама стоји!

Караман-паша.

Да је просто по стотину путах,
Што нас Москов гњечи и разгони;
Просто било великим силама
Што нас ломе са свакоје стране:
Веће бива штете но срамоте;
Ал' непросто никад ни довијек,
Што се с нама сав свијет калижи,
Ђе се наше силе изломише

3542. 3543. Не би земља (људи на њој) досађивала небу (Богу) молитвама својим, у којим се назива робињом његовом и др.; *клапња* — занос.

На хајдучком једноме гнијезду.
Је ли икад ово игђе било,
Откад тиса и вијек никоше?

Мехмет-паша.

Пређе војске бјесмо окупили
Сто и двадест тевтером хиљада,
Сад мислимо стотину купити.
Кунем ви се паћи вјером турском,
Бих волио, радије прегнуо
Врело гвожђе дохватит' зубима,
Но на Црну Гору ударити
И тражити, ђе се наћ' не може,
Тога врага, те га царом зову.

Караман-паша.

Знади чисто, честити већиле,
Да га наћи довијек нећемо.
Пређе би се ситна пара нашла,
Да је бацим у морску пучину,
Но тај вражи и опаки човјек
У крваве оне проклетије:
Чувају га ка̑ аманет неки,
Па му и ми дигосмо цијену,
Дражи им је сада триста путах.

Мехмет-паша.

То се чисто види, не крије се
Колико га љубе и поштују.
С Московом се ево неко доба

3563. тиса — дрво тис, сматра се у народу као вечито и према томе и најстарије; *3565. тевтер* — списак; *3567. паћи* — чист.

Они браћа некаква називљу,
Спрам Москова готово се крсте;
Ал' кад онај принцип код њих дође
И донесе из Москве фермане,
Те подјари листом Црногорце
На зло наше и на пакост тешку,
Црногорци њега нагрдише
Ради свога цара опакога.

Караман-паша.

Колико је бутумом свијета,
Немирноће нити опачила
Црногорског нигђе не имаде.
Зликовци су и крвопиоци,
Од искона прави диндушмани.
Та веће је у њих проклетила,
Него у све горопадне орде,
Што су под власт цара Шаитана.
Бог је дао, ере их је мало,
Јер нејмају справе ка̂ требује;
А да их је више, мусафа ми!
А са справом да су понаредни:
Турске капе оставили не би
Баш до Шама и до Парашама.

3589. подјари — подбуни; *3593. бутумом* — свега; *3597. диндушманин* — непријатељ вере, велики непријатељ; *3598. веће* — више; *3599. орда* — војска; *3600. цар Шаитан* — цар Сатана, ђаво; *3601. 3602.* Дао Бог, те их је мало, а немају ни оружја ни џебане као што треба; *3606. Шам* — Сирија (Дамаск), а *Парашам* је дошло онако, као нека земља још и даље.

Мехмет-паша.

Слике нигђе у свијет нејмају,
Колико је под Богом писана.
Та опи су слијепе будале:
Што су шћели, могло им је бити
Од падише и нашег девлета,
Само да се мало опамете
И злочинства своја да оставе;
Ал' бадава свашто на свијету
Са једнијем пљеснијем народом:
Драже му је злò и пакост своја,
Но икакво добро на свијету,
И с њима се на крај не долази,
Док с' невјерно не утре котило.
А ко би га могà утријети?
Ја се чудим, тако ми сецаде!
Невјернике што наш Алах трпи,
Из свијета што их не ишћера,
Кâ невјерни народ Ђан-бен-ђана.

ЈАВЛЕНИЈЕ ТРЕЋЕ.

Мула Хасан.

Ја се чудим, лијепе ми ћабе,
Такви људи, како говорите,
Те кудите што се кудит' не да
И што има те какву цијену!

Караман-паша.

Дедер кажи ту њину цијену
И како се зове, да видимо.

3621. сецаде — простирка на којој се клања; *3625. ћаба* — храм у Меки.

Мула Хасан.

Како, пашо, ако Бога знадеш,
Да л' не видиш како им се зове?
Те цијене нико други нејма,
Имати је није лако, пашо!
Српско царство паде на Косову,
Потресе се свијет од Турчина,
У ропство нам падоше народи,
Ближи паде, а даљњи остаде;
Не оста ли нама Црна Гора
Управ', пашо, у нашим њедрима
Kâ гнијездо крај ријеке плахе?
Од Косова до данашњег дана
Наше војске на њу удариште,
Многе наше војске изгибоше,
Сјекоше их, робише, палише,
Зло им свако на свијет радише;
Сва је Црна Гора засијата
Са нашијем и њиним костима:
Покорит' је никад не могасмо.
Куд ће веће дике и цијене?
Дина ми, се начудит' не могу,
Кад погледам све њихове муке,
Kâ то људство до данас доживје!

Караман-паша.

Ти се мула kâ да покавури,
Како хвалиш једне невјернике
И злочинце од свакоје руке,
Којино се нашом крвљу хране?!

Мула Хасан.

Билах теспих, кавурин нијесам,
Нит' бих ово река̂ пред кавур'ма.
Поштено је право говорити.
Злочинци су, истина је права,
На злочинство ми их нагонимо;
Зло чинити, ко се од зла брани,
Ту злочинства није никаквога.

Караман-паша.

Да имају и до хоће дати,
Свак би река̂ ере си подмићен;
Него да те чују како збориш,
Би ти колач некакав послали,
Барем добра да испечеш овна.

Мула Хасан.

Стави руку ти на твоје срце,
Па ми реци, говорим ли право.

Караман-паша.

Ала, била, имаш право, мула!
Сви се послу овоме чудимо,
Што се девлет овога не прође,
Кад се досад силом не уради,
Ђе смо оно крваво гнијездо
Учинили, на њем уришећи,
Касапницом нашом и њиховом.

3658. билах теспих — (била тесбих) без поређења, какво поређење! сачувај, Боже!; *3672. ала, била* — (валах, билах) Бога ми, тако ми Бога!

Колико је на њу људства легло,
Да устану, бабове ми душе,
Све би оне горе прекрилили!
С тијем смо им дигнули цијену;
А да смо их на мир оставили,
Малени су они у свијету,
Име би им давно погинуло
У свијету и у народима.

ЈАВЛЕНИЈЕ ЧЕТВРТО.

Мехмет-паша.

Смијешни су и ови падише:
Кад им нешто под капом заврти,
Они хоће под свакоји начин
Да им свијет буде пеливаном,
Да се креће по њиховој вољи;
А то бити никако не може.
Кâ си књигу у Стамбол учио,
Скоро отуд дошао, имане,
Што фукара и свијет еглени
О падиши Абдулу Хамиду?
Је ли за чем? Каква ли га кажу?
Хоће л' наше поправити ствари
Са Московом и са осталима?

Иман Хусеин.

Кажу да је побољи од брата;
Ствари лако поправити није.

3690. *пеливан* — комендијаш, вештак што игра по ужету, премеће се у скоку, диже терете и др.; 3694. *иман* — свештеник; 3695. *еглени* — говори; 3696. *Абдул-Хамид* — заменио у султанству брата свога Мустафу III, 1773, умро је 1789.

Како дину метну Москов клети
Обадвије шаке у перчину,
Већ је слава наша погинула,
Кавурски смо сада задушници.

Мехмет-паша.

Давно ли се нама окренуло:
Тек султани наши утекоше
Са престола у харем несрећњи;
Тек почеше копати бунаре
У одаје, у своме харему,
И сасипат' руспе у бунаре,
На њих лежат' и ноћу и дању,
Караулу чувати руспама;
Тек султани на коран пљунуше,
Сташе дријет' вино и ракију,
Те посташе безумне бекрије.
Куд ће веће на свијет лудости,
Но учини баш у наше доба
Мераметли падиша Мустафа!
Рат објави силноме Москову,
Рат објави, па га заборави;
Но окупјај паше и везире
Од цијела његовога царства
На огледу махитој Хадиџи,
Кога ће му сестра бегенисат';
Шеснаест је путах окупљао

3705. Каури нас трпе још само из милости, за душу: *3708. харем* — одељење за жене: *3711. руспе* — дукати млетачки; *3713. караулу чувати* — стражарити, бдети над руспама: *3716. бекрија* — пијаница: *3719. мераметли* — милостиви: *3725. бегенисати* — заволети.

Сву господу своју на огледу;
Шестнаест је путах удавао
Своју сестру једном за другијем.
Москов дивно познаде падишу,
Навали му, са свакоје стране,
На мору га, на суху утуче
И ухвати Турке за вилице.

Иман Хусеин.

Ја се уздам, драги господаре,
У стотинупедесет џамијах,
У два пута толико мунарах,
У пет путах толико другијех
Богомољах што су у Стамболу:
Све су ово царске задужбине,
Свуд се овдје права вјера слави
Непрестано и дневи и ноћи,
Уз сваку се ријеч припијева
Турски Алах и пророк велики!
Они ће два очи обратити,
Своју вјерну дјецу надгледати,
Сатријети невјерне кавуре
И проширит' наше дивно царство
Од истока до запада сунца.

Мехмет-паша.

Курана ми, то је од нас зашло!
Премучни су настали адети,
Мучна ће се прикучит' времена:
Кавурит' се, ал' у Шам бјежати

3750. адети — обичаји.

А ближе се турковати неће!
Ка̂ ће моћи у уске чакшире
Клањат' Турци али турковати?
На шпику нам сабља не помаже,
Јошт кад крмад у Стамбол задрече,
Тек зачују ово прави Турци,
Нека санџак и шериф уграбе,
Па омгчу пут светијех мјестах.

Иман Хусеин *(готово плачући.)*

Неће пророк могући пуштити
Таква страшна да падне погрда
На гиздаву матер од свијета,
На свети град који њега слави.

Мехмет-паша.

Султани су нам пропили вино,
На скоро ће Турци видјети
Ђе султани једу крметину;
Попуцаће срца у Турақах,
Попуцати срца од жалости,
Ослачаће дињу крметина,
Сви ће Турци муком умукнути.

3751.—3757. М.-паша је „прави“ Турчин, који с неповерењем гледа на новине, што их је султан Мустафа почео уводити у турској војсци, да би је изједначио с хришћанским. Буни се и против спретнијих, нешто ужих, чакшира с мањим туром, ради бржег и лакшег хода: како ће клањати у њима? Не свиђа му се бајонет, нож на пушци *(шпика)*: шта ће онда са сабљом, најмилијим оружјем својим? Боји се већ, да се тако мало по мало не навикну Турци и на крметину и почну је јести, и сасвим се не похришћане: *3759. санџак* — застава (света, начињена од плашта Мухамедова); *шериф* — свети закон, законик, коран (примерак који се сматра као свети и чува у Цариграду); *3760. света мјеста* — Мека и Медина у Арабији.

ЈАВЛЕНИЈЕ ПЕТО.

(Долази беглербег румеливалеси у Скадар с неколике стотине коњаниках своје свите: пуцају топови, бију накараде, велико му весеље граде: сретају га Караман-паша, Мехмет-паша и уводе га у сарај Мехмет-паше.)

Мехмет-паша.

Добро доша̂, честити валису!
Хаирли нам твој долазак био!
Јеси ли се утрудио љуто?
Јесу ли те растресли хатови
На овоме дугачкоме путу?

Беглербег *(једва говорећи од дебљине).*

Баш се јесам грдно утрудио
Што нијесам никад у животу,
Јер су ови злочести путови.

Мехмет-паша.

Какви људи, таки и путови!
Путови се ни звати не могу,
Но су ово праве беспутице,
Те лиши оним, који су одрасли
На ћилиму у дивном Стамболу.
Потови су наши ка̂ грозница.

Беглербег *(зијевајући као да се топи).*

Откако сам Стамбул оставио
И постао румеливалисом,

накараде — војна музика, банда; *3773. хаирли* — срећан; *3783. те лиши* — нарочито; *3785.* — У нас се људи зноје као у грозници.

Ево има непуна година,
Чини ми се да су десет прошле,
Како чезнем за красним Стамбулом.
Него друга не бива никако:
Робови смо нашега падише,
Треба њему измет учинити;
Синови смо вјере пророкове,
Треба њене гонити душмане,
И збијат' их дину под ногама.

Мехмет-паша.

Треба свашто радит' што се може,
Али треба пазит' из најбоље
И на оно што се догађало.
Смрт је лакша но грдна срамота.

ЈАВЛЕНИЈЕ ШЕСТО.

Кади-аскјер.

Како сада, збиља, живујете
Са овијем вражијем милетом?
Стаје ли се когод на ћенару?
Чините ли вјере али мира?
Имате ли какве трговине?

Караман-паша.

Од замана како је остало,
Онако се и сада налази:
Нит' имамо мира ни састанка,

3793. измет — услуга; *3802. милет* — народ; *3803. стаје се* — састаје се: *ћенар* — граница; *3806. заман* — време, старина.

Но бојеве и вјечна крвљења;
Иду наше чете и њихове
Свим ћенаром тамо и овамо,
Не престају и дневи и ноћи.
Ђе се хвата Турчин с Црногорцем,
Црногорац ђе скучи Турчина,
Један другом не чини амана,
Но се бију и сијеку главе.
Мушкој глави они не различу,
Да је нађу и у колијевци,
Но је с'јеку једни другијема;
Женско робе и у ропство воде,
Ватром пале што сегнути могу,
Један другом грабе аиване,
Њиве штете, а сијеку воћке;
Сваке јаде на свијету граде,
Што се нигђе јошт радило није.

Кади-аскјер.

Од постања нашега пророка,
Откад паде куран са небесах,
Јошт душмани већи не постаде
Човјек чојку, а народ народу,
Од Турчина и од Црногорца.
Да л' се су чим досадит' не може
Невјерноме дина душманину?

Караман-паша.

Ни с чим му се досадит' не може.
Све преноси муке ругајућ' се,
Зла свакоја што су на свијету

3814. скучи — сретне, закачи; *3822. аиван* — стока.

И што човјек урадити може
Ми смо њима свакоје радили.
Ево има неколико доба
Смислисмо се, ја и Мехмет-паша,
Да им њина стада потрујемо:
Покри снијег све њине планине,
Те им сагна стада у жупине,
У пољима и у продолима,
На пушкомет од наших градовах.
Двјеста оках ми узми сичана,
Узми соли десетак товара,
Со и сичан добро измијешај,
Пошљи ноћу неколико другах,
Поспјаше отров на пасиште;
Тек се њини пусташе крдови,
Збучаше се, кâ имање, на со,
Многа им се стада утријеше.
Памети се пошље научише,
Испред стадах све иду чобани:
Кад опазе отров на пасишта,
Не пуштају по њима крдове,
Докле киша отров не опере.

Кади-аскјер.

Хљеб вам царев халал по сто путах!
Дин жељкује такве измећаре,
Потаман сте ви истински Турци,
Такови су ћабу оградили;

3845. сичан — мишомор, арсеник, отров по боји као со; *3851. имање* — стока; *3858. халал* — да је просто, благословено; *3859. измећар* — слуга; *3861. оградили* — саградили, сазидали.

Благо вама тамо и овамо!
Овамо сте у њедра падиши,
А у нашој дивној тандарихи
Сјеђећете за пуним софрама
Уз кољено турскоме Алаху
И његову драгоме пророку,
Кад зло ново смислити знадосте,
Којијем се може пакостити
Противнику ћабе и курана.

ЈАВЛЕНИЈЕ СЕДМО

Беглербег.

Написмо се кафе и тутума,
Изм'јењасмо домаће јеглене;
Треба штогод о вељему послу,
За којим не девлет оправио,
Позборити и разумјети се.

Мехмет-паша.

Старијему иде да започне.
Но почињи, румеливалису!

Беглербег.

Већ то знате и ви обојица
Што падиша хоће да радимо:
Он је дао сто хиљадах војске,
Све потребе што хоће за војску,
Да се с војском изнова удари,

3862. тамо и овамо — на оном и на овом свету; *3864. тандариха* — рај; *3865. софра* — трпеза, сто; *3872. јеглена* — разговор; *3874. не* — нас.

Црну Гору да сву опржимо,
Ухватимо цара њиховога
Те ов'лика погради грдила
Са својијем лажнијем именом,
И да њега, ал' његову главу,
Честитоме спремимо девлету.
Тек што дође честито прољеће,
Војска ће се одмаха дигнути.
Ја сам мало доша̂ унапријед,
Да план скројим с вама обојицом,
Како ћемо с војском ударити.

Мехмет-паша.

Ја сам скоро, честити валису,
Војевао и све то гледао,
И ја плана не знадем другога
За покорит' ломну Гору Црну,
Што све не би покла̂ Црногорце.

Беглербег.

Баш то није тако немогуће,
И пређе је Турчин покорава.

Мехмет-паша.

Не иначе него са издајом:
Кад се смути на дом Црногорци,
Те се издај и поведи Турке;
Али сада тога бити неће.

Беглербег.

Ће се пређе оно изгинуло,
С тога ти се чини немогуће.

3900. је — њу, Ц. Гору.

Мехмет-паша.

Ратова̂ сам и гледа̂ бојеве:
Ономланих, кад Москов побуни
Свуколику Грчку на Турчина,
Ја са̂м пођох с мојим пашалуком
И сатријех Грчку до темеља.
Бјеше муке, али какве муке!
То је друга ратоват' с овима:
Кад те ћера, утећ' му не можеш,
Кад ти бјежи, вијет' га не можеш;
Удара ти, откуд се не надаш,
Крије ти се, зазрет' га не можеш;
Кад помислиш да си га добио,
Од њега се надај погибију.

Караман-паша.

Када дође кијамет свијету,
Те наш пророк својом топузином
Све кавуре у џејмен саћера,
И када се кавур с демонима
По широком исколље џејмену,
Мјешавина неће грдња бити,
Неће грдња, неће стравичнија,
Него бјеше турска с Црногорцем
На крвавом Чеву на крајини.
Што ћу крити, када сами знате?!
Да их више неколико бјеше,
Пиличника од нас не пустише!
И чујте ме чисто, што ви кажем:
Све ћу радит' што могнем радити,

3920. кијамет — страшни суд; *3922. џејмен* — пакао; *3925. грдња* — грдиња.

Главу своју никад жалит' нећу
За падишу и за паћи вјеру;
Ал' у Црну Гору никад неће
Ни вран моје кости унијети,
Па вам мило, али жао било!

Мехмет-паша.

Рад сам знати, честити валису,
Али девлет Црну Гору иште,
Али девлет лажи-цара иште.
Које драго, лако имат' није;
Ма јест лакше једно од другога,
И ако се једно с другим веже.

Беглербег.

Наш честити девлет и падиша
Хоће имат' у својим рукама
Лажу ону, те се царем зове.
То је њина, друго ништа, жеља,
Девлету је он муха у носу.

Мехмет-паша.

Лако ли је што му драго жељет',
Ал' извршит' тешко и претешко,
Па још многе ствари немогуће!

Беглербег.

Ко је продан, он мора слушати
Што му годе девлет заповједи,
Биле оне највеће лудости.
Старӣ не да лудост спомињати,
Све је мудро, што му памет с'јече.

Мехмет-паша.

Ако један не буде посао,
Ја се бојим, мрзнем се од страха,
Да ће с нама пући брука грдна.
У том послу имам узданицу
Много већу него у сву војску.

Беглербег.

Какав може то бити посао,
Те се веће ослањаш на њега
Но на војске стотину хиљада?

Мехмет-паша.

Кад похарах ту преће Морију,
Узех собом робја неколико,
Да ми измет раде у сарају.
Бјеше робје све из једног села,
Те момаках бјеше ваљастијех,
Те ја смисли и позови к себи
Најчвршћега који од њих бјеше,
И кажи му што бијах смислио:
Да утече ноћу искрај мене
И да узме друга једанаест,
Да управо Гори Црној пође
К опакоме цару њиховоме,
Да му каже ће из ропства бјежи,
Да од њега тражи спасеније
И службицу какву, да живује
До прилике вратит' се у Грчку.
Овим ће га преварит', рекох му,
Код њега ће добит' повјерење,

3966. Морија — Мореја, јужна Грчка.

У томе га може изгубити.
Обећах му, ако га изгуби,
Да ћу њему дароват' слободу
Са свијема грчким робовима,
Повратит' их њинијем кућама.
Ак' убије цара лажавога,
Велике му обећах дарове:
По сто ћесах другу свакојему,
Главару им, Кости паљикарди,
Двјеста ћесах реког старешинства,
Јошт сувише токе убојите
Арамбаше Баја Пивјанина,
Које носи паша Карамане.
Обећа се грчки паљикарда
И даде ми своју вјеру тврду,
Да ће своју главу изгубити,
Ал' посјећи цара лажавога;
Јошт ми јемство заложи велико:
Њих дванаест што се потхватише
Сваки јемца код мене остави,
Неки брата, неки братучеда,
Неки сина, а неки синовца,
Ако бише мене преварили,
Ако врагу не саломе главу,
Да њихове исијечем јемце.
Па од мене када отидоше,
Паљикарда узе име друго,
Мјесто Косте да се зове Станко,
Јер је Станко име црногорско.
Готово се наврши година,

3984. изгубити — погубити. *3991. ћеса* — кеса (500 гроша). *3992. паљикарда* — као наш хајдук; *3995. арамбаша Бајо Пивјанин* — Бајо Николић из Пераста у Боци, старином из Пиве, погинуо 1685. г. на Вртијељци по часа од Цетиња.

Откако су пошли у кавуре,
Не би од њих гласа никаквога;
Али знадем да се тамо баве,
Да је Станко код цара ашчија.
Чисто држим, честити валису,
Да ће Станко њега изгубити,
Јер су јемством страшнијем свезати,
А сад им је ето руке пало.

Беглербег.

Е, куда би та велика срећа,
Да то буде, кâ се наредило!
Силнија би твоја миса била,
Него војске сто двадест хиљадах,
Те не бише то кадре свршити;
Тад би твоја памет засијала
У девлету на свим пенџерима
Кâ некакво чудо нечувено;
Сам би ти се понио падиша,
Каква мудра има измећара;
Тада би се његове милости
И пешкеши на тебе просули,
Да ти пођу сузе од радости.
То би срећно и за мене било,
У мед би ми упала сјекира,
И порасла пуна шака браде.

ЈАВЛЕНИЈЕ ОСМО.

Кади-аскјер.

Пророка ми и његове вјере!
Појавља се веће у Москова

4017. ашчија — кувар; *4021.* А сад им је ето згодна прилика; *4033. пешкеш* — дар.

Некаквијех лажавијех царах
Много више него у свем св'јету:
Један им се бјеше појавио,
Пугачев га по имену зваху,
Под именом баш истога цара,
Под којим је и овај овамо;
И Пугачев поради чудеса:
Узе Казан и многе градове,
И сакупи велику ордију,
И повуче четр'ест топовах,
Да удари на Москву велику.
Срећом њином, јер га савладаше,
Триста бруках, триста сијасетах,
Да уљезе у Москву, поради!

Караман-паша.

То је чудо, драги ефендија,
Како Москов узаптит' не може,
Да му тога у царство не бива;
Наше царство више но његово,
Па се код нас тога не догађа.

Кади-аскјер *(смијући се.)*

„Наше царство више но његово!"
То говоре они што не знаду,
Но ко знаде, тим се збором смије.

4043.—4053. Пугачев — Јемељан по рођењу прост Козак донски (Дон, река у Русији, утиче у Црно Море), служио прво у руској војсци па у пруској и у аустријској: по смрти цара Петра III. вратио се у Русију, па у војничкој побуни некој затворен у граду Казану на Волзи. Ту се издаде за цара Петра III и како му наликоваше, нађе присталица, оде међу Козаке и побуни их у лето 1773. Сељаци пристану уза њ а и војске доста (имао је на 15.000 људи), освоји Казан и др. места: пође и на Москву, стару престоницу, али га једва и свладају, и погубе у Москви 1775.

Караман-паша.

Ко се може овијем смијати
Зар имаде кога на свијету,
Ко је царство повише видио,
Него што је царство Османово?
Грехота је о том и мислити.

Кади-аскјер.

Млад си, пашо Махмудбеговићу,
Свијетом се не познајеш добро;
Пошири је, но ти мислиш, свијет!
Мудри Турци овако причају:
Анадол је кâ велико гувно,
Румелија спрама Анадола,
Кâ да ставиш на гувно тепсију,
А Босна је спрама Румелије,
Кâ да ставиш сахан на тепсију;
А то није тако, но овако:
Сав је свијет како једно гувно,
А Русија, бива, у свијету
Кâ тепсија велика на гувно,
А Турска је наспрама Русије
Како сахан мали на тепсију.

ЈАВЛЕНИЈЕ ДЕВЕТО.

(Сједају на објед заједно беглербег, кади-аскјер и два паше; а мула Хасан и иман Хусеин пјевају на балкону од велике собе, у којој објeдују господа.)

Иман Хусеин.

Кипе лонци крај казана.
Спрам казана лонци што су,

4071. Анадол — Мала Азија, овде турска држава у Азији; *4072. Румелија* — турска држава на Балканском полуострву, осем Босне.

То су краљи спрам султана,
И кавури спрам вас то су.

Мула Хасан.

С локве сваке сунце грије
И у очи нас обада,
Али небом да с' не вије,
Чим би локве сјале тада?

Иман Хусеин.

Клик јутарњи са мунаре
Страшни ћемер подупире,
А небеса за њем маре,
Над земљом се мирно шире.

Мула Хасан.

Кавур клети не вјерује
Да је куран с неба пао,
С тога вјечно нек робује,
Алах га је нама дао.

Иман Хусеин.

Иста судба чека крута
На кијамет све ћафире,
Те Марута и Гарута*)
Тужне снађе за немире.

*) Два бајалице и кривосудника, који за њихово наказаније и данас очекују страшни суд у Вавилону. (Алкоран.)

4091. ћемер — свод (небесни); *4099. ћафир* — неверник, проклетник.

*

Мула-Хасан.

Кад облазиш Мерваг, Сафу*)
Поклањаш се храму Меке,
Без шећера srкај кафу,
И не бој се вражје дреке.

(Пуцају гроздови пушака блатом из лађа; сјетише се Турци што је, почеше грмјети топови на Скадар и на друге градове. Дође паљикарда Станко Грк са својом дружином, спровођен великом славом, расказже Турцима како је убио Шћепана. За награду Турци га спреме дома са свом његовом дружином, не давши му до оне токе које су биле Баја Пивљанина, и нешто мало трошка за пута. — Одлази беглербег и кади-аскјер, враћа се цијела војска. Мехмет-паша добија трећи тук и чин везирски због погибије Шћепанове, која се догодила 1774 године у мају.)

*) Двије горе близу Меке, које су дужни праве аџије турске обилазити. (Алкоран.)

блато — Скадарско блато (језеро); *тук* (туг) коњски реп, одликовање пашама: који добије и трећи туг, постане везиром.